

MW

MEDIJSKE PODOBE HOMOSEKSUALNOSTI

*Analiza slovenskih tiskanih medijev
od 1970 do 2000*

ROMAN KUCHAR

DOSLEJ IZŠLO V ZBIRKI MEDIAWATCH

MARJETA DOUPONA HORVAT,
JEF VERSCHUEREN, IGOR Ž. ŽAGAR
Retorika begunske politike v Sloveniji

BREDA LUTHAR
Politika teletabloidov

DARREN PURCELL
Slovenska država na internetu

TONČI A. KUZMANIČ
Bitja s pol strešice

KARMEN ERJAVEC, SANDRA B. HRVATIN,
BARBARA KELBL
Mi o Romih

MATEVŽ KRIVIC, SIMONA ZATLER
Svoboda tiska in pravice posameznika

BREDA LUTHAR, TONČI A. KUZMANIČ,
SREČO DRAGOŠ, MITJA VELIKONJA,
SANDRA B. HRVATIN, LENART J. KUČIČ
Mit o zmagi leve

SANDRA B. HRVATIN, MARKO MILOSAVLJEVIČ
Medijska politika v Sloveniji v devetdesetih

SANDRA B. HRVATIN
Državni ali javni servis

GOJKO BERVAR
Svoboda neodgovornosti

MAJDA HRŽENJAK, KSENIJA H. VIDMAR, ZALKA DRGLIN,
VALERIJA VENDRAMIN, JERCA LEGAN, URŠA SKUMAVC
Njena (re)kreacija

DRAGAN PETROVEC
Mediji in nasilje

MIROVNI INŠTITUT
METELKOVA 6
SI-1000 LJUBLJANA
E: INFO@MIROVNI-INSTITUT.SI
<HTTP://WWW.MIROVNI-INSTITUT.SI>

izdajatelj: MIROVNI INŠTITUT
zbirka: MEDIAWATCH <HTTP://MEDIAWATCH.LJUDMILA.ORG>
urednica: BRANKICA PETKOVIĆ

MEDIJSKE PODOBE HOMOSEKSUALNOSTI
Analiza slovenskih tiskanih medijih od 1970 do 2000

avtor: ROMAN KUCHAR
lektor: JAKA ŽURAJ
design: ID STUDIO
fotografija na ovitku: PHOTODISC
tipografija: GOUDY & GOUDY SANS, ITC
papir: notranje strani MUNKEN PRINT 90g vol. 1,5, ovitek TOCATA MAT 200g
organizacija tiska: BOŽNAR & PARTNER

© 2003 MIROVNI INŠTITUT

Izid knjige je omogočil Open Society Institute.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

316.774:613.885
070(497.4)"1970/2000"

KUHAR, Roman, 1973-
Medijske podobe homoseksualnosti : analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do
2000 / Roman Kuhar. - Ljubljana : Mirovni inštitut, 2003. - (Zbirka Mediawatch)

Vsebuje tudi angl. prevod, tiskan v obratni smeri: Media representations of
homosexuality : an analysis of the print media in Slovenia, 1970-2000/ [translation
Olga Vuković]

ISBN 961-6455-10-9

1. Kuhar, Roman 1973-: Media representations of homosexuality
124808704

MEDIJSKE PODOBE HOMOSEKSUALNOSTI

Analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000

ROMAN KUCHAR, *Mirovni inštitut*
e: roman.kuchar@mirovni-institut.si

VSEBINA

POVZETEK	7
PREDGOVOR	10
I. DISKURZ	14
2. KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA	17
3. REPREZENTACIJE HOMOSEKSUALNOSTI V SLOVENSКИH TISKANIH MEDIJIH (1970–2000)	22
3.1. PRVE RAZPRAVE O HOMOSEKSUALNOSTI	22
3.1.1. SEDEMDESETA	24
3.1.2. OSEMDESETA	26
3.1.3. DEVETDESETA	34
3.2. STATISTIČNA ANALIZA GRADIVA IN PRIKAZ VZORCA	39
4. STEREOTIPIZACIJA	45
5. MEDIKALIZACIJA IN VZROKI ZA HOMOSEKSUALNOST	54
5.1. AIDS IN MEDIKALIZACIJA	61
6. SEKSUALIZACIJA	66
7. SKRIVNOST	77
8. NORMALIZACIJA	83
9. NAMESTO KONCA	89
10. SEZNAM CITIRANIH ČASOPISNIH IN REVIALNIH BESEDIL O HOMOSEKSUALNOSTI	95
11. IZBRANA LITERATURA	99

POVZETEK

Avtor se v delu ukvarja z medijsko konstrukcijo homoseksualnosti. Zanimajo ga medijske reprezentacije te marginalizirane skupine in s tem povezan diskurz o homoseksualnosti v slovenskih tiskanih medijih od 1970 do 2000. Reprezentacije postavlja v zgodovinski kontekst, saj analizirana besedila umesti v zgodovino predvsem gejevskega in lezbičnega aktivizma v Sloveniji.

Medijske podobe homoseksualnosti razdeli v pet osnovnih kategorij: stereotipizacija, medikalizacija, seksualizacija, skrivnost in normalizacija. Stereotipizacija se navezuje predvsem na rigidne družbenospolne sheme, prek katerih po analogiji družbenih vlog, za katere se zdi, da so naravne, ne pa družbeno konstruirane, mediji geje reprezentirajo kot požensčene, lezbijke pa kot možače. Medikalizacija homoseksualnosti je podaljšek psihiatričnega diskurza o istospolni usmerjenosti iz konca devetnajstega stoletje, kot medijska reprezentacija pa se kaže v iskanju vzrokov za homoseksualnost (vprašanje, na katerega mediji poskušajo odgovoriti, je, kot ugotavlja avtor, pravzaprav, kaj je *bilo narobe*, da se je razvila homoseksualnost) in potiskanje vprašanja homoseksualnosti v zdravstvene in psihiatrične okvire (homoseksualnost kot bolezen ali motnja). Seksualizacija homoseksualnosti kot tretji del medijskega diskurza o njej se izraža v redukciji homoseksualnosti zgolj na spolnost in seks (pogosto tudi v slikovnem materialu, pri analizi katerega avtor uporablja Barthesov razloček med konotativnim in denotativnim pomenom). Skrivnost je tista medijska reprezentacija, ki homoseksualnost kaže kot nekaj skritega in povezanega s sramovanjem in obžalovanjem. Normalizacija kot zadnja medijska formacija, ki se vzpostavlja v odnosu do homoseksualnosti, je značilna predvsem za konec devetdesetih in presega prejšnje podobe homoseksualca kot kriminalca, duševnega bolnika in podobno. A ta sprememba je, ugotavlja avtor, zgolj navidezna, saj je normalizacija subjekta v medijskih reprezentacijah pravzaprav heteroseksualna normalizacija. Medijska reprezentacija normalne homoseksualnosti je medijska reprezentacija homoseksualnosti po meri heteroseksualca, ki ne ogrozi njegovega sveta. Homoseksualnost je sprejemljiva le kot depolitizirana.

Avtor svoje delo zaključuje z ugotovitvijo, da so mediji v analiziranem obdobju praviloma naklonjeno ali vsaj nevtrarno poročali o homoseksualnosti, a hkrati v generalnem pozitivnem trendu v medijskih reprezentacijah ostajajo

tudi nastavki za ohranjanje negativnega javnega mnenja do obravnavanega fenomena. Meni, da moramo enega izmed vzrokov za razkorak med medijskimi reprezentacijami, ki sledijo politiki politične korektnosti, in negativnim javnim mnenjem do homoseksualnosti iskati prav v najpogostejših principih reprezentacij homoseksualnosti. Slednja namreč še vedno povzroča negotovost in nelagodje, zato se o njej praviloma govori v visoko stereotipiziranih podobah, ki se lahko umestijo v bralčevo podobo o homoseksualnosti in ga tako ne vznemirjajo.

Homoseksualec v Tivoliju

Vsi, ki bodo v sredo zavili v dvorano Tivoli, naj bodo zelo previdni. V nedrjih ljubljanske športne dvorane bo namreč pretila velika nevarnost okužbe z virusom aids, kajti pod Rožnikom se bo mudil homoseksualec. Posebej nevaren bo bližnji stik z omenjeno (rizično) osebo, zato je bolje, da z njim ne kontaktirate, kaj šele, da se ga dotaknete. Čeprav je osveščenost ljudi zaradi pojava nove kuge zelo narasla, pa nikoli ne veš, kje te ta nesreča lahko doleti. Omenjena oseba, ki bi lahko zaradi svoje temne polti zavila v črno tivolsko dvorano, je gay, ki prihaja ravno iz države, kjer je ta bolezen najbolj razširjena. Je namreč Američan, ki ima zdaj italijansko državljanstvo, prebiva pa v Bologni. Na srečo se novi Italijan v slovenskem glavnem mestu ne bo zadrževal dolgo, v dvorani Tivoli pa ga bo mogoče videti predvsem na košarkarskem parketu. Dan Gay ima 35 let in 206 centimetrov, je igralec Teamsystema in bo v sredo igral v dresu italijanske košarkarske reprezentance v kvalifikacijskem srečanju za nastop na evropskem prvenstvu v Španiji proti izbrani vrsti Slovenije.

Slovenske novice, 28. oktobra 1996

PREDGOVOR

Ko sem pričujoči tekst oddajal v tisk, smo na Mirovnem inštitutu opravljali široko zastavljeno raziskavo o socialnih kontekstih življenja gejev in lezbijk v Sloveniji. Ure in ure sem presedel ob kavah z geji in lezbijkami, izpolnjeval obsežno anketo in – skorajda obvezno – po koncu »uradnega dela« z njimi klepetal o njihovih izkušnjah življenja s to (stigmatizirano) identiteto. Marsikdo je koncept homoseksualnosti spoznal iz mladostniških zbadljivk in žaljivk, saj smo očitno socializirani v celotni nabor stereotipiziranih in vulgariziranih predstav o *pedrih*, ne da bi kdaj koga videli ali poznali. Tistim, ki so se rodili v sedemdesetih in prej, pogosto pa tudi mlajšim, šola tako rekoč ni dala informacij o homoseksualnosti, sploh ne takih, ki bi destigmatizirale istospolno usmerjenost, zato so bile žaljivke edina socializacija. Eden od sogovornikov mi je pripovedoval, da dolgo ni vedel, kaj pomeni »peder«, se je pa zavedal, da je to nekaj negativnega, saj so njegovi starši, vedno ko se je na televiziji pojavil kakšen politik, ki ga niso marali, z njim opravili tako, da so v televizijski ekran vpili: »Prekleti peder!« To je tudi vse, kar je od staršev izvedel o homoseksualnosti.

Mnogim so bili edini vir informacij o istospolni usmerjenosti medicinske knjige, tako imenovani *domači zdravniki*, še pogosteje pa sicer redki članki v raznih revijah. Ti so v kontekstu stigmatizacije in informacijske blokade, ko o istospolni usmerjenosti v času adolescence ponavadi ni (bilo) moč razpravljati s prijatelji in prijateljicami, kaj šele z razredničarko ali starši, ko o tem v šolskih knjigah ni (bilo) moč prebrati nič ali pa, da je homoseksualnost »posledica napačne vzgoje,« čeprav ni dokazov, da so homoseksualci »huje osebno moteni ali iztirjeni«, kot je še leta 1985 pisalo v srednješolskem učbeniku za zdravstveno vzgojo¹ ..., v takih razmerah so medijske reprezentacije homoseksualnosti pomenile neizpodbitno in edino resnico.

V tem delu se bomo prav zaradi pomembnosti medijskih reprezentacij, ki jih omenjamo, ukvarjali s časopisno in revivalno reprezentacijo homoseksualnosti v Sloveniji v letih od 1970 do 2000. Medijska konstrukcija homoseksualnosti je namreč pomembna tako na osebnem nivoju posameznega bralca ali bralke, ki se srečuje s stigmatizirano identiteto, kot tudi na splošnem družbenem in političnem nivoju, saj mediji (z drugimi družbenimi institucijami vred) soob-

¹ Glej Gradišek, Anton in drugi (1985), *Zdravstvena vzgoja (druga izpopolnjena izdaja)*, Univerzum, Ljubljana, str. 137.

likujejo klimo in miselne okvire, znotraj katerih mislimo določene koncepte. S tem seveda nočemo privoliti v tako imenovano viktimizacijo bralca (Mihelj, 2001a), po kateri je medij razumljen kot izvor zla, njegov porabnik pa nemočni sprejemnik tistega, kar mu ta ponuja. Mediji hkrati tudi niso zrcalo sveta kot takega, pač pa ga zgolj reprezentirajo. Materialnega sveta namreč ne smemo enačiti s simbolnim procesom, preko katerega delujejo reprezentacije, pomeni in jezik. Pomen je družbeno konstruiran, ne obstaja zunaj časa in zgodovine, ne obstaja v predmetu, osebi ali dogodku *per se* in nikoli ne more biti dokončen, saj vedno ostane dovzeten za spremembe. To hkrati pomeni, da razumevanje pomena nujno vključuje tudi aktivni proces interpretacije. Kot bralke in bralci, poslušalke in poslušalci ali gledalke in gledalci smo aktivno vključeni v produkcijo pomena prek interpretacije. Pomen, kakor ga razume prejemnik, zato ni nikoli natančno tak, kakršnega sporoča pošiljatelj. Vmes vedno poseže interpretacija. Ali, kot pravi Hall: »V vsaki interpretaciji obstaja konstantno drsenje pomena« (Hall, 1997:33). Zato je medijska objektivnost, ugotavlja avtor študije o medijskih reprezentacijah homoseksualnosti v Ameriki Edward Alwood (1996), pravzaprav le mit. Novinarke in novinarji, pravi, mislijo, da lahko svoje predsojke in stereotipe dajo ob stran in sporočajo resnico, kot se je zgodila (in pri tem si celo domišljamo, da vemo, kaj je resnica). A večina tistega, kar vidimo, je proizvod dolgega procesa filtriranja, ki določi, kaj bo postalo novica in kaj ne. Pri tem postane *heteroseksualna predpostavka* ali *heteronormativnost* temeljna perspektiva novic.

Pri pričujočem delu je naše izhodišče ugotovitev, da so medijske reprezentacije pomembne za oblikovanje in legitimacijo identitet. Luther (1998) piše, da se naša identiteta oblikuje na podlagi diskurzov in reprezentacij, ki smo jim izpostavljeni. Za razumevanje lastne identitete ali družbeno skonstruiranega jaza je zato potrebna interpretacija tekstov, ki jih proizvajamo in v katerih se ogledujemo in samote-matiziramo.

»Mediji so sredstvo, ki nam posreduje načine zamišljanja določenih identitet ali skupin. To ima lahko tudi povsem materialne posledice v smislu posameznikovega izkustva sveta, kako ga drugi razumejo, kako ga obravnava zakonodaja, kako ga, na primer, nekdo pretepe na ulici. ... To se dogaja zaradi moči množičnih medijev, ki imajo vedno znova možnost re-prezentiranja identitet, s tem pa lahko nekatere posameznike izločajo,

jih naredijo za tuje ali celo ogrožajoče« (Branston, Stafford, 2001:125).

Branston in Stafford (2001) poudarjata, da obstaja povezava med frekvenco, s katero se kakšna podoba pojavlja v medijskih tekstih, in odzivom publike nanjo. Če mediji kar naprej reprezentirajo homoseksualce kot ogrožajočo skupino v stigmatiziranih podobah spolnih perversnežev, ki na primer ogrožajo narod in spodjedajo družbeno moralo, potem je ta podoba za geje in lezbijke resnična predvsem v njenih posledicah, v odzivih publike. Spomnimo se samo poskusa prvega beograjskega pohoda gejevskega in lezbičnega ponosa leta 2001, ki se je končal v krvavih spopadih z nacionalisti, podporniki Miloševića in nogometnimi navijači.

Naše delo predstavlja pet glavnih linij diskurza o homoseksualnosti v slovenskih tiskanih medijih v zadnjih treh desetletjih prejšnjega stoletja. Zaradi narave in formata publikacije MediaWatch je tu daljši teoretski uvod izpuščen, ker v ospredje postavljamo analizo in njene rezultate.² Kljub vsemu pa na naslednjih nekaj straneh najprej predstavljamo temeljne teoretske okvire, ki so nas vodili pri delu, predvsem Foucaultovo tematizacijo diskurzov in kritično diskurzivno analizo, ki je metodološka podlaga našega dela. Nato sledi zgodovinski linearni prerez gejevskega in lezbičnega gibanja v Sloveniji in najpogosteje afer, ki so uokvirile medijsko poročanje o homoseksualnosti. Po kratki statistični analizi vzorca besedil, ki smo jih analizirali, pa s kritično diskurzivno analizo stopamo na drseča tla interpretacije medijskih reprezentacij v 644 besedilih o homoseksualnosti, ki so v slovenskem dnevnem časopisju in revijah izšli v letih od 1970 do 2000.

Za opogumljajoča elektronska pisma in pogovore, za zaupanje in vodenje pri prvi, daljši različici tega besedila se zahvaljujem dr. Vlasti Jalušič in dr. Tanji Rener. Brez tega zagotovo ne bi bil zmogel. Za konstruktivne pripombe hvala dr. Mirjani Ule in dr. Slavku Splichalu. Za pomoč pri razmišljanju in delu hvala dr. Majdi Hrženjak, Marti Gregorčič in dr. Tončiju Kuzmaniću, za odločnost pri krčenju besedila pa Brankici Petković. Hvala tudi Maruši in Mojci, še posebno pa – vedno znova – Ruži.

² Daljša teoretska argumentacija pričujoče analize je dostopna v Kuhar, Roman (2002): *Diskurzi o homoseksualnosti* (Primer časopisnega in revijalnega poročanja v Sloveniji od 1970–2000), Magistrsko delo, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Kljub vsem, ki so me med pisanjem tega dela usmerjali in predlagali boljše rešitve, je zadnja različica teksta moje delo in zato so moje tudi vse morebitne napake.

ROMAN KUHAR

Ljubljana, 16. maja 2003

1. DISKURZ

V *Arheologiji vednosti* Foucault (2001, 1969) presega razumevanje diskurza kot zgolj skupka izjav, osrediščenih okrog določene teme. Razume ga kot nadzorovano skupino izjav z notranjimi pravili in mehanizmi, ki so mu lastna. Diskurz združuje torej tiste izjave, ki imajo pomen, moč in posledice znotraj družbenega konteksta.

Ena od osrednjih značilnosti diskurza je njegova funkcija izključevanja. Diskurz, ki je povezan z oblastjo³, se konstituira in organizira s prakso izključevanja, kar pomeni tudi naturalizacijo izrečenega. Tisto, o čemer je moč govoriti, se zdi samoumevno in naravno, vendar je ta naravnost rezultat izključevanja onega, kar je skorajda neizrekljivo. Proces izključevanja poteka v diskurzu kot oblika definiranja, kaj je moč reči, o čem je moč razmišljati in kaj velja za znanje ali védenje.

Zgovorna ilustracija diskurza kot prakse izključevanja je sámo vprašanje homoseksualnosti. Homoseksualnost je bila namreč v določenem zgodovinskem obdobju razumljena kot mutasti greh. Diskurz heteronormativnosti (normalna in naravna je le heteroseksualnost) in diskurz spolnosti kot ekskluzivno reproduktivne prakse sta tako v začetku devetnajstega stoletja povzročila, da je bil v angleško zakonodajo vpisan zločin, ki je bil tako neizrekljiv, da mu ni pristajalo niti ime (*a crime not fit to be named*), in je zato postal znan zgolj kot velika nespodobnost (*gross idencency*). Homoseksualnost je pod diskurzivnim pritiskom spolzela v termine skrivnostnosti in sramu. Dejstvo, da homoseksualnost še danes marsikdo tako občuti, je posledica istega diskurzivnega pritiska, iste prakse izključevanja določenega znanja in védenja, vendar to ne pomeni, da ima tako občutenje homoseksualnosti avtentično in resnično eksistenco *per se*. Takšna izkušnja homoseksualnosti je namreč diskurzivno skonstruirana, mogoča le zaradi *izključevanja* nekaterih diskurzov, drugačnega in drugega védenja, znanja in razumevanja homoseksualnosti. Prav zato sta si feministična ter lezbična in gejevska teorija tako prizadevali za preseganje naravnosti dominantnih (heteronormativnih) diskurzivnih struktur, ki so svojo prevladujočo vlogo pridobile

3 Foucault govori o krožnem, razpršenem modelu oblasti, o produktivni in represivni vlogi oblasti in s tem presega razumevanje oblasti kot zgolj represivne. Sodi namreč, da je upor že vsebovan v ideji oblasti. Kjer je oblast, pravi, tam je tudi upor. Mesto oblasti je prazno, saj si je ni moč prilastiti, ker je vedno relacijska. Hkrati diskurz ni nekaj, kar kratkoma prevaja sistemsko dominacijo v jezik, pač pa je prav diskurz tisti, zaradi katerega in za katerega potekajo ti boji. Glej več o tem v Dolar, M., (ur.) (1991): *Vednost – oblast – subjekt*, Krt, Ljubljana.

z izključevanjem. Gre za revitalizacijo izključenih diskurzivnih pozicij, ki naj bodo dostopne in kredibilne.

Diskurz torej definira in producira objekte našega védenja in je zato že v sami definiciji vključevalen in izključevalen: tako kot vključuje ali dovoljuje nekatere načine razmišljanja ali govorjenja o stvareh, tako tudi izloča, diskvalificira in izključuje drugačne in druge načine razmišljanja in govorjenja, izključuje sebi nasprotne diskurze. Diskurz je nadalje zamejen z rituali, ki le izbranim posameznikom dovoljujejo izrekanje določenih izjav. Le duhovnikove besede pri poroki dveh ljudi, na primer, štejejo, če pa bi jih izrekel kdo drug, njegova ali njena izjava ne bi imela učinka.

Tu lahko naredimo vzporednico s psihiatričnim diskurzom o homoseksualnosti. Ker so psihiatri rekli, da je homoseksualnost bolezen, je bilo to zaradi njihove institucionalne moči razumljeno kot »resnica« (ki je bila za homoseksualce resnična predvsem v njenih posledicah). Če bi kdo drug trdil podobno, a ne bi imel take moči oziroma pozicije, njegova izjava ne bi imela enakega učinka. Prav zato so bili vsi kontradiskurzi proti psihiatričnemu diskurzu tako neučinkoviti, saj se niso dogajali znotraj institucij, če pa že, so bili v manjšini, v nesozvočju s takratnimi pravili diskurzivnih formacij. Hkrati so bili to diskurzi z manj moči in z manjšo stopnjo povezanosti z oblastjo (Mills, 1997:67–75).

Za našo analizo diskurzov o homoseksualnosti je posebnega pomena Foucaultova ugotovitev, da diskurz kot praksa oblikuje ali konstituira subjekt, na katerega se določeni diskurzi nanašajo, ter ga hkrati tudi pozicionira. Subjekt je torej proizveden znotraj diskurza, zunaj njega pa ne obstaja, saj se mora podrediti pravilom in konvencijam diskurza, relacijam oblasti in védenja. Zelo poenostavljeno bi lahko rekli, da je človek tisto, kar se govori in piše o njem ali o določeni družbeni skupini, ki ji pripada, in ta diskurz hkrati oblikuje tudi njegovo mesto in mesto njegove skupine v družbi. Diskurz zato lahko razumemo kot »jezik v akciji«: le z jezikom lahko vidimo in osmislimo stvari. S takšno diskurzivno izkušnjo se oblikuje tudi razumevanje nas samih. Diskurz do določene mere regulira, kontrolira in sooblikuje naše misli in dejanja, hkrati pa producira tudi mesto za subjekt. S temi pozicijami, ki jih konstituira diskurz, se identificiramo in tako šele postanemo subjekti.⁴ Temeljni

4 Foucault govori o treh načinih konstitucije ljudi v subjekte oziroma treh načinih zasedanja pozicije subjekta. Govori o modusih objektivizacije: ločitvene prakse, znanstvena klasifikacija in aktivna vloga človeka. Glej več o tem v Foucault, Michel (1991): »Subjekt in oblast, zakaj preučevati oblast: vprašanje subjekta«. V.: Dolar, M., (ur.) (1991): Vednost – oblast – subjekt, Krt, Ljubljana, str. 103–120.

mehanizem, ki ga Foucault predlaga za razumevanje teh procesov, je delovanje oblasti znotraj diskurzov. Gre za predpisovanje in oblikovanje delovanja v skladu z normami, ki posameznikom postavljajo meje, hkrati pa omogočajo določeno obliko delovanja in identitete. Posamezniki so postavljeni v določeno diskurzivno pozicijo kot rezultat delovanja oblasti nad njimi. Če stvar konkretiziramo: diskurz o homoseksualnosti je v začetku dvajsetega stoletja sestavljal skupek heterogenih izjav (npr. izjave, teksti, kretnje, vedenje in podobno, kar je bilo sprejeto kot bistvene značilnosti homoseksualca – duševni bolnik, feminiziran, nerešen Ojdipov kompleks ipd.) – ki postavljajo parametre, znotraj katerih lahko homoseksualci najdejo svojo identiteto. Hkrati so seveda obstajali še drugi diskurzi, ki so temu nasprotovali, vendar zaradi premajhne institucionalne moči niso mogli parirati cerkvenemu in psihiatričnemu diskurzu o homoseksualnosti, ki sta bila povezana z oblastjo in sta se reproducirala seveda tudi z mediji.

Hall (1997) pa kljub vsemu svari pred pretirano resigniranim razumevanjem medijev. V nas kljub vsemu ne morejo vpisati in vtisniti pomenov in razlag, saj nismo mentalne *tabulae rasae*. A kljub temu imajo integrativno, pojasnjujočo in legitimno moč, da oblikujejo in definirajo politično realnost, še posebno v tistih situacijah, ki so neznane, problematične ali ogrožajoče. Gre torej za urejanje družbene realnosti, ki je prej še ni bilo, ali pa za preoblikovanje pomena že obstoječih tendenc na način, da je oblikovanje novega odnosa predstavljeno kot njegova družbeno sprejemljiva oblika, medtem ko je nezmožnost prevzemanja takega odnosa označena za družbeni odklon.

2. KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA

Popularnost diskurzivne analize v družboslovju je botrovala k hipertrofiji znanstvenih pristopov in metodologij v opisovanju in analiziranju pomenov diskurzov. K temu je pripomogla tudi sama narava diskurzivne analize, saj je zaradi predmeta svojega raziskovanja – teksta, govora ali, najbolj splošno, lingvistične družbene interakcije – predvsem interpretativna. Pomembno je namreč poudariti, da ni enotnega in »pravilnega« odgovora na vprašanje »kaj ta podoba pomeni?« ali »kaj ta oglas sporoča?«. Problem, ki ga pomen predstavlja diskurzivnim analizam, je njegova drseča narava. Teksti, slike, besede, dejanja – vse to ima določen pomen, a ne absolutnega. Zato ne vemo, kakšen pomen ima tekst za izbranega posameznika, saj se oblikuje v interakciji z njim. Verschueren (2000:136) tako piše, da mentalno stanje gledalcev, bralcev ali poslušalcev prav v tolikšni meri ustvarja pomen, kolikor tudi same izjave in tisti, ki jih izjavljajo. Ker ni (družbenega) zakona, ki bi zagotavljal, da imajo stvari en sam resničen pomen, ki se ne bo spreminjal v času in prostoru, je analiza tega vidika družbenega življenja omejena na interpretacijo. To ni debata o tem, kdo ima prav in kdo ne, pač pa razprava med enako plavzibilnimi, čeprav včasih kompetitivnimi in spodbijajočimi pomeni in interpretacijami.

V pričujoči razpravi se metodološko opiramo na tradicijo tako imenovane kritične diskurzivne analize (KDA), kakršno je utemeljil Norman Fairclough. KDA ima jasne politične cilje (na primer sprememba diskriminatornih politik), saj je diskurz skozi teoretsko prizmo KDA razumljen kot osnovno sredstvo, s katerimi so ljudje konstituirani kot individuumi in družbeni subjekti. Jezik in ideologija sta blizu drug drugemu, zato lahko sistematična analiza jezika ali besedil (pisnih ali govornih) razkrije sisteme zatiranja ljudi v določenih družbenih strukturah.

»Diskurzivna dejavnost ima lahko pomembne ideološke posledice: lahko pomaga pri produkciji in reprodukciji neenakih relacij moči med (na primer) družbenimi razredi, ženskami in moškimi ter etničnimi/kulturnimi večinami in manjšinami, in sicer z načini reprezentacije stvari in pozicioniranja ljudi. Diskurz je tako lahko, na primer, rasističen, seksističen ali pa poskuša prikazati nekatere domneve (najpogosteje napačne) o kakšnih vidikih družbenega življenja kot zgolj zdravorazumske.« (Fairclough, Wodak, 1997:258)

Ideološki vidiki uporabe jezika in relacije moči, na katerih temelji, so pogosto nevidni in zgolj implicitni. Naloga KDA je, da te nejasne vidike diskurza naredi vidne. Prav zato, ugotavlja Fairclough (1997), ta veja diskurzivne analize ni »nepolitična« in distancirano objektivna družbena veda. Gre za obliko intervencije v družbeno prakso in družbena razmerja in je zato sestavni del političnega aktivizma, usmerjenega proti rasizmu, seksizmu, homofobiji in podobnemu.

»A to ne pomeni, da KDA ni zavezana normalni objektivnosti družbenih znanosti: družbena znanost je, kot je že prepričljivo pokazal Foucault (1971, 1979), inherentno povezana s politiko in oblikovanjem politik. KDA loči od drugih njena intervencija na strani dominiranih in zatiranih skupin proti dominirajočim skupinam in njen jasno izraženi emancipatorni interes, ki deluje kot motivacija. Politični interesi in uporaba družbene znanosti so običajno namreč manj eksplicitni. To pa seveda ne pomeni, da je KDA v primerjavi z drugimi raziskovalnimi pristopi manj znanstvena: standardi natančne, rigorozne in sistematične analize se tako kot pri drugih pristopih uporabljajo tudi pri KDA« (Fairclough, Wodak, 1997: 258–259).

KDA je, tako kot vse oblike diskurzivne analize, predvsem interpretativna in kvalitativna sociološka metoda, zato obstoječa metodologija diskurzivne analize ne prinaša »receptov« ali preverljivih in eksaktnih metodoloških pravil, kar je značilno za del kvantitativne sociološke metodologije. Rezultati in sklepi raziskave so zato bistveno avtorsko delo.

Pomembno vprašanje, ki ga zastavlja KDA, je vprašanje moči nad diskurzom, kar je povezano predvsem z vprašanjem dostopa (na primer, kdo ima dostop do medijev in v njih lahko nastopa, ipd.). Glavna naloga KDA kot protidiskriminatorne politične znanstvene prakse je zato odkrivanje relacij moči in implicitnega v tekstu. Analize kritičnih lingvistov so na primer prispevale k spremembi nekaterih učbenikov, v katerih so bile odkrite številne diskriminatorne, seksistične in podobne prakse. Naloga kritičnih lingvistov ni samo opisovanje, pač pa tudi pojasnjevanje, kako je diskurz oblikovan prek relacij moči in ideologij, kako vpliva na družbene identitete, družbene relacije, sisteme vedenja in vrednostne sisteme. Diskurza hkrati ne moremo razumeti in analizirati brez upoštevanja njegovega konteksta, saj ni ahistoričen, nespremenljiv glede na čas in prostor.

Če povzamemo, lahko rečemo, da hoče diskurzivna analiza na najbolj splošni ravni refrazirati elemente retorične strukture, ki se vedno znova pojavljajo v diskurzu in ga zato tudi definirajo. Diskurz nas konstituira kot družbene subjekte, zato nam bo metodologija KDA pri analizi časopisnega in revialnega diskurza o homoseksualnosti rabila za odkrivanje principov konstitucije homoseksualca kot družbenega subjekta. Pri tem bomo izhajali iz predpostavke, da so homoseksualci diskriminirana skupina v našem družbenem prostoru. Prav zato se nam zdi aplikacija načel KDA v diskurzivni analizi medijskega poročanja o homoseksualnosti najbolj primerna, saj ima jasne politične cilje in s sistematično analizo jezika ali tekstov odkriva sisteme zatiranja posameznikov in posameznic v določenih družbenih strukturah. Iz množice daljših in krajših novinarskih člankov, intervjujev, pisem bralcev, reportaž in podobnega, ki so bili od leta 1970 do leta 2000 objavljeni v slovenskih dnevnikih, revijah, bomo poskušali izločiti najpogostejše elemente diskurza o homoseksualnosti, ki kot diskurzivna praksa konstituira subjekt – homoseksualca – ali skupino, ki ji pripada – družbeno skupino homoseksualcev. Pri tem je treba omeniti, da je pogled naše raziskave zamejen, saj se omejujemo le na en vidik konstituirajoče diskurzivne prakse – časopisno in revialno poročanje – medtem ko je homoseksualca kot subjekta oblikovala še vrsta vzporednih in včasih nasprotujočih si diskurzov. Nekateri med njimi, predvsem tisti, ki imajo največjo moč, v smislu intertekstualnosti⁵ prav zagotovo odsevajo tudi v analiziranih medijih.

⁵ Diskurz se vedno nanaša na diskurz, ki je bil že produciran v preteklosti, hkrati pa tudi na diskurze, ki nastajajo sinhrono in kot posledica diskurza, o katerem govorimo. Fenomen intertekstualnosti pomeni, da se naše misli in besede povezujejo s tistim, kar je bilo že izrečeno, in se vežejo na tisto, za kar predvidevamo, da bo izrečeno v prihodnosti.

*Novinarstvo je bilo grozovito moško,
grozovito macho,
grozovito pijansko, kadilsko, jebaško,
vse te stvari.
Zgubile so ženske,
zgubili so črnci,
zgubili so geji,
vsi so zgubili,
saj ni odsevalo različnosti te države.*

NAN ROBERTSON, New York Times

3. REPREZENTACIJE HOMOSEKSUALNOSTI V SLOVENSКИH TISKANIH MEDIJIH (1970–2000)

Preden se bomo lotili diskurzivne analize gradiva, s katero bomo poskušali odgovoriti na naše temeljno vprašanje o konstrukciji homoseksualca kot (stigmatiziranega) družbenega subjekta v medijskih reprezentacijah, bomo omenjeni diskurz obravnavali v okviru zgodovinskega konteksta, v katerem se pojavlja, saj diskurz ne obstaja zunaj zgodovine. Pisanje medijev o homoseksualnosti bomo zato najprej prikazali v linearnem zgodovinskem prerezu in pri tem opozorili predvsem na tiste zgodovinske trenutke v času naše analize, ki so botrovali medijskim zapisom o homoseksualnosti. Kot bomo videli, je homoseksualnost v medijih praviloma vidna takrat, ko je z njo povezan škandal, in to so nekatera gejevska in lezbična gibanja na zahodu, pri tem mislimo predvsem na ameriško aktivistično skupino Queer Nation, prevzela kot svojo politiko za vzpostavljanje vidnosti v vseh sferah javnosti, ne samo medijski.⁶ Pred analizo elementov retoričnih struktur v medijskih reprezentacijah homoseksualnosti sledi osnovna statistična analiza zbranega gradiva, splošne principe medijske konstrukcije homoseksualnosti pa bomo v sklepnem delu orisali s petimi principi reprezentacij: stereotipizacija, medikalizacija, seksualizacija, skrivnost in normalizacija.

3.1. PRVE RAZPRAVE O HOMOSEKSUALNOSTI

Prvi časopisni članek, ki se dotika homoseksualnosti, je v Sloveniji izšel že leta 1921 v reviji *Njiva*. V njem se anonimni avtor zavzema za odpravo člena, ki kaznuje »vsak akt, s katerim je krivec iskal ali našel spolno zadoščenje na telesu osebe istega spola«. ⁷ Pet let zatem je bila v samozaložbi na nekaj več kot tridesetih straneh objavljena tudi prva razprava o homoseksualnosti, pod katero se je s psevdonimom Vindex podpisal Ivan Podlesnik. Njegovo pionirsko delo, ki se večinoma opira na ideje in pisanje nemškega znanstvenika Magnusa Hirschfelda, je bilo podobno kot prvi časopisni članek napisano v zagovor homoseksualnosti in ljudi s tovrstnim nagnjenjem. Podlesnikova knjižica

6 Glej več o tem v Berlant, Lauren in Elizabeth Freeman (1993): »Queer Nationality«. V: Michael Warner (ed.) (1993): *Fear of a Queer Planet. Queer Politics and Social Theory*, University of Minnesota Press, Minneapolis, str. 193-229.

7 Citirano po Mozetič, Brane (1990): *Modra svetloba: homoerotična ljubezen v slovenski literaturi*, šKUC, Ljubljana, str. 155

Homoseksualnost deluje kot terapevtsko delo, saj jo tudi končuje z nasveti homoseksualnim moškim in ženskam. Med drugim piše, naj se homoseksualni moške in žene »ne počutijo vse nesrečne. Pred najvišjim sodnikom – njih vestjo – stoje nedolžni vsled njihove homoseksualnosti in sicer tembolj nedolžni, čimbolj se jih smatra krivim. Tudi svoj čut osamelosti bodo zgubili, ko bodo videli, kako mnogo ljudi vseh časov in krajev je nosilo isto breme usode. Pred vsem pa naj ne prezro tega, da jim njih – prav razumevana – istospolna ljubezen, kakor vsaka druga, navzlic temu, da jo premnogi tako zametujejo, donaša lahko najčistejšo srečo. S tem, da s to ljubeznijo druge osrečujejo, osrečujejo tudi sebe. Z močnim dviganjem duše in telesa pa jim daje tako veliko življenjsko dobro, da se že izplača za to dobro vzeti en del trpljenja na se. Saj tudi heteroseksualnim ni prihranjeno, da se ne bi v opojni pijači njih ljubezni nahajale tudi grenke kaplje.« (Podlesnik, 1926:8)

Liberalnemu duhu, ki veje iz prvih dveh tiskanih omemb homoseksualnosti v Sloveniji, so se kmalu pridružili tudi nasprotni glasovi, predvsem tistih, ki so homoseksualnost označevali za nenaravno in v duhu takratne medicinske znanosti kot bolezen oziroma duševno motnjo. Leta 1937 je bil v Sloveniji objavljen prevod dela nizozemskega esejista Vana Oertringena *Nagnjenje k lastnemu spolu*. Prevajalec s. k. je slovenski prevod naslovil *Protinaravna čud* in tako že s prevodom naslova zaostril Oertringenovo pozicijo, ki hoče homoseksualnost prikazati kot nenaravno. s. k. je v uvodu zapisal, da je tudi med Slovenci tovrstna spolna zloraba zelo razširjena tako kot tudi v drugih evropskih mestih, le v Nemčiji teh anomalij ni, saj jih je z vzponom na oblast uspešno očistil Adolf Hitler.

Po vojni je bila homoseksualnost predvsem predmet psiholoških in psihiatričnih razprav, medtem ko je v tako imenovanem javnem medijskem diskurzu skorajda ni bilo. Uradna psihiatrija in medicina sta jo obravnavali kot duševno motnjo. Anton Trstenjak je v knjigi *Pastoralna psihologija*, ki je izšla takoj po vojni leta 1946, o homoseksualcih na primer zapisal, da so »spolni psihopati«. Homoseksualec je po njegovem »predstavnik fanatičnega tipa psihopata, ki je človeku nevaren«. Te navedbe so ostale nespremenjene tudi v drugi, predelani izdaji *Pastoralne psihologije*, ki je izšla leta 1987. Medikalizacija homoseksualnosti je, kot bomo videli, postala osrednja točka medijskih reprezentacij homoseksualnosti v sedemdesetih letih, prisotna pa je tudi v osemdesetih in devetdesetih, ko je bil medicinski diskurz

praviloma presežen in ga je nadomestil diskurz o človekovih pravicah.

3.1.1. Sedemdeseta

Za čas prvega desetletja naše analize, od leta 1970 do 1980, je za tiskane medije, bržkone pa tudi za splošno medijsko poročanje o homoseksualnosti, značilna predvsem tišina. Zmotijo jo le posamezni mali oglasi, ki sta jih *Nedeljski dnevnik* in *Antena* objavljala že proti koncu šestdesetih let in v katerih so moški iskali *prijatelje*. Nekaj več medijskega prostora je bilo namenjeno le razpravljanju o smiselnosti drugega odstavka 186. člena jugoslovanskega kazenskega zakonika, po katerem je bilo »nenaravno nečistovanje med osebama moškega spola« kaznivo dejanje. Kazenski zakonik tovrstnega nenaravnega nečistovanja med ženskami ni poznal, tega pa seveda ne smemo interpretirati v luči kakšnega posebnega liberalnega odnosa do ženske homoseksualnosti. Nevidnost »ženske ljubezni« je namreč posledica patriarhalnega razumevanja spolnosti in ljubezni, po katerem so spolni odnosi med dvema ženskama manj problematični ali pa, zaradi odsotnosti moškega spolnega uda, nemogoči in zato neobstoječi.⁸

Problematiziranje zakonodaje, ki je inkriminirala moške homoseksualne odnose, medtem ko so bile tovrstne spolne prakse v začetku sedemdesetih v zahodnem svetu pogosto že dekriminalizirane, je rabilo za izhodišče za splošnejšo razpravo o homoseksualnosti, o kateri sta v treh intervjujih leta 1974 in 1977 govorili le dve osebi: sodnik vrhovnega sodišča SRS Janez Šinkovec in psihiater dr. Jože Lokar. Homoseksualnost je, kar se tiče omenjenih treh medijskih reprezentacij, ki so bile objavljene v časopisu *ITD*, postavljena v okvir kriminalističnega in psihiatričnega diskurza, ki zgodovinsko gledano nista nujno ločena, saj sta pripadala isti logiki represivnih družbenih aparatov: homoseksualnost kot duševna bolezen je bila hkrati tudi kriminalno dejanje (in še prej, pod vladavino cerkve, greh).

Prvi revialni zapis o homoseksualnosti v sedemdesetih je bil objavljen v reviji *Problemi*, ki je v dveh delih, leta 1971 in 1972, predstavila tako imenovani »Dolgi pogovor s homoseksualcem«. Prvi del pogovora je podnaslovljen z

⁸ Manjšo problematičnost lezbičnih odnosov si je s patriarhalne pozicije moč razlagati v rugljevskem smislu: dvema ženskama se aktivno lahko pridruži še moški, zato je tak odnos vsaj potencialno lahko reproduktiven, medtem ko spolni odnos med dvema moškima že v osnovi izključuje to možnost.

besedami »Štiridesetletni intelektualec G. K. iz Zagreba nam razkriva svojo genetsko napako« (1, 1971)⁹, kar je pravzaprav odlična ilustracija tipične medijske reprezentacije homoseksualnosti v sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih. Izhodišče intervjuja je v smislu postavljanja okvirov razmišljanja o homoseksualnosti zanimivo v vsaj dveh točkah; fenomen postavlja v polje skrivnostnosti in tujosti, kar je značilnost medijskih reprezentacij v vseh tridesetih letih, ki so vključena v analizo, hkrati pa homoseksualnost medikalizira. Medikalizacija je značilna za vseh šest besedil¹⁰ o homoseksualnosti, ki so izšla v sedemdesetih letih, saj jo postavljajo v okvir medicinskega ali psihiatričnega diskurza, deloma tudi kriminalističnega, razumevajo pa jo kot »napako«, »napako narave«, »genetsko napako« in podobno. Umestitev homoseksualnosti na polje skrivnostnosti in tujosti izhaja iz zapisa intervjuvančevega imena. Zapisano je zgolj z inicialkami (v drugem intervjuju pa je označen kot »anonimni intelektualec«), kar je sicer lahko v smislu varovanja identitete intervjuvanca povsem razumljivo, vendar taka medijska reprezentacija, ki je značilna predvsem za objave o kriminalnih dejanjih na črnih straneh in kronikah časopisev, na konotativni ravni sporoča še veliko več. Homoseksualnost je tako povezana s skrivanjem, skrivnostnostjo, sramom, nezaželenostjo, prepovedjo, kaznivim dejanjem in podobno. Prezentirana je kot »človekova lastnost«, ki jo je treba skrivati, hkrati pa je bilo tovrstno spolno nagnjenje v času objave intervjuja preganjano tudi po zakonu, čeprav se tako imenovana sporazumna homoseksualna dejanja med polnoletnima osebama vsaj v Sloveniji *de facto* niso kaznovala že od šestdesetih let. Podnaslov »Dolgega intervjuja s homoseksualcem« nam torej odlično zarisuje diskurzivne okvire, znotraj katerih so se v naslednjih letih oblikovale medijske reprezentacije homoseksualnosti. Njihova temeljna značilnost je razumevanje heteroseksualnosti kot izhodiščne, prave in pravilne, lahko rečemo tudi zdrave spolne prakse, v odnosu do katere se ocenjujejo druge oblike (neprave, nenaravne, bolezenske, kriminalizirane) seksualnosti. Homoseksualnost je predvsem stvar medicine, ker je razumljena kot genetska napaka. Tako stigmatizirana

⁹ Vsi citati iz časopisnih in revijalnih besedil so označeni s številkami, ki predstavljajo zaporedno številko analiziranega besedila, in letnico objave besedila. Če v veznem tekstu vir ni naveden, potem je poleg letnice zapisano še ime revije ali časopisa, v katerem je bil citat objavljen. Seznam v tem delu citiranih besedil je z naslovom besedila, avtorstvom, časom izida in imenom časopisa ali revije, v katerem so bili objavljeni, objavljen na koncu te razprave.

¹⁰ Termin »besedilo« tu uporabljamo kot generično ime za časopisne in revijalne članke, intervjuje, notice, komentarje, reportaže in podobno.

in drugačna ne more ogrozati naše (bralčeve, novinarjeve) lastne trdne heteroseksualne identitete. Homoseksualnost je v medijskih reprezentacijah namreč sprejemljiva le toliko, kolikor je konstituirana kot drugačna in obrobna in zato neogrožajoča za obstoječi sistem.

3.1.2. Osemdeseta

V osemdesetih se je število besedil, ki se dotikajo vprašanja homoseksualnosti, z vsakim letom povečevalo. Večja koncentracija besedil je nastala leta 1984 ob prvem festivalu Magnus (Kultura in homoseksualnost), ki v svojih konsekvencah ne pomeni zgolj začetka organiziranega najprej gejevskega in nato še lezbičnega gibanja v Sloveniji, pač pa na neki način uvaja tematiko homoseksualnost v slovenske (in jugoslovanske) množične medije. Magnus je pomemben tudi zato, ker homoseksualnost kot temo medijskega diskurza demedikalizira in jo postavlja v drugačne okvire, na začetku predvsem v okvir kulture, potem pa tudi politike.

Sekcija Magnus v okviru šKUC Foruma se je z gejevsko sceno konstituirala kot del takratne alternativne scene in novih družbenih gibanj, kar je v okviru svetovnega gejevskega in lezbičnega gibanja pravzaprav netipično, saj se je, kot ugotavlja Nataša Velikonja (1999), v zahodnih metropolah najprej izoblikovala koncentracija gejevske in lezbične populacije, znotraj nje pa se je nato oblikovala kritična masa za politično, socialno in kulturno nadgradnjo.

Stuart Hall (1993) meni, da se lahko stigmatizirane deviantne skupine na diskriminatorne prakse odzovejo le tako, da oblikujejo (politični) program, da organizirajo (politične) akcije, ki so usmerjene proti tovrstni praksi. V foucaultovskem smislu gre torej za upor, ki ga izzove sila oblasti. Tak proces hkrati pomeni tudi politizacijo deviantne skupine, saj ji le politizacija zagotavlja legitimnost v družbi, medtem ko jo etiketa deviantnosti delegitimizira kot nepolitičen subjekt. Politizacija se izvrši vsaj na dveh nivojih: diskriminirana skupina se z nasprotovanjem avtoriteti organizira v odnosu do te avtoritete, hkrati pa v procesu organiziranja retrospektivno v političnih terminih redefinira družbeno stigmatizacijo, usmerjeno proti sebi. Tako imenovane deviantne subkulture zagotavljajo široko podlago za politično organiziranje, in to se je zgodilo tudi z gejevskim in lezbičnim gibanjem v Sloveniji leta 1984. Prvotno kulturni okvir, ki je združil istospolno usmerjene,

je bil prav zaradi stigmatizacijskih praks kmalu preveden tudi v politični okvir delovanja.

Nekaj več medijske pozornosti, predvsem v obliki pisem bralcev, je leta 1984 sprožil članek Miroslava Slane – Miroso »Topli bratci vseh dežel ...« v *Teleksu*. V naslednjih številkah so objavili kar devetnajst pisem bralcev. Na članek, v katerem se je Slana zavzemal za ustanovitev gejevskega in lezbičnega kluba in časopisa, so se oglašali predvsem homoseksualci in lezbijke sami, ki so se avtorju zahvaljevali za umeščanje teme v slovenski medijski prostor. Pri tistih, ki so se odzivali negativno, pa je bilo Slanovo pisanje razumljeno kot provokacija in škandal.

Pa menda ja ne mislite, da je svet tako zaplankan, da ne pozna vaših pravih namenov, ko toliko navijate za te uboge buzerante (ali kako jim že pravite)? Menda mislite, da ste vi edini rešitelj vaše in njihove buzerantske riti. ... Objavljate samo tiste dopise, ki vam ustrezajo. Če pa je kdo nasprotnega mnenja, pa ne objavite ali pa vso stvar prekrojite tako, kot vam ustreza. Drugo pa je, da s temi buzerantskimi članki zavzimate cele strani. Seveda! Lažje je sedeti v Oporni kleti, pri Slonu, Daj-damu ipd., prepisovati te butaste članke o buzijih, kot pa dati pot pod noge in napisati družbeno koristen članek. ... Če bi vam človek res verjel tako, kot o buzijih pišete, bi si še na cesto ne upal oz. bi si rit zaklenil s ključavnico. (11, *Teleks*, 1984)

Leta 1987 beležimo drugi višek medijske pozornosti do homoseksualnosti, saj je takrat izbruhnila prva prava politična afera, povezana s homoseksualnostjo oziroma homoseksualno kulturo. Tega leta bi se bil moral 25. maja, na Titov rojstni dan, začeti četrti festival Magnus in na njem naj bi prikazali nizozemsko gejevsko in lezbično kulturno produkcijo. To je bilo leto tako imenovanega »slovenskega sindroma«, leto plakatne in štafetne afere, zato so predvsem beograjski in sarajevski mediji začetek homoseksualnega festivala na dan mladosti interpretirali v okviru še ene slovenske politične provokacije. Šestega marca 1987 je beograjska *Politika* zapisala:

V Ljubljani se nihče ne vznemirja zaradi zbora homoseksualcev in »Magnus gejev«. ... Nikogar sploh ne moti, da se festival začenja 25. maja. Ves ta homoseksualni vik in krik pa v Ljubljani ni novost, saj že četrtič gosti homoseksualce ter njihove spremljevalce in spremljevalke, vsekakor pa je letos novo to, da se festival začenja 25. maja. ... Homoseksualec tam ni obsojen in deležen posmeha. Predpostavlja se, da je to njegova osebna stvar.

Beograjska *Politika ekspres* je istega dne zapisala:

Ljubljana ni gostiteljica umazanega festivala. ... Provokacija ne bo uspela.

Na takšno pisanje se je odzval jugoslovanski politični vrh in pritisnil na slovensko republiško vlado, ki je potem izrazila mnenje, da bi organizacija tovrstnega festivala v Ljubljani ogrozila zdravi del družbe. Med homoseksualnostjo in aidsom je bil postavljen enačaj, kar je bila splošna medijska praksa v začetku osemdesetih. Dvajsetega marca 1987 je bila v *Delu* objavljena tale notica:

Na včerajšnji seji sveta za socialno in zdravstveno politiko pri predsedstvu RK SZDL so razpravljali tudi o informaciji, ki so jo zasledili v dnevnem časopisju in je zadevala napoved, da naj bi bilo v Ljubljani srečanje oziroma kongres homoseksualcev z mednarodno udeležbo. Po informaciji, objavljeni v četrtek, so že ljubljanski mestni inšpektorji opozorili, da bi utegnilo to pomeniti nevarnost za širjenje bolezni aids, saj sodi omenjena skupina v najbolj rizično skupnost. Po mnenju članov sveta morajo republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo in drugi organi na podlagi argumentov stroke ukrepati, da bi zavarovali prebivalstvo pred to boleznijo. Po daljši razpravi so sprejeli stališče, da niso dovolj le opozorila inšpekcijskih služb, temveč da bi morali pristojni organi prepovedati napovedano srečanje. Kot so že zapisali v stališčih s te seje, ni vzrok za nasprotovanje tej manifestaciji le zdravstven in socialni aspekt, ampak gre tudi za to, da bi utegnila povzročiti tudi pomembne ekonomske posledice – predvsem na področju turizma – tako v Sloveniji kot Jugoslaviji.«

Potem ko se je aferi pridružilo še vprašanje aidsa, je sarajevska revija *Svijet* zapisala:

Ali nam grozi nevarnost aidsa, če bodo udeleženci prešli na praktično obravnavanje kongresne tematike? ... Zato sta razumljivi ogorčenost in zelo čustvena reakcija domače javnosti, ki jo je strah ogroženosti, če bi tuji udeleženci iz proračuna financiranega pederbala v svojem prostem času razširili svojo aktivnost tudi na praktično »obravnavanje kongresne tematike«.

V sarajevskem *Asu* so v strahu, da bi Jugoslavija postala »pederska obljubljena dežela«, predlagali, naj si vsi pravilno usmerjeni Jugoslovani pripnejo značko z napisom »Pedri, ne, hvala!« Ob članku je bila objavljena slika treh moških, ki so do pasu goli in se med seboj objemajo, pod sliko pa

je bil napis: »Daleč od nas: z nekega sestanka ameriških homoseksualcev.« Konotativni nivo sporočila je jasen: seksualizacija homoseksualcev, ki so promiskuitetni, prenašalci aidsa in zato nevarni, hkrati pa je homoseksualnost nekaj, kar pripada tujini, tujosti, zahodu.

SLIKA 3.1.2.1 TOPLI BRATCI, NE, HVALA!

Iz predstavljenih zapisov jugoslovanskega časopisja, ki jih je, tako kot slovenske, nujno treba analizirati v zgodovinskem kontekstu in jih postaviti v prostor in čas, ko je Slovenija s plakatno afero in novimi družbenimi gibanji v Jugoslaviji postajala notranji sovražnik, lahko razberemo tipične medijske reprezentacije homoseksualnosti. V prvi fazi afere je kamen spotike 25. maj, vendar se za tem skriva veliko več; 25. maj je obravnavan kot nekakšen sveti dan, ko so »umazane« stvari prepovedane. Ker naj bi bil festival Magnus, ki bi se bil začel na sveti dan, provokacija, je v ozadju tega domneva, da je homoseksualnost nekaj umazanega ali, v naslednjem koraku, nekaj protinaravnega, boleznega, s političnim besednjakom pa protikomunistična. Zoja Skušek – Močnik je v analizi dogodkov v *Mladini* zapisala:

Gre torej za klasičen hujskaški postopek: pobežati bralca pri individualni psihologiji, pritisniti na osebne in socialne frustracije, vse to dobro razkuriti in usmeriti v nestrpnost do preganjanja manjšine. ... Gonjo povzamejo politiki – natančneje, uporabi jo neka določena oblastniška frakcija. Dosežke medijskega hujskanja vzamejo za podlago, da pogrom lahko razširijo: namreč na okolje, ki takšne »provokacije« dopušča, omogoča in nemara celo spodbuja. Okolje dobi ime »Slovenci«, od seksualnega šovinizma smo se povzpeli v nacionalni šovinizem. (20, 1987)

Mnenje sveta za socialno in zdravstveno varstvo, ki je homoseksualce označil za »rizično skupino«, kar je bil v tistem času že zastarel pojem v boju proti aidsu, obravnava bolezen v okviru dveh stereotipov, ki sta bila za medijsko poročanje o aidsu značilna v začetnem obdobju: aids je bolezen, ki se dogaja na tujem, zato je festival problematičen predvsem zaradi tujih udeležencev, ki bi prišli v Slovenijo in s seboj prinesli aids. Aids je hkrati ekskluzivna bolezen homoseksualcev, zato je vsak homoseksualec vsaj potencialno okužen z virusom. V ozadju teh predpostavk, ki se skrivajo za, kot piše *Delo*, »povsem dobronamernim opozorilom ljubljanskih inšpektorjev« (17, 1987) na skrb za zdravje, stojijo politični razlogi: homoseksualnost je postala orožje političnega revanšizma med Beogradom in Ljubljano, ljubljanski politični vrh pa se je, da bi se izognil tej stigmi, odločil za še dodatno stigmatizacijo problematike, tokrat s povsem priročnim aidsom in obudivijo popularnih in nestrokovnih povezav aidsa s homoseksualci. S tem je hotel v jugoslovanskem političnem prostoru ohraniti vsaj nekaj kredibilnosti. Homoseksualnost je bila tako ponovno zreducirana zgolj na spolnost, takšna konstrukcija pa temelji na predpostavki, ki jo je nakazoval že jugoslovanski tisk: vsi homoseksualci so promiskuitetni in bodo na kongresu drug čez drugega seksali.

Slovensko časopisje se je ostro uprlo jugoslovanskemu medijskemu konstrukt. Tega je deloma podprlo le, kot piše *Mladina*, »glasilo SZDL Slovenije – *Delo*«, ki je »pohitelo in z vso resnostjo, v kurzivu, priobčilo absurdno stališče ter socialistično delovno ljudstvo dez-informiralo, da bi 'kongres homoseksualcev utegnil pomeniti nevarnost za širjenje bolezni aids, saj sodi omenjena skupina v najbolj rizično skupnost'«. (19, 1987)

Dnevnik, *Mladina* in *Jana* so opozarjali, da bi »v dveh letih, odkar se pri nas srečujemo z boleznijo ... morali spoznati, da ne gre za homoseksualno bolezen, temveč za socialni fenomen«. (19, *Mladina*, 1987) Članki so navajali načine, kako se je možno okužiti z aidsom, in tako poskušali diskvalificirati mnenje sveta za socialno in zdravstveno varstvo.

Dušebrižniško prizadevanje sanitarcev, da bi nas vendarle obvarovali pred to pogubno boleznijo, sodi zaradi že nekaj let znanih dejstev o načinu okužbe med najbolj nesmiselne in neresne poteze (zdravstvenih) oblasti. (18, *Jana*, 1987)

Poročanja slovenskih medijev v omenjenem primeru in opozarjanja na diskriminacijo homoseksualcev ne moremo posplošiti in od liberalnih in revolucionarnih poznih osemdesetih naprej govoriti o zgolj gejem in lezbijkam naklonjenih medijskih reprezentacijah homoseksualnosti. Čeprav je *Jana* aprila 1987 opozarjala, da je »'dobrohotno opozorilo' ... dalo orožje v roke vsem tistim, ki jih preganjajo najrazličnejši strahovi pred homoseksualci, pa tudi pred vsakršno drugačnostjo«, je že septembra istega leta v rubriki Prostovoljno pred poroto, v kateri bralka Leja prosi za pomoč in nasvet, ker jo erotično vznemirja njena prijateljica, objavila skrajno homofobična mnenja nekaterih »porotnikov«.

Veš kaj, punca, pojdi se solit! Malo si oglej tv propagando proti aidsu, malo manj prelistavaj neumne revije in častnike, pa te bo vznemirjenje oziroma nagnjenje do žensk minilo. Tudi zdravniški nasvet utegne biti dober, posebno če ti bo »dohtar« vseč. (21, 1987)

Mogoče sploh ni nič hudega, ampak si samo naivna in hrepeniš po prijateljstvu. Mogoče pa gre za bolezen, ki se ji pravi lezbištvo; veš, to je ljubezen med dvema ženskama. (21, 1987)

Verjetno si še precej mlada, homoseksualnost, moška in ženska, pa je zadnje čase precej v modi. Umiri se ali pa malce poglej po sošolcih, boš že našla kaj prijetnega. (21, 1987)

Čimprej se umakni in na želje pozabi. Če pa se ti bodo podobna nagnjenja še kdaj porodila, boš morala takoj na posvet v psihično ambulanto. (21, 1987)

Medijske reprezentacije homoseksualnosti so bile v osemdesetih v veliki meri povezane s poročanjem o aidsu, med njimi je bilo tudi precej prevedenih besedil iz nemških in angleških revij, ki so izhajala v *Mladini* in *Teleksu*. Vsaj za prvo obdobje medijskega poročanja o aidsu, ko se je ta bolezen izključno povezovala le s homoseksualci, je značilen nekakšen moralistični revanšizem, predvsem tako imenovanih (cerkvenih) varuhov morale in zagovornikov patriarhalne družine. Darko Štrajn je v analizi medijskega odzivanja na vprašanje aida v *Mladini* zapisal:

Skratka, aids se je izkazal kot naročena božja jeza s samo dvema »lepotnima napakama« – pri miru pušča lezbijke, ki bi si dotik božjega prsta zaslužile zaradi usmerjenosti v izključno uživaški neprokreativni

seks, in po drugi strani ogroža »poštene« in bogaboječe državljane, ki potrebujejo transfuzijo krvi. ... Odmevi v medijih so seveda tipični – zgodbe o Rocku Hudsonu, pa o epizodi v Dinastiji, ki jo bomo videli morda l. 1987, zraven pa še razglasi v »resnih« dnevnikih: »Pri nas ni aidsa ali (side)«, spet dokaz, da smo pri nas imuni na še eno zahodno nevarnost. (13. 1985)

Iz medijskih podob homoseksualnosti, ki jih uokvirja vprašanje aidsa, so skorajda popolnoma izginila stara vprašanja o pridobljenosti in prirojenosti homoseksualnosti, v ospredje pa je stopilo reprezentiranje tako imenovanega gejevskega stila življenja, ki je bil predstavljen kot promiskuiteten.

Leta 1986 so mediji prvič poročali o političnih zahtevah Magnusa, ki je na ta način postavil pred tem v medijskih reprezentacijah homoseksualnosti povsem odsotno vprašanje človekovih pravic za geje in lezbijke. Magnus je zahteval, da se člani v jugoslovanskih kazenskih zakonikih, ki inkriminirajo homoseksualnost, odpravijo, da se v slovensko ustavo zapiše prepoved diskriminacije po spolni orientaciji, da vlada SFRJ vloži protest pri vladah tistih držav, ki homoseksualno manjšino grobo zatirajo, in da se v šolski sistem vključijo informacije o homoseksualnosti, ki je po svojem socialnem statusu enakovredna heteroseksualnosti.¹¹

Za zadnja leta osemdesetih, predvsem po letu 1987, ko se je organiziranemu gejevskemu gibanju pridružila še uradno ustanovljena lezbična skupina LL, je bilo tudi v medijskem pisanju o homoseksualnosti čutiti nekakšno revolucionarnost, ki se je navezovala na pripravo nove slovenske ustave in osamosvojitve. V ospredju je bil diskurz o pravicah (tudi) za homoseksualce. *Mladina*, *Tribuna* in predvsem *Teleks* so objavljali daljše prispevke o homoseksualnosti, ki so govorili tako o zgodovini zatiranja homoseksualcev kot o trenutnem družbenem stanju te manjšine pri nas in v tujini, zasledimo pa lahko tudi jasno izražene zahteve po enakopravnem statusu gejev in lezbijk, v ospredju katerih je prepoved diskriminacije istospolno usmerjenih. V devetdesetih so tem zahtevam eksplicitno dodali tudi zahteve po registriranem partnerstvu in posvojitvah otrok, kar je bilo v klicih k enakopravnosti konec osemdesetih samo implicitno prisotno.

11 O homoseksualnosti se je v slovenskem šolskem sistemu po uradnem kurikulumu začelo govoriti leta 1980, ko je bil v prvi in drugi letnik srednje šole uvedena zdravstvena vzgoja. Homoseksualnost je v učbeniku za zdravstveno vzgojo obravnavana skupaj z ekshibicionizmom, fetišizmom, promiskuiteto, prostitucijo, incestom in posilstvom, združuje pa jih naslov teme »Nenavadno spolno vedenje«. Homoseksualnost se torej, podobno kot v medijih, obravnava v okviru psihiatrično-medicinskega diskurza.

»Politične« pobude sekcije Magnus razumemo kot zahtevo po enakopravnosti in varstvu pravic, torej kot zavarovanje in uveljavljanje civilizacijskih pridobitev, potrebno med drugim prav zaradi teh odporov. In očitno je, da lahko človekove pravice zavaruje le država, tako da jih razglasi za državljanske pravice. (25, *Teleks*, 1988)

Med klice k enakopravnosti moramo šteti tudi številne pobude Magnusa in LL, kot je na primer »Odprito pismo predsedniku RK SZDL Slovenije Jožetu Smoletu«. V njem sta Magnus in LL pozvala Smoleta k javni opredelitvi do homoseksualne manjšine. »Svoboda izbire načina (spolnega) življenja je ena temeljnih človekovih pravic in menimo, da ste politiki, med drugim, izvoljeni in plačani tudi za to, da priznavate temeljne človekove pravice.« (22, *Delo*, 1988)

Smole na omenjeno pismo nikoli ni odgovoril, medtem ko so bili v pismih bralcev različni odzivi, od podpornih do nasprotujočih. Med druge spada skorajda tipični primer odziva javnosti, ki pobude za enakopravnost razume kot zagotavljanje dodatnih in posebnih pravic za geje in lezbijke.

Ne vem, kaj ima spolna usmerjenost opraviti z ustavo. Saj tudi zakonski stan ni omenjen v 33. členu naše ustave. ... Tudi zakonci in zunajzakonski raznospolni partnerji nimajo prav nobenih javnih prostorov ali lokalov za namensko druženje. ... Ne preganjajmo homoseksualnosti, a je niti ne propagirajmo niti ji ne dajamo nikjer posebnega poudarka. ... Ali ne mislite na to, da so pri nas mladi polnoletni z 18. leti, takrat ko še dolgo niso ne fizično ne socialno zreli? In da bi priznanje homoseksualne partnerske zveze postalo pri takih mladih modna muha, ki bi jim kasneje zagrenila in morda onemogočila raznospolno partnersko zvezo, ko bi bili gmoto in socialno popolnoma zreli in zmožni za njo. (23, *Delo*, 1988)

Odzivi, kakršen je ta, praviloma spregledajo tisto, kar je tako očitno in na površju, da je prav zaradi tega nevidno in povsem samoumevno. Heteroseksualnost kot spolna praksa je namreč v družbenem sistemu zahodnega sveta urejena tako, da je poskrbljeno za heteroseksualni način življenja in večino okoliščin v njem. Protest izraža tudi v medijih pogosto zapisano misel, da je homoseksualnost le modna muha, nekaj prehodnega, to pa lahko ovira mlade v trenutku, ko bi se zresnili in začeli živeti normalno, to je heteroseksualno življenje. Vsakršen govor o homoseksualnosti se razume kot propaganda, ki je vsaj potencialno škodljiva za mlade, medtem ko se zaradi prav prej omenjene očitnosti pozablja, da

tako rekoč vsi nivoji družbe, od kulture do politike, za svoje delovanje vsaj implicitno predvidevajo heteroseksualnost.

Namigov, naj se homoseksualci umaknejo iz javnosti, konec osemdesetih let niso sporočala le pisma bralcev, marveč so prihajali tudi iz uradnih policijskih oddelkov. Na pritožbo Magnusa leta 1989, da »dobiva zadnja dva meseca vse več informacij o vse pogostejših fizičnih napadih na homoseksualne moške, ki se v večernih urah sprehajajo in srečujejo v parku ob Cesti VII. korpusa blizu železniške postaje« (30, *Delo*, 1989), je načelnik inšpektorata milice pri UNZ Ljubljana Pavle Čelik v intervjuju za *Delo*, 8. avgusta 1989, med drugim odgovoril, »da bi se sami člani omenjene sekcije in tudi drugi homoseksualci morali obnašati bolj samozaščitniško. Poleg tega bi morali svoja 'srečanja' umakniti z raznih javnih krajev, ki za to niso primerni. Zavedati bi se pač morali, da vsi kraji niso primerni niti za ljubezenske sestanke različnih spolov, kaj šele za homoseksualce«. (31, 1989)

Pozivi k enakopravnosti, ki so večinoma delo gejevskih in lezbičnih aktivistov in aktivistk ter podpornikov in podpornic iz tedanje civilne družbe, so nekakšen obračun z diskriminirajočo preteklostjo, vendar so verjetno prepričevali že prepričane, saj se je medijska podoba homoseksualcev v devetdesetih z disperzijo in diverzifikacijo tiskanih medijev v marsikaterem pogledu vrnila v »železna« sedemdeseta in zgodnja osemdeseta leta. Nova družbena gibanja kot del civilne družbe so imela pomembno vlogo v pripravi prehoda iz socializma v postsocializem, a so bila hkrati tudi prva žrtev lastne zmage, saj so se »sanje o boljšem jutri« razblinile že pri sprejemanju nove ustave. Iz nje je bilo zaradi sil retradicionalizacije in ustoličenja družine kot naravne oblike človekovega bivanja iz štirinajstega člana izpuščena eksplicitna navedba, da so vsi ljudje enaki ne glede na svojo spolno usmerjenost.

3.1.3. Devetdeseta

Homoseksualnost je bila v devetdesetih, v situaciji medijske diverzifikacije in pluralizacije, na neki način na novo vpeljana v medijski prostor, pogosto v senzacionalističnih okvirih. Časopisi in revije, tu mislimo predvsem na *Teleks*, ki je odmerjal dobršni del prostora za resno, socialno, kulturno in politično pretresanje vprašanja homoseksualnosti in tako vzpostavljaj temelje za diskurz o homoseksualnosti kot človekovi pravici, so poniknili, *Teleks* med drugim tudi zato, ker, kot je bilo rečeno na delavskem svetu tozda *Delo* Revije

26. marca 1990, »sedaj že vsi govorijo, da je *Teleks* postal 'pederski cajteng'«. Ostala je le še *Mladina*, ki pa je v razmerah vsesplošnega upadanja civilnodružbenega delovanja in v tržni bitki za bralke in bralce nemalokrat privolila v nekakšen »revolucionarni senzacionalizem«. Homoseksualnost je bila tako pogosto prepuščena spotakljivosti bulvarskega časopisja in novih revij.

V devetdesetih je, poleg splošnega porasta tiskanih besedil, zanimiv predvsem porast besedil v kategoriji »zanimivost« (kratka notica), ki je v prvih dveh desetletjih sploh ni bilo. Homoseksualnost je v naši bazi tiskanih besedil v nekaj manj kot 16 odstotkih primerov tema kratkih zanimivosti tipa »če verjamete ali ne«, čeprav gre lahko za resno politično vprašanje. Tako se informacije o prvi homoseksualni poroki v svetu, o tovrstni zakonodaji in podobno pogosto objavljajo v okviru prav takih tipov časopisnih besedil. Če med temami upoštevamo zgolj besedila, ki poročajo o homoseksualnih porokah, in jih pogledamo skozi optiko tipa besedila, potem lahko ugotovimo, da je v 22 odstotkih primerov ta problematika »odpravljena« in vprašanje depolitizirano z uvrščanjem vsebine v kategorijo »zanimivosti«.

V devetdesetih je »drugačna« spolna praksa postala atrakcija, posebnost, spet močno stereotipizirana ter na neki način reprezentirana v okviru preteklih medijskih reprezentacij, z izjemo ene: homoseksualnost je bila v devetdesetih vse bolj demedikalizirana. O njej se je vse pogosteje pisalo tudi v okviru človekovih pravic, v medijski prostor pa sta vdrli predvsem dve temi: registrirana partnerstva in posvojitve.¹² Vprašnji, ki ju je v medije vpeljalo predvsem gejevsko in lezbično gibanje samo, sta tipična dediščina devetdesetih, saj do konca osemdesetih o tem ni bilo govora, čeprav je tematika implicitno vezana na problem enakopravnosti. V devetdesetih je v tej smeri začela delovati tudi uradna politika, saj so leta 1997 na ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve ustanovili skupino za pripravo zakona o registriranem partnerstvu.

Medijska vidnost »ljubljskih marginalcev, bolj znanstveno homoseksualcev« (34, *Kaj*, 1990), »'drugačnih'

¹² Leta 1993 sta prvo medijsko odmevno akcijo glede registriranega partnerstva sprožila Aleksander Perdih in Silvo Zupanc. Ustavnemu sodišču sta podala pobudo za oceno ustavnosti nekaterih členov zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, ker kot istospolni par ne moreta skleniti zakonske zveze, čeprav 14. člen slovenske ustave določa, da so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine. Vlada in sekretariat za zakonodajo in pravne zadeve sta njuno pobudo zavrnila, sama pa sta zaradi zagotovil, da nimata možnosti zmage, pobudo ustavnemu sodišču umaknila.

Slovencev« (41, *Dnevnik*, 1991), »od nekdanj ogrožene človeške manjšine« (39, *Delo*, 1991), »drugačnežev« (36, *Kaj*, 1991), »ljudi 'Wildove sorte'« (35, *Stop*, 1991), »obilno odišavljene klientele« (44, *Mladina*, 1992), »'roza populacije'« (45, *Delo*, 1992), »populacije neobičajnih spolnih preferenc« (47, *Mladina*, 1992), »drugačno nagnjenih moških« (58, *Nedeljski dnevnik*, 1993), »roza folka« (53, *Stop*, 1993), »istospolnikov« (81, *Republika*, 1996), »'toplih' veseljakov« (74, *Slovenske novice*, 1996), »enakospolno usmerjenih« (74, *ibid.*), »nenavadnih fantov in deklet« (76, *Kaj*, 1996) »'obrobnih' državljanov« (85, *Delo*, 1997), »istospolnežev« (89, *Delo*, 1999), »žensko usmerjenih« (92, *Jana*, 2000) oziroma »nenavadno odetih žensk in moških« (94, *Delo*, 2000), kot mediji med drugim imenujejo geje in lezbijke, je bila tudi v devetdesetih povezana s škandali, med katerimi je treba omeniti vsaj tri. Prvi datira v leto 1991, ko je mestni sekretariat za kulturo brez navedbe razloga preklical že obljubljeni in odobreni dotaciji za izdajo gejevske in lezbične revije *Revolver*. Marjan Vidmar je takrat povedal, da se je mestna vlada odločila, »da *Revolverja* ne bodo financirali, kot se pač lahko tudi odločiš, da otroku ne boš kupil sladoleda – pa če si ga še tako želi in je še tako žejen – in pika«. (37, *Dnevnik*, 1991)

Njihova odločitev je povzročila veliko medijsko zgražanje in zagovarjanje homoseksualne kulturne produkcije kot enakovredne vsem drugim oblikam kulture. Mediji so uporabili uveljavljeno argumentacijo v zagovor homoseksualne kulturne produkcije: naštevati so imena znanih svetovnih umetnikov in kulturnikov, ki so bili homoseksualci, predvsem moškega spola, ženske so iz teh argumentacijskih kategorij ponavadi izbrisane, in pri tem poudarjali, da bi bila svetovna kulturna produkcija veliko siromašnejša, če bi izbrisali »'roza' obarvane umetnike«.

Mestna vlada je bila takrat deležna številnih, tudi medijskih zbadljivk, kakršna je tale iz *Dnevnika*, 10. septembra 1991:

Kot smo lahko slišali, je mestna vlada naredila še eno »genialno« potezo: o tem, ali je dovolj homoseksualcev, da bi podprla omenjeno revijo, je želela mnenje psihiatrov. (40, 1991)

V komentarju *Dela*, 14. junij 1991, pa je zapisano:

Verjetno so zaradi groze, ki jih je stresla ob novici, brez pojasnila ustavili financiranje Roza kluba, morda da bi tako opravičili večinsko

demokracijo. Ob tem so samo še dokazali, da ukinitve financiranja »ne pomeni represivnega ukrepanja iz kakršnih koli nagibov«. O, kako cinično. Seveda odločitvi niso botrovali nagibi, ker so jo preplavili in usmerili samo predsodki, zato pravih argumentov, pojasnil niti ni bilo potrebno navesti. (38, 1991)

Še burnejša razprava se je vnela dve leti pozneje, aprila leta 1993, ko je Roza klub v okviru svoje izobraževalno-preventivne dejavnosti izdal zloženko *Spolnost in aids*. Dr. Veljko Troha iz strokovnega sveta za vzgojo in izobraževanje je ocenil, da je neprimerna za mlade ljudi, saj ne upošteva »naše slovenske, družinske mentalitete«. ¹³ Združenje za demokratizacijo javnih glasil, ki ga je vodil dr. medicine in predsednik Slovenskega zdravniškega društva prof. Anton Dolenc, je napadlo zloženko, češ da propagira skupinski seks, in izdalo mnenje, da »so nenaravne oblike spolnosti, kjer gre velikokrat tudi za zlorabe ... pretežno lastnosti spolno drugače usmerjenih ljudi, ki jih je sicer treba tolerirati in so poleg tega upravičeni do ustreznega zdravljenja. Gre za ljudi, ki so izrodek družbe, saj v nobenem primeru s svojimi oblikami spolnosti ne morejo imeti potomstva, torej so že v prvi generaciji obsojeni na izumrtje in so mrtva veja na živem drevesu življenja. Če pa 'izrodki' že imajo potomce iz svojih normalnih odnosov in svoje otroke navajajo na spolne perversnosti, pa so krivi zlorabe svojih lastnih otrok na najboljčutljivešem področju.« (55, *Mladina*, 1993)

Medtem ko je afera zaradi umika finančne podpore *Revolverju* odmevala v običajnih novinarskih prispevkih in komentarjih, se je afera o zloženci odvijala predvsem v pismih bralcev. Ko so Združenje za demokratizacijo javnih glasil »opozorili«, da je nedopustno enačenje homoseksualcev z »izrodki družbe«, je odgovorilo:

Trditev, da gre za izrodek družbe drugače spolno usmerjenih (ne samo homoseksualcev), ki svojo spolnost po svoji usmerjenosti tudi živijo, je nesporno pravilna v svojem prvotnem in neprenesenem pomenu: rod – roditi – izroditi – prenehati roditi. Zlasti je izrodek to, kar ima možnost, pa kljub temu ne rodi. Nesporno gre torej predvsem za osebe, ki imajo pravilno spolno zmožnost, so pa zaradi svoje psihične drugačnosti zapisani drugačni spolnosti. V tem primeru je možno uporabiti tudi preneseni pomen: izprevreči se, degenerirati – seme se izrodi (glej *Slovenski pravopis* iz leta 1962). (61, *Delo*, 1993)

¹³ Citirano po Lesbo (2002): »Enajst let države, enajst let homofobije«, *Lesbo*, št. 17/18, str. 4

Slovensko zdravniško društvo se je po javnem pozivu distanciralo od izjav dr. Antona Dolenca, Svetovna zdravstvena organizacija pa je zloženko pozneje ocenila za neproblematično.

Naslednje leto, ko naj bi gejevsko in lezbično gibanje svojo deseto obletnico praznovalo na Ljubljanskem gradu, je izbruhnila še tretja afera, ki je homoseksualnosti ponovno »priskrbela« nekaj medijske vidnosti. Praznovanje, ki bi moralo biti na Ljubljanskem gradu, je bilo namreč nekaj ur pred začetkom prireditve prepovedano. Dejan Novak, najemnik lokala na Gradu, je nastalo situacijo razložil takole:

Iz Škuca nisem dobil pravih informacij. Govorili so, da je to obletnica Škuca. Nekaj ur pred prireditvijo pa sem po radiu slišal, da imajo obletnico homoseksualci. Idejna usmeritev lokala ni taka, grad je vendarle protokolaren objekt in bojim se, da bi prišel na slab glas. Če bi to dovolili, bi verjetno izgubili svojo klientelo. Niso izbrali pravega mesta. (66, *Slovenske novice*, 1994)

O aferi so poročali vsi osrednji slovenski časopisi in ponovno ostro napadli homofobičnost mestne oblasti.

Prepoved prireditve, ki naj bi jo imela homoseksualna populacija na Ljubljanskem gradu, je maslo konservativnega in nestrpnega dela mestnih oblasti. ... Ljubljana bo po tem dogodku le še večja vas. Zato mestnim možem svetujemo: naj objavijo razglas, v katerem bodo oznanili, da je črncem, pedrom, lezbijkam in Turkom vstop na Grad strogo prepovedan. (65, *Delo*, 1994)

Za medijski diskurz o homoseksualnosti v sedemdesetih je bilo značilno, da so se o njej izrekli pretežno za to »poklicani« strokovnjaki (psihiatrji, kriminalisti, sodniki itd.), in podoben trend se je z izjemami ohranjal skozi osemdeseta, medijski diskurz o homoseksualnosti v devetdesetih pa so soustvarjali tudi sami geji in lezbijke.¹⁴ Hkrati so homoseksualnost vse pogosteje obravnavali skozi prizmo človekovih pravic. Te so mediji omenjali v treh optikah: demografski, politični in psihološki. K demografski optiki spadata dokazovanje o ne tako malem številu gejev in lezbijk v slovenski družbi in hkratna nevtralizacija omenjenega argumenta, saj je treba človekove pravice zagotoviti tudi enemu samemu

¹⁴ Omenjeni trend je seveda posledica vse pogostejših izstopov gejev in lezbijk v javnost, hkrati pa tudi posledica apetita medijev po osebnih zgodbah homoseksualcev, ki da bodo prispevale k večji strpnosti v družbi. Pri tem je seveda zamolčano dejstvo, da prav osebne zgodbe in izpovedi najbolje prodajajo časopis ali revijo.

(drugačnemu) človeku. Politična optika diskurza se izraža na dveh nivojih: v drugi polovici devetdesetih, ko so bila vrata Evropske unije že na stežaj odprta, je bila implementacija človekovih pravic za geje in lezbijke prikazana v kontekstu približevanja Slovenije tej politični grupaciji. Enakopravnost je treba zagotoviti, ker tako od Slovenije pričakuje Evropska unija in ker bomo s tem dobili dodatne politične točke. Pri tem so kot pozitiven primer omenjali predvsem skandinavske države. Druga optika političnega argumenta se je dotikala konkretizacije ekonomskih, sorodstvenih in podobnih področij, na katerih je homoseksualna populacija glede na heteroseksualno prikrajšana. Med psihološke elemente diskurza o človekovih pravicah v medijskih reprezentacijah homoseksualnosti pa lahko štejemo tiste vidike argumentacije, ki opozarjajo na nevidnost te populacije in negativne psihične posledice skrivanja tako za osebno integriteto posameznika kot njegovo duševno stanje.

3.2. STATISTIČNA ANALIZA GRADIVA IN PRIKAZ VZORCA

Bazo časopisnih in revialnih besedil o homoseksualnosti v tridesetletnem obdobju (1970–2000) v Sloveniji smo črpali iz *klippingov* Roza kluba, Magnusa in LL. Ti *klippingi* so zanesljivi vir objavljenih časopisnih in revialnih besedil o homoseksualnosti in jih je po naši oceni za več kot 90 odstotkov vseh objavljenih besedil. V bazi manjkajo predvsem zapisi iz regionalnih časopisov, vendar menimo, da je delež teh zanemarljiv.

Vzorec¹⁵ sestavlja 644 besedil. Kriterij vključitve besedila v vzorec, ki ga bomo analizirali, je bila osnovna tema besedila: homoseksualnost v političnih, socialnih, kulturnih in drugih razsežnostih. Iz vzorca smo izključili tako imenovane *Gay strani*, ki so kot priloga *Teleksa* izhajale od začetka leta 1990 do propada revije marca istega leta. Te strani so bile predhodnice gejevskega in lezbičnega tiska (*Revolver*, *Pandora*, *Lesbo* itd.), pisali so jih predvsem gejevski in lezbični aktivisti in aktivistke, zato smo jih izločili iz vzorca običajnih novinarskih besedil na obravnavano temo. Iz vzorca so izključeni tudi kratki napovedniki gejevskih in lezbičnih filmov v televizijskih tedenskih sporedih in podobno.

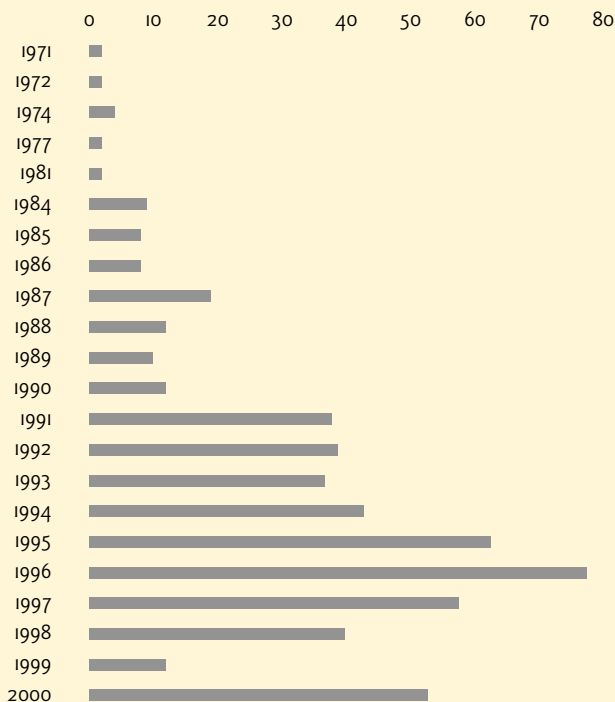
¹⁵ V našem primeru bi v statističnem jeziku pravzaprav lahko govorili o populaciji, a ker baza besedil ni popolna, bomo vseeno uporabljali termin vzorec, čeprav naš vzorec številčno presega običajno statistično razumevanje vzorca.

Enainšestdeset odstotkov besedil iz našega vzorca je bilo objavljenih v dnevnem časopisju, 39 odstotkov pa v revijah. Med njimi je bilo 57 (8,9%) pisem bralcev in 28 (4,3%) odprtih pisem, razglasov ali pozivov gejevskih in lezbičnih organizacij; 86,8 odstotka besedil iz vzorca so novinarsko avtorsko delo, med njimi so trije odstotki prevedenih ali povzetih besedil iz tujih revij oziroma časopisov. V nadaljnji statistični analizi vzorca smo upoštevali zgolj avtorska besedila novinarjev in novinark, tako domača kot prevedena. Iz baze smo izključili pisma bralcev in pobude gejevskih in lezbičnih organizacij, ker bi ti podatki vplivali na frekvenčne porazdelitve in statistično podobo analiziranega vzorca. V pričujoči analizi nas namreč zanima predvsem novinarsko poročanje in pisanje o homoseksualnosti.

Največ besedil, vključenih v našo analizo, je bilo objavljenih v časopisu *Delo* (22,4%), sledijo *Mladina* (17,5%), *Dnevnik* (13,2%), *Slovenske novice* (8,1%), *Teleks* (5,4%) in tako naprej.¹⁶ Število besedil se je v devetdesetih drastično povečalo predvsem zaradi diverzifikacije medijskega prostora, v katerem je nastala cela paleta novih tiskanih medijev. Homoseksualnost kot tema medijskega poročanja v devetdesetih je stopila tudi v mainstream, in to je dodatno prispevalo k povečanju števila besedil.

¹⁶ V analizo so bila vključena besedila o homoseksualnosti, objavljena v časopisih in revijah *Delo*, *Mladina*, *Dnevnik*, *Slovenske novice*, *Teleks*, *Republika*, *Večer*, *Jana*, *Stop*, *7D*, *Sobotna priloga Dela*, *Tribuna*, *Kaj*, *Razgledi*, *Ona*, *Slovenec*, *ITD*, *Primorske novice*, *Glamur*, *M'zin*, *Vikend Magazin*, *Nedeljski dnevnik*, *Problemi*, *Novi tednik NT & RC*, *Nova doba*, *As*, *Nedelo*, *Fokus*, *Mag*, *Družina*, *Antena*, *Demokracija*, *Naša žena*, *Stražni stolp*, *Katedra*, *Moški svet* in *Lady*.

GRAF 3.2.1.: ČASOVNI RAZPORED ANALIZIRANIH BESEDIL

Število besedil je naraščalo do leta 1996, ko so slovenski mediji veliko poročali o homoseksualnih porokah (kar 32% vseh besedil o porokah je bilo objavljenih tega leta), padec leta 1999 pa lahko pripišemo pomanjkljivosti našega vzorca za tisto leto, saj ni drugega razloga za tak drastičen padec števila besedil o homoseksualnosti. Število objavljenih besedil se je povečalo ob izbruhih afer, ki smo jih omenjali v uvodu tega poglavja (to je še posebno značilno za leto 1987), nekaj več jih je bilo objavljenih poleti, bržkone tudi zaradi tako imenovanih kislih kumaric v novinarskem delovnem letu, in decembra, ko so mediji poročali o svetovnem dnevu aidsa in o ljubljanskem gejevskem in lezbičnem filmskem festivalu.

Analiza predstavljenega gradiva je pokazala, da lahko teme, o katerih novinarji in novinarke poročajo, razdelimo na trinajst kategorij (po abecedi):

1. *Afere* (besedila o aferah ob festivalu Magnus, ob ukinitvi finančne podpore *Revolverju*, ob prepovedi praznovanja de-

- sete obletnice aktivizma na Ljubljanskem gradu, ob zloženci *Spolnost in aids* in podobno).
2. *Aids* (besedila o aidsu in podobni problematiki).
 3. *Evropa, svet* (besedila o gejevskem in lezbičnem aktivizmu, o dogodkih, zakonodaji in politiki v Evropski uniji in svetu).
 4. *Kriminal* (besedila, ki so objavljeni na straneh časopisne kronike in poročajo o kriminalnih dejanjih, katerih storilci ali žrtve so geji in lesbijke).
 5. *Kultura* (ocene in napovedi kulturnih dogodkov [npr. gejevski in lezbični filmski festival] in recenzije filmov, knjig in podobno).
 6. *Politika* (besedila o diskriminaciji, enakopravnosti gejev in lesbijk, o toleranci, zakonodaji in podobno. V to kategorijo smo uvrščali tudi poročila s konferenc, okroglih miz in taborov, ki so jih pripravile gejevske in lezbične organizacije).
 7. *Registrirano partnerstvo* (besedila o zakonodaji glede registriranega partnerstva, homoseksualnih porok in posvojitve doma in v tujini).
 8. *Scena* (besedila o gejevski in lezbični sceni, o dogajanju v klubih – predvsem nedeljski K4 – in podobno).
 9. *Stil življenja* (besedila o homoseksualnosti kot načinu življenja, o homoseksualnosti sami, o rožnatem denarju in podobno).
 10. *Zdravljene in vzroki* (besedila, v katerih novinarji iščejo vzroke za homoseksualnost in poročajo o raznih »zdravilih«¹ proti homoseksualnosti).
 11. *Zgodovina* (besedila o svetovni homoseksualni zgodovini ali zgodovini gejevskega in lezbičnega aktivizma v Sloveniji).
 12. *Znane osebnosti* (besedila o javnem ali zasebnem življenju znanih osebnosti, ki so geji ali lesbijke).
 13. *Drugo*.

Besedila smo hkrati uvrščali v več kategorij, saj so predvsem daljši zapisi o homoseksualnosti pokrivali več omenjenih tem.

TABELA 3.2.2.: TEMATSKI RAZPORED BESEDIL PO DESETLETJIH

ŠT. TEME	1. DESETLETJE (1970–1980)		2. DESETLETJE (1981–1990)		3. DESETLETJE (1991–2000)		SKUPAJ	
	FREKVENCA	ODSTOTEK	FREKVENCA	ODSTOTEK	FREKVENCA	ODSTOTEK	FREKVENCA	ODSTOTEK
1 AFERE	-	-	10	11,9	43	9,2	53	9,4
2 AIDS	-	-	27	32,1	13	2,8	40	7,2
3 EVROPA, SVET	-	-	-	-	53	11,3	53	9,5
4 KRIMINAL	-	-	1	1,2	23	4,9	24	4,2
5 KULTURA	-	-	15	17,8	122	26,0	137	24,5
6 POLITIKA	2	33,3	29	34,5	136	28,9	167	29,8
7 REGISTRIRANO PARTNERSTVO	-	-	-	-	79	16,8	79	14,1
8 SCENA	-	-	1	1,2	60	12,8	61	10,9
9 STIL ŽIVLJENJA	3	50,0	27	32,1	108	23,0	138	24,7
10 ZDRAVLJENJE IN VZROKI	4	66,6	7	8,3	22	4,7	33	5,9
11 ZGODOVINA	1	16,6	4	4,8	14	2,9	19	3,4
12 ZNANE OSEBNOSTI	-	-	-	-	11	2,3	11	2,0
13 DRUGO	-	-	4	4,8	40	8,5	44	7,8
SKUPAJ (PO DESETLETJIH)	6		84		469		559	

Za prvo desetletje je značilno, da novinarji in novinarke v šestih takrat objavljenih besedilih o homoseksualnosti poročajo predvsem o vzrokih za homoseksualnost in možnostih zdravljenja tovrstne spolne prakse, sledijo pa odgovori na vprašanje, kaj je homoseksualnost. V drugem in tretjem obravnavanem desetletju se teža najpogosteje obravnavanih tem nagne k politiki. V osemdesetih so ta besedila posledica novih družbenih gibanj in takrat nastalega gejevskega in lezbičnega aktivizma, v devetdesetih pa k temu prispeva tudi dogajanje v Evropski uniji (in sploh v svetu), zlasti na področju antidiskriminatorne zakonodaje. Gejevski in lezbični aktivizem je v nasprotju z drugimi družbenimi gibanji, ki so na koncu osemdesetih zamrla, ostal vitalen tudi v devetdesetih, njegove aktivnosti, delavnice, protesti, peticije in podobno pa so odmevali v množičnih medijih.

Prvo besedilo iz analiziranega vzorca, ki je poročalo o aidsu, je bilo objavljeno leta 1985, črna kronika je besedilo o homoseksualnosti prvič objavila leta 1989, o registriranem partnerstvu pa so mediji prvič pisali leta 1992; od takrat čedalje pogosteje pišejo o tovrstni zakonodaji v Evropi in svetu.

Pomembno mesto med obravnavanimi temami zavzema kultura, ki je z gejevskim in lezbičnim filmskim festivalom in predvsem knjižnimi izdajami pogosto okvir interpelacije homoseksualnosti v množične medije. Tretja najpogosteje obravnavana tema je življenjski stil ali iskanje odgovora na vprašanje, kdo so homoseksualci. Kako mediji odgovarjajo na zastavljeno vprašanje, bomo natančneje analizirali v drugem delu naše analize.

V nadaljevanju naše razprave bomo ugotovitve statistične analize prevajali v analizo vsebine in tako poskušali ugotoviti, kako je homoseksualnost konstituirana v medijskem diskurzu. V analizi, ki sledi, bomo teme združili v pet temeljnih mehanizmov medijskih reprezentacij homoseksualnosti: stereotipizacija, medikalizacija, seksualizacija, skrivnost in normalizacija.

4. STEREOTIPIZACIJA

Ker homoseksualci nimajo naraščaja, niso preveč varčni in radi zapravljajo denar za najrazličnejše užitke, so vneti obiskovalci kulturnih prireditev in praviloma bogato opremljajo svoja stanovanja. (75, Delo, 1996)

V velikih mastnih črnih črkah se je julija 1989 nad člankom v najbolj priljubljeni ženski reviji tistega časa *Jani* bohotilo vprašanje »Je vaš sin homoseksualec?« (28, 1989). Članek, avtorstvo katerega ni navedeno in je najverjetneje prevod kakšnega tujega besedila iz podobnih revij, je »zaskrbljenim« staršem ponujal *instant* odgovor na njihove dileme, slučajnim bralkam in bralcem, ki niso »dvomili« o pravi (heteroseksualni) identiteti svojih sinov, pa natančno definicijo homoseksualca. Popularni »psihološki test«, ki naj bi mu kredibilnost dalo dejstvo, da so pri njegovem sestavljanju »sodelovali tudi mladi homoseksualci« (28, 1989), je pravzaprav seznam stereotipnih ženskih lastnosti, ki aludirajo na zdravorazumsko predstavo o feminiziranih gejih in njihovi »ženski duši v moškem telesu«.

1. Se vaš sin čezmerno neguje? ... 2. Se nemara rahlo liči? ... Si barva lase? ... 3. Ima zelo izostren občutek za modo? ... 4. Je njegova soba urejena prej »okusno in umetniško« kakor pa »mladostniško praktično«? ... 5. Katere oddaje na televiziji gleda? Raje solzave ljubezenske filme kakor krute kavbojke? ... 6. Se ne udeležuje poskušanja poguma, kot je plezanje na drevo ali razbijanje šip? ... 7. Kakšne so njegove kretnje? Ima mehko, prožno hojo? ... Ali v diskoteki rad pleše ples, ki si ga je sam zamislil? ... 8. Se seznanja z mnogimi ljubkimi dekleti, ki pa imajo brez izjeme to napako, da niso pravšnje? ... 9. Se zgodi, da vidi sliko gole ženske in reče »kar v redu je«, ne da bi si sliko prav pogledal? ... 10. Imate nedoločen občutek, da vam sin nekaj prikriva? (28, 1989)

Če na pet vprašanj odgovorite pritrdilno, »še ni dokaz, da je sin drugačen« (28, 1989). V skrajnem primeru, če ne gre drugače, je največ, kar lahko naredijo starši, da »dajo otroku vedeti, da ga razumejo in sprejemajo ne glede na njegova erotična nagnjenja«. (28, 1989)

Koncept stereotipov je leta 1922 v psihologijo uvedel ameriški avtor Walter Lippmann. Njegova temeljna ideja je bila, da so stereotipi preprosti, napačni, se upirajo spremembam in so najpogosteje posredovani (niso rezultat neposredne izkušnje). Temelj stereotipov sta ekonomija napora in ohranjanje lastne pozicije.

»O svetu nam govorijo prej, preden ga vidimo. Večino stvari si najprej predstavljamo, šele potem izkusimo. Te predkonceptije, razen če nas izobraževanje ni podučilo drugače, v veliki meri uravnavajo procese percepcije. ... Stereotip mora biti konsistentno in avtoritarno sporočen v vsaki generaciji, od staršev k otrokom, da se potem zdi kot biološko dejstvo. ... Poleg ekonomije napora pa obstaja še en razlog, zakaj se oklepamo svojih stereotipov, čeprav bi si lahko prizadevali za bolj nepristransko podobo. Sistem stereotipov je namreč del naše osebne tradicije, ki ohranja naše mesto v družbi. ... Nič čudnega torej, da se vsak napad na stereotipe zdi kot rušenje temeljev našega univerzuma« (Lippman, 1922:67-71).

Stereotipi so ves čas prisotni, pišeta Gill Branston in Roy Stafford (2001), čeprav se njihovi sestavni deli skozi čas spreminjajo. Zanje je značilno, da vključujejo tako kategorizacijo kot evalvacijo skupine, na katero se nanašajo. Stereotip je sestavljen iz preprostih, lahko zapomnljivih in splošno prepoznavnih lastnosti določenih ljudi ali skupine ljudi. Vse o njih je s stereotipom reducirano na te lastnosti, ki jih stereotip hkrati pretira in simplificira. Fiksira jih kot nespremenljive in pripadajoče večnosti. Stereotipizacija, kot pravi Hall (1997:258), »reducira, esencializira, naturalizira in fiksira 'različnost'«.

Logika stereotipizacije, ki jo uporabljamo za redukcijo razvejenosti sveta, da bi ga kategorizirali v obvladljive predstave, je preprosta: stereotip postavi v ospredje definicije določene skupine nekaj izbranih karakteristik, za katere se predvideva, da ji pripadajo, in jih začne predstavljati kot lastnosti, ki so že od nekdaj lastne vsem njenim pripadnikom in pripadnicam. Te karakteristike, ki so ponavadi rezultat zgodovinskih procesov, v naslednjem koraku rabijo za eksplikacijo, zakaj ima stereotipizirana skupina v družbi pozicijo, ki jo zaseda. Moč stereotipa je torej v tem, da lahko lastnosti pokaže kot resnične, kot zares tipično pripadajoče določeni skupini. Stereotipi se z mediji in raznimi načini komunikacije utrjujejo, s tem pa tudi predstave, da so omenjene lastnosti centralne in vedno resnične za določeno skupino.

Pomembna značilnost stereotipizacije je tudi praksa ločevanja: normalno in sprejemljivo loči od nenormalnega in nesprejemljivega. Gre za prakso izključevanja, ki simbolično fiksira meje in izključi vse, kar »ne pripada«. »Stereotipizacija, povedano drugače, je del ohranjanja družbenega in simboličnega reda. Vzpostavlja simbolično mejo med 'normalnim' in 'deviantnim', 'normalnim' in

‘patološkim’, ‘sprejemljivim’ in ‘nesprejemljivim’, tistim, kar ‘pripada’ in tistim, kar ne in je ‘Drugo’, med ‘insajderji’ in ‘avtsajderji’, nami in njimi» (Hall, 1997:258).

Quasthoff (1989) ugotavlja z analizo medijskih poročil o manjšinah, da se stereotip kaže v obliki logične sodbe, ki s poenostavljanjem ali generalizacijo pripisuje ali odreka skupini ljudi določene kvalitete ali vedenjske vzorce. Funkcija družbenih stereotipov je po Quasthoff dvojna: so integralni del avtoritarnega sistema, kot ga opisuje Adorno (1999), hkrati pa služijo principu grešnega kozla. Stereotipi so po-membni tudi zaradi svoje kognitivno-lingvistične funkcije, saj poenostavljajo komunikacijo znotraj skupine v odnosu do drugih skupin, utrjujejo občutek pripadnosti skupini in hkrati alienirajo zunanje skupine.

Quasthoff (1973, po Mitten in Wodak, 1993:7–8) loči med štirimi vrstami stavkov, katerih integralni del je stereotip.

1. Stavki, ki z analitičnega gledišča izražajo resnico. To je osnovna forma, ki ji ustreza večina stereotipov, saj gre za preprosto pripisovanje določenih kvalitete ali vrst obnašanja izbrani skupini. V stavčni strukturi predstavlja skupina predmet, kvaliteta pa predikat. Čeprav je forma teh stavkov forma izjave, je z vidika formalne logike tak stavek sodba. Primer: Slovenci so deloven narod.
2. V drugo skupino spadajo tako imenovane modificirane izjave, ki svojo moč omejujejo z uporabo določenih znakov na površju stavčne strukture. Primer: O homoseksualcih se govori, da so promiskuitetni.
3. Neposredno izražena mnenja so tista, ki jih govoreči eksplicitno pripisuje sebi. Primer: *Mislam (prepričan sem, ipd.)*, da so črnici leni.
4. Četrta kategorija stereotipov na ravni stavka so tiste lingvistične oblike, ki stereotip izražajo implicitno. Primer: On je Žid, a je zelo prijazen.

Mitten in Wodak (1993) menita, da so v današnjem času zaradi prevladujočih latentnih in subtilnih predsodkovnih vzorcev najpogostejši stavki tipa 2 in 4.

Podlaga večine stereotipov v medijskih podobah homoseksualnosti zgodovinsko temelji na razumevanju družbenih implikacij moškega in ženskega spola kot nujno bioloških. Produkcija stereotipnih reprezentacij homoseksualnosti tako nastaja v miselnem okviru družbenospolne sheme, ki temelji na dualističnem in hierarhičnem biološkodeterminističnem modelu. Tako naj bi bili, kot piše Devor (1987), vsi ljudje

ženskega ali moškega spola, ki je permanenten, samo fizično dejstvo o posameznikovem spolu pa naj bi botrovalo, da je nekdo ženska ali moški (v družbenem pomenu besede), ki imata glede na to tudi prirojeno ženskost ali moškost. Temeljno orodje in mera spoznavanja ene ali druge polovice je prisotnost ali odsotnost indikatorjev moškosti ali, z drugimi besedami, tisto, kar ni moško, je žensko. Spol in družbeni spol, piše Devor (1987), sta v tej formulaciji tako tesno povezana, da ju razumemo kot dejansko neločljiva. Družboslovci ženskost in moškost sicer razumejo kot kulturno variabilni kategoriji, a družbene vloge so v popularni družbenospolni shemi, ki se uporablja v vsakdanjem življenju, še vedno razumljene kot tesno povezane z biološkim spolom.

»Izključevanje temelji na diskurzu o razliki, ki se odmika ter odklanja od norme; osnovo temeljite homofobije tako danes predstavljata ponovna fascinacija s kategorijo »spola« ter konsenz o »komplementarnosti«. Aksiom norme sta obstoj dveh spolov, moškega in ženskega (biološki aksiom), ter njuna skladnost (socialni aksiom, izpeljan iz biološkega). Tovrstna dikcija se podaljšuje na vsa področja: tako sta tudi seksualnost ali seksualna želja dojeti kot linearni posledici komplementarnosti spolov, ne pa kompleksnih kulturnih procesov.« (Velikonja, 2001: 396)

Če te popularne sheme prevedemo v jezik medijskih reprezentacij, lahko rečemo, da časopisna besedila, ki na splošno obravnavajo homoseksualnost in poskušajo odgovoriti na vprašanje, kdo so geji in lezbijke in kako jih je moč prepoznati, pri odgovarjanju na zastavljena vprašanja uporabljajo prav te rigidne okvire. Rezultat tega sta ostro zamejevanje v medijskih reprezentacijah, kjer so geji požensčeni, lezbijke pa možače, in hkratno razočaranje, da se te podobe v stikih z geji in lezbijkami pokažejo za neresnične.

»Nobenega vidnega znaka ni,« piše novinarka Jane, »da sta drugačni, nikakršnega 'izžarevanja', ki bi človeka opozorila, da gre za 'nekaj drugega'«. (29, 1989) V reportaži *Kaja* o beograjskih homoseksualcih, ki je povzeta po *Ilustrovani politiki*, beremo: »Potem se je pojavil. Visok in vitke postave, z ženskimi kretnjami. Predstavil se je kot Milanka (vsi homoseksualci so si nadeli ženska imena!).« (24, 1988) Novinarka *One* v članku »Ko se on igra z medvedki« začenja svoje pisanje z ugotovitvijo, da je, »če so fantu všeč plišaste živalce in nežnosti brez spolnih odnosov, ... umestno vprašanje, ali morda ni gej, vendar stvari niso vedno takšne, kot se zdijo« (93, 2000). In potem nadaljuje:

Prav zares ima nežno pojoč glas, nosi tesno oprijeta oblačila, obožuje plišaste živalce in zbira predmete, ki navadno navdušujejo dekleta. Vedno je odišavljen z nežnim cvetličnim vonjem. Nikoli ne pritiska nate s spolnimi odnosi. Pravzaprav se najraje crklja kot dojenček. Med pogovorom s teboj nikoli ne uporablja grdih kletvic o ženskih in moških spolovilih. Tvojih intimnih delov telesa se zelo redko dotakne. Zanj si nekakšna nedotakljiva boginja. ... Tvoja mama pravi, da po vsej verjetnosti pripada klubu toplih bratcev. ... Dejstvo, da so mu vseč medvedki in nežnosti brez spolnih odnosov, še ne pomeni homoseksualne usmerjenosti. (93, 2000)

»Izvirna raziskava domačih feministk in lezbijk«, ki je v petih delih izšla v reviji *7D*, je tako rekoč mozaik stereotipnih medijskih reprezentacij:

Nekatere so sposobne imenitno opravljati moška dela in rade prevzamejo vodstvo. Druge ostajajo plahe, nežne, umaknjene med ličila. To spominja na odnos moškega in ženske, *pri čemer je v danem primeru moški pač ženska*.¹⁷ ... Številne slovenske lezbijke so neopazno vraščene v vsakdanje družbeno tkivo in *niso prepirljive*. Nekatere, zlasti tiste, ki se povezujejo z italijanskimi lezbijkami, pa so se že kopale v nesporazumih in sporih. Spori se niso končali z uboji, kot se to včasih pripeti med moškimi homoseksualci, ko večkrat preberemo v svetovnem tisku, da je *homoseksualec zaklal partnerja z zlatim bodalom iz ljubosumnosti*. (26, 1988)

Vprašanja o prevzemanju družbenih vlog v homoseksualnih skupnostih so stalnica tudi v intervjujih z geji in lezbijkami. Že v »Dolgem intervjuju s homoseksualcem« iz leta 1971 novinar sprašuje:

V teh odnosih ste vi pasivni, to mi povejte? Vi ste bolj ženski, oziroma, v preprosti govorici in opredelitvi bi naj vi igrali v istospolnem ljubezenskem razmerju žensko vlogo? (1, *Problemi*, 1971)

V članku iz sedemdesetih je stereotip nadgrajen še s terminološko zmedo, tako da transvestija postane zgolj oblika homoseksualnosti. »Velja, da se homoseksualci delijo na 'njo' in na 'njega', in da se 'ona' oblači po žensko, tako da tovrstnega homoseksualca poznaš že na cesti?« (5, *ITD*, 1977) Psihiater Lokar trditev zavrne in pravi, da »najmanj 80 odstotkov homoseksualnih moških ne kaže navzven nikakršnih znakov, po katerih bi jih lahko prepoznali že na prvi pogled«. (5, *ibid.*)

¹⁷ Vsi poudarki (v kurzivu) so avtorjevo delo, če ni navedeno drugače.

»Mar ne prevzame ena od partnerk vlogo moškega?« (29, 1989), zanima konec osemdesetih novinarko *Jane*, ki se ji sicer podrejo vsi prejšnji stereotipi: »Ko sta prišli Anja in Irena ... se je podrl prvi stereotip: da so namreč lezbijke možačaste, nekoliko krampaste ženske, ki hočejo biti čim bolj podobne moškim, čeprav jih ne marajo.« (29, 1989)

Stereotipi, kot ugotavljata že Mitten in Wodak (1993), se pogosto pojavljajo v obliki modificiranih izjav, v katerih je stereotip pripisan neki širši entiteti, novinar ali novinarka pa le preverja resničnost teh predstav.

»Splošno mnenje pravi, da imajo homoseksualni moški feminiziran videz, medtem ko so homoseksualne ženske možače,« ugotavlja novinar *Kaja*, ki splošno mnenje nato zavrne z besedami, da »raziskave tega ne potrjujejo; ugotavljajo le, da so med homoseksualci velike razlike v zunanjem videzu, zato posploševanja niso upravičena.« (76, 1996)

Način, kako dojemamo odnose med žensko in moškim v zahodni družbi, je v marsičem povezan s tistim, kar je bilo pripisano njunima tradicionalno podeljenima spolnima vlogama. Krščanstvo je v srednjem veku prepovedalo in za greh razglasilo vse oblike spolnega občevanja, tako heteroseksualnega kot homoseksualnega, ki niso ustrezale prokrektivni formuli. Natančno je bil določen tudi položaj obeh partnerjev; spolni odnos je bil dovoljen le v misijonarskem položaju, v katerem ženska prevzame pasivno vlogo, moški pa aktivno. Ta razloček je podaljšan tudi v njuni siceršnji družbeni vlogi: ženska je pasivna, odvisna, poslušna in podobno, moški, ki je definiran kot nasprotje ženske, pa je aktiven, samostojen ipd.

Čeprav mediji sprašujejo in poročajo o delitvi vlog v odnosu med gejema ali lezbijkama (in to pogosto tudi zavrnejo), je izvor te delitve torej bistveno seksualen. Homoseksualni odnos je namreč problematičen zato, ker se eden od moških podredi (oziroma ena od žensk prevzame aktivno vlogo). Nekatere zakonodaje v zgodovini so veliko ostreje kaznovale prav pasivnega moškega v homoseksualnem spolnem odnosu, saj se je odrekel svoji »pravi vlogi« (o kateri se predpostavlja, da je biološko pogojena), medtem ko jo je aktivni v odnosu ohranil. Prav ta delitev, ki se zgodi v postelji, je izhodišče, iz katerega so geji v medijskih podobah reprezentirani kot feminizirani (saj prevzamejo žensko vlogo) in, narobe, lezbijke možače, ker si jemljejo vlogo moškega. Aplikacija homoseksualnega spolnega odnosa na patriarhalno heteroseksualno matriko nato mejo med aktivnim in pasivnim v odnosu zamegli, tako da sta

oba partnerja konstituirana kot feminilna, obe partnerici pa kot možači.

Ideje o feminilnosti ali, nasprotno, možatosti gejev oziroma lezbijk so pogoste v obliki četrte kategorije iz Quasthoffove sheme: stavčne oblike, ki stereotipe izražajo implicitno, pogosto nezavedno ali nenamerno.

Helena Blagne, ki je geje in lezbijke tako navdušila, da so jo zaradi njenih zasanjanih besedil, ki so kot nalašča za *trpečo, skrito gejevsko dušo*, saj govorijo o ljubezni do moških, izbrali za svojo ikono. (68, *Slovenske novice*, 1995)

Povsem eksplicitna feminizacija homoseksualnosti pa je, na primer, očitna v drugem delu »Dolgega intervjuja s homoseksualcem« leta 1972.

Ker ste radi v njihovi družbi [v družbi žensk, op. a.], ali je to tako, kot bi bili med vrstnicami, med vrstniki, no?
...[R]ekel bi, da ste jim blizu, ali veste, zakaj blizu? Zato, ker ste vi bolj na njihovi strani skale, bolj na ženski kot ne, manj je tu različnih polov. (2, *Problemi* 1972)

Novinarka *Jane* opisuje geje po obisku Roza diska leta 1993 s samimi pozitivnimi stereotipi.

Prelepi fant se je potem, ko je odložil plašč, vrnil k svojemu fantu in ga poljubil na usta. ... Bilo je precej mladeničev, ki bi se lahko pohvalili z izrazito urejenostjo, lepoto in modno garderobo.« (51, 1993)

Lezbijke so v drugem delu članka prikazane ravno nasprotno.

Bojana mi je ostala v spominu iz disco kluba, ker je njena zunanost nekoliko bolj atraktivna, čeprav vse tri sogovornice očitno zelo malo pazijo na svojo zunanost. (52, 1993)

Pomembni del stereotipizacije, ki konstruira medijsko podobo o homoseksualnosti, so zdravorazumske razlage o vzrokih za homoseksualnost. Tudi te, tako kot delitev vlog v partnerskih zvezah, izhajajo iz biološkodeterminističnih predpostavk o vrojenosti spolne preference, pri tem pa je dejstvo reprodukcije zagotovilo, da moški ljubijo ženske in ženske moške. Tisti, ki izpadejo iz take sheme, prav zagotovo sovražijo tistega, ki bi ga morali ljubiti.

Vzemimo moške, ki so pretežno heteroseksualno usmerjeni, a imajo kake težave s spolnostjo, na primer, bojijo se žensk ali so impotentni. Marsikateri izmed njih se lahko začne spuščati v homoseksualne stike. [...]

Sliši se tudi, da gre pri nekaterih homoseksualcih za beg pred žensko kot premočnim partnerjem, za beg pred pretirano emancipirano žensko. V tem je najbrž nekaj resnice. Biti moški je čedalje bolj naporno. ... Po drugi strani pa mislim, da ves tisk, film in televizija propagirajo nekakšno hiperseksualnost, nekakšne moške, ki pa jih v življenju ni. ... In nekateri moški, ki vidijo te »svetle vzore«, sami pa niso taki, začno misliti, da niso normalni, čeprav seveda so. Začno se izogibati žensk ... in tak utegne ubežati v homoseksualne stike, kjer se ni potrebno izkazovati tako, kakor to dopoveduje vsa naša informatika. (4. ITD, 1974)

Poleg opisanih tehnik semantičnega maskiranja stereotipov so ena od uporabnih mask, pogosto tudi za implicitno homofobijo, znanstvena dognanja.

Simon Levay je od svojega dvajsetega leta vedel, da je homoseksualec. Imel je vse značilnosti, ki so jih psihologi pripisovali tej skupini: odpor do grobih športov, sovražen odnos z očetom in pretirana navezanost na mater – preizkušen Freudov recept za homoseksualnost. (43, *Slovenec*, 1992)

»Znanstvene teze in spekulacije,« piše Lešnik (1991: xii), »včasih v poenostavljeni obliki odmevajo v popularnih predstavah še dolgo potem, ko jih znanost že opusti; pogosto pa tudi same zgolj prevzamejo popularne predstave, ali se jim konformirajo.« Preizkušeni – in seveda zelo popačeni – *Freudov recept za homoseksualnost* je tako postal del družbene reprezentacije homoseksualcev. Na to opozarja tudi Dijk (1985), ki v svoji socialnopsihološki shemi razumevanja stereotipov teh ne razume zgolj kot obliko posameznikovega prepričanja ali čustva v odnosu do določene družbene skupine, pač pa gre za družbeno reprezentacijo skupine ali članov skupine, ki je skupna članom nasprotne skupine. Dijk sodi, da je produkcijo stereotipov mogoče razdeliti na tri spominske strukture: semantični spomin, epizodični spomin in kontrolni sistem.

Semantični spomin je po Dijku pravzaprav družbeni spomin in v njem so shranjena kolektivna prepričanja določene družbe. Ta prepričanja so organizirana kot odnosi do nečesa in so kognitivna osnova za procesiranje informacij o članih zunanjih skupin. Naše izkušnje in percepcije so tako uokvirjene s splošnimi družbenimi kognitivnimi shemami reprezentacij in prepričanj. Reprezentacije se vedno navezujejo

na že obstoječi model, ki ga pridobimo v času socializacije. V lingvističnih izjavah se te reprezentacije pojavljajo kot splošno sprejeta dejstva, ponavadi ločena od izvornega konteksta (npr. Židje so dobri poslovneži).

Epizodični spomin ohranja osebne izkušnje in dogodke in hkrati tudi vzorce, ki jih je moč abstrahirati iz tovrstnih izkušenj. Splošni vzorci so torej povezava med lastnimi izkušnjami in semantičnim spominom. Gre za preprosto logiko posploševanja, pri kateri bo na primer ena slaba izkušnja v poslovanju z Židi vodila do prepričanja, da je poslovanje z Židi vedno nekaj slabega.

Tretji del dolgotrajnega spomina v Dijkovi shemi je kontrolni sistem. Njegova naloga je povezovanje komunikacijskih ciljev in interesov, torej prepričanj, s situacijskimi in individualnimi družbenimi razmerami določenega posameznika (npr. njegova raven izobrazbe, spol, odnos do osebe, na katero se naslavlja, ipd.). Kontrolni sistem uravnava pritok informacij iz dolgotrajnega spomina v kratkotrajni spomin. Ena od glavnih strategij kontrolnega sistema je povezovanje pozitivne lastne samopodobe z obstoječimi negativnimi odnosi do tujcev. Pozitivne samoprezentacije se tako izražajo v stavkih, kakršen je tale: »*Osebno nimam nič proti lezbijkam, samo sosedje pravijo, da ...*«.

Interakcija teh treh spominskih sistemov posredno in neposredno vpliva na dekodiranje in kodiranje podob o manjšinah. V našem primeru je lahko Dijkov model odličen razlagalec kognitivnih procesov pri bralcih teksta (članka o homoseksualnosti): enkratne izkušnje, izjave, simboli in podobno se pripišejo splošni shemi in potrdijo obstoječe stereotipe.

5. MEDIKALIZACIJA IN VZROKI ZA HOMOSEKSUALNOST

Sedmega avgusta 1993 je bil v Sobotni prilogi *Dela* objavljen dolg (preveden) članek o odkritju homoseksualnega gena. Znanstveniki naj bi prvič identificirali trden dokaz za genetsko osnovo homoseksualnosti.

»Takojšna posledica te novice je, da je homoseksualnost samo defektnost ali bolezen, kakor so jo do nedavnega tudi dejansko klasificirale ustanove, kakršna je Svetovna zdravstvena organizacija. Naslednja posledica bi lahko bila, da bodo staršem na voljo testi, tako da bodo splavili zarodke s homoseksualnim genom tako kot zdaj tiste z genom cistične fibroze.« (59, Sobotna priloga, 1993)

Tovrstna poročila o znanstvenih dognanjih glede domnevne biološke determiniranosti istospolnega nagnjenja so v devetdesetih neprestano objavljali, vprašanja o zdravljenju homoseksualnosti pa so sploh konstanta različnih medijskih reprezentacij. Homoseksualnost je namreč prek psihiatričnega diskurza postala medicinski problem, bolezen, ki jo je treba zdraviti, in taka je bila konstituirana tudi kot predmet množičnih medijev. Homoseksualnost kot nasprotje heteroseksualnosti je bila konstituirana kot bolezen prav zato, da je heteroseksualnost lahko delovala prvič kot biološko dejstvo in drugič kot zdrava in normalna spolna praksa. To je bila izključevalna politika, v kateri obe spolni praksi ne moreta obstajati vzporedno, pač pa mora biti druga v odnosu do prve diskvalificirana, da prvi podeli primat naravnosti. Cilj medikalizacije homoseksualnosti je odpravljanje in brisanje homoseksualnosti, saj jo je le v primeru, da je prepoznana kot bolezen ali motnja, mogoče zdraviti in navsezadnje izkoreniniti.

Medikalizacija je proces iskanja medicinskih rešitev za deviantno vedenje v družbi in vsebuje vrsto elementov: deviantno vedenje ni več označeno za greh ali pozneje za družbeni zločin, kar velja vse do konca 18. stoletja, pač pa za bolezen, tako označeni subjekti niso kriminalci, pač pa postanejo bolniki. Policijo in duhovnike kot agente družbene kontrole nadomestijo zdravniki, družbena reakcija na deviantno vedenje pa ni več kazni, pač pa zdravljenje. Če je bila homoseksualnost pred francosko revolucijo zločin, za katerega je bila zagrožena smrtna kazen, postaja z novo nastajajočo znanostjo – psihiatrijo – objekt njenega raziskovanja.

Edward Albert (1999) poudarja, da je bistvena posledica takšne transformacije tudi sprememba v percepciji. Transformacija iz deviantnega v bolno konstruira nove skupine ljudi, združene pod oznakami duševna bolezen, alkoholizem, zloraba drog in podobno. Čeprav se o medicinskem modelu duševne bolezni zdi, da se oddaljuje od kaznovanja in je tako skladen z idejami humanizma, pa ta proces ne vodi nujno k destigmatizaciji. Pacienti so za bolezni, za katere so sami odgovorni, še vedno obsojeni. Posamezniki, ki se, na primer, vključujejo v vedenje, o katerem se zdi, da »ogroža« družbenomoralne standarde, kaj hitro izgubijo oznako bolnika in na ponovno pristanejo v kategoriji deviantnih.

Medijske podobe homoseksualnosti se tudi v devetdesetih letih niso otresle medicinskih in psihiatričnih okvirov, tudi zato ne, ker je bila velika večina razlag o izvoru homoseksualnosti, proizvedenih v teh ustanovah, populariziranih in še vedno odmevajo v kraljestvu tako imenovanega zdravega razuma, čeprav jih je uradna znanost že zavrгла. Psihiatrični diskurz je oblikoval védenje o homoseksualcih, medijski pa ga je reproduciral in utrjeval. Združena moč teh diskurzov je homoseksualca konstituirala kot duševnega bolnika. Edina razlika, ki je nastala v obdobju tridesetih let, ki jih obravnavamo, je ta, da je medicinski in psihiatrični diskurz v začetku rabil za konstrukcijo homoseksualca kot (neozdravljivega) duševnega bolnika, v devetdesetih letih dvajsetega stoletja pa so mediji prek izjav zdravnikov in psihiatrov, ravno nasprotno, utrjevali stališče, da homoseksualnost ni bolezen. Vendar pa ponavljajoča se povezava med homoseksualnostjo in psihiatrijo, čeprav ne gre za bolezen, homoseksualnost še vedno tlači v okvire psihiatričnih ustanov in jo vedno znova vzpostavlja kot ekskluzivno temo psihiatrije in medicine.

V sedemdesetih so novinarke in novinarji s sogovorniki v tiskanih medijih postavljali razne teorije o vzrokih za homoseksualnost. Pri tem so pridobljenost oziroma prostovoljno izbiro homoseksualnega nagnjenja povezovali s perverzijo, prirojenost pa z usodo. Na boljšem so tisti, pri katerih naj bi bilo to prirojeno, ker to označuje določeno fatalnost in gotovost njihove identitete, pridobljena homoseksualnost pa implicira možnosti izbire in taka izbira je seveda napačna. Vrhovnik sodnik Šinkovec se je v intervjuju leta 1974 zavzel za odpravo drugega odstavka 168. člena kazenskega zakonika, ki kriminalizira homoseksualnost, in dejal:

Naposled si vrsta homoseksualcev (to se kaže tudi po zaupnih pomenkih v raznih revijah) želi pomoči, radi bi se znebili svojih nagnjenj. Ker pa visi nad njimi kazenski zakonik, se znajdejo pred novo oviro – strah jih je obsodbe, prezira in tako verjetno tudi zaradi tega pogosto ne iščejo pomoči. (3, *ITD*, 1974)

Šinkovčevo strpno stališče, da homoseksualci med seboj lahko počnejo kar hočejo, če so njihovi spolni odnosi sporazumni in ne ogrožajo drugih, odprava določila iz kazenskega zakonika pa naj bi prispevala tudi k zmanjšanju nasilja nad homoseksualci, se pokaže za zgolj navidezno. V njegovem argumentu za odpravo kriminalizacije homoseksualnosti se pravzaprav skriva prizadevanje za normalizacijo le-te, prizadevanje, da bi se »znebili svojih nagnjenj« (3, *ITD*, 1974). Odprava zakona naj bi tako delovala kot prisila k normalizaciji nenormalnih.¹⁸

Paleta vzrokov o izvoru homoseksualnosti je široka: od tega, da je homoseksualnost (lahko) znamenje, »da človeštvo kot vrsta začenja izumirati« (1, *Problemi*, 1971), do tega, da so za to krive posestniške matere, ki »ovijajo sinove z veliko čustvenostjo, jih zaprejo v svoj preveč čustveni ženski svet in jim tako onemogočijo, da bi se osamosvojili in uveljavili svojo moško vlogo. Fant postane negotov, nesamostojen, boji se prevzeti tisto vlogo, ki jo ženska od moškega pričakuje, zato se v čustvenih odnosih rajši zateče v manj 'nevaren', manj odgovoren in morda bolj razumljiv moški svet.« (4, *ITD*, 1974)

Iskanje odgovora na vprašanje o vzrokih za homoseksualnost je pravzaprav iskanje odgovora na vprašanje, kaj je *narobe*, *kdo je kriv*, da se je razvila homoseksualnost, saj je izhodišče vseh teh teorij ideja o zdravi heteroseksualnosti in iskanje napake, ki je povzročila razvoj homoseksualnosti. Čeprav sta uradna medicina in psihiatrija pri homoseksualnosti zbrisali predznak bolezni, jo iskanje vzrokov zanjo vedno znova v odnosu do heteroseksualnosti konstituira kot bolezensko stanje.

Dr. Lokar, ki je imel v sedemdesetih letih tako rekoč medijski primat v razpravljanju o homoseksualnosti, je na formalni ravni zavrnil povezovanje homoseksualnosti z boleznijo, saj je dejal, da se »v tej zvezi ... besedi bolezen navadno izogibamo; po mojem mnenju je bolje uporabljati izraz motnja ali deviacija« (4, *ITD*, 1974). V svojih od-

¹⁸ Ko se je intervjuvanec iz »Dolgega pogovora s homoseksualcem« zatekel po pomoč k zdravniku, je dobil takle odgovor: »Svetujem vam ..., da podirate drugo za drugo [ženske, op. a.], pri devetindevetdesetih vam morda ne bo všeč, pri stoti vam pa bo všeč.« (1, *Problemi*, 1971)

govorih pa je kljub vsemu govoril o homoseksualnosti kot o bolezni. Na vprašanje o zdravljenju homoseksualnosti je odgovoril:

Za tiste, ki so po vseh svojih težavah popolnoma homoseksualni, ki nimajo nikakršnih heteroseksualnih nagnjenj, za vse te bi lahko praviloma rekli, da jih ni mogoče ozdraviti ... iz takih moških ne bomo nikoli napravili *zdravega, heteroseksualno usmerjenega* moškega. (4, *ibid.*)

Podobne implikacije o homoseksualnosti kot bolezni so vidne tudi v odgovorih sodnika vrhovnega sodišča SRS Janeza Šinkovca, ki je menil, da homoseksualnost sicer ni družbeno škodljiva, se pa hitro širi. Glagol »širiti« v tem primeru aludira na širjenje bolezni, virusov in podobno.

Družbena *nevarnost* homoseksualnosti, o kateri govoriva, pa očitno ni tako velika, saj javna tožilstva teh storilcev pravzaprav ne preganjajo, čeprav ankete nekaterih seksologov po svetu kažejo, da se *homoseksualnost naglo širi*. Tudi mi najbrž nismo izjema. (3, *ITD*, 1974)

Medijske reprezentacije homoseksualnosti so bile v osemdesetih, pogosto pa tudi še v devetdesetih, tesno povezane z mnenji zdravnikov, psihologov in psihiatrov, ki so z znanstvenega vidika ovrgli (ali, redkeje, potrdili) domnevo, da je homoseksualnost bolezensko stanje. Homoseksualnost je bila institucionalizirana v okviru ustanov, katerih predstavniki so imeli kot strokovnjaki zadnjo in neizpodbitno besedo presojanja o homoseksualnosti. Njihov govor v medijih pa je pogosto presegal strokovne okvire, saj so s svojimi izjavami posegali tudi na druga področja, še posebno na področje morale in etike, včasih celo estetike. V članku »Homoseksualci pod (ne)svobodnim soncem«, ki se tradicionalno konča z mnenjem strokovnjaka, doc. dr. Hubert Požarnik s Centra za mentalno zdravje leta 1984 med drugim ugotavlja, da homoseksualci »v nobenem primeru niso moteni. ... Za lezbijke pa velja celo to, da so *lepše in bolj pametne*. Kvečjemu 10 odstotkov homoseksualcev je takih, da so nekako v skladu s predstavami ljudi o njih, da imajo torej ozke boke, ženski glas, poseben način hoje itd.« (7, *Nedeljski dnevnik*, 1984) Podobne moralne sodbe je leta 1991 dal mag. Vinko Majcen, ki je v republiškem štabu za teritorialno obrambo vodil psihologe in se je z novinarjem Večera pogovarjal o homoseksualcih v slovenski vojski.

Na sestanku psihologov smo ta *problem* preučili in enotno mnenje je bilo, da sicer v naši vojski ne zagovarjamo homoseksualnosti, tega pa posebej tudi ne preprečujemo. ... Verjetno z razvitostjo pridejo tudi *deviantni pojavi*: mamila, homoseksualnost ... kar pa je pri nas še v povojih. ... Toda tovrstna spolna usmerjenost je pogosto povezana z nekimi drugimi neurotičnimi ali emocionalnimi motnjami. Konkretno je homoseksualnost pogosto povezana z uživanjem mamil in se kaže v posebnih oblikah vedenja. (49, 1993)

Šolski primer populariziranih psihiatričnih in podobnih teorij o vzrokih za homoseksualnost pa je članek *Teleksa* »Topli bratci vseh dežel ...« iz leta 1984. Avtor v njem kot znanstvena dejstva podaja naslednje trditve:

Med Slovenci in Hrvati, pa tudi Srbi, sta najpogostejša vzroka za homoseksualnost strah pred partnerjem (morda zaradi vzgoje) in razočaranje nad fantom in dekletom, sledijo obup v različnih življenjskih krizah, radovednost, bivanje deklet ali fantov v internatu ali zavodu, kjer niso mogoča srečevanja z drugim spolom, in duševne motnje. (8, *Teleks*, 1984)

Za svoje ugotovitve ponuja tudi konkretne primere.

Suljo iz Prištine, ki je zdaj že starejši homoseksualec, mi je povedal, da si ga je v puberteti poželega starejša pohotnica, on je bil ves preplašen in ni spravil skupaj ničesar. Zaničljivo se mu je režala, češ da je »peder«. (8, *ibid.*)

Za homoseksualnost so krive tudi emancipirane ženske.

Mariborčan in Ljubljančan, oba srednjih let, sta se zatekla k homoseksualnosti zaradi žen, ki sta bili pretirano »enakopravni« in jima je bilo »pod častjo« leči pod moškega. (8, *ibid.*)

In nato sklene:

Homoseksualnost je torej lahko psihološko pogojena že od rojstva, podobno kot pri transvestitih, flagerantih, ki se bičajo, da bi doživeli spolni vrh, ali fetišistih. (8, *ibid.*)

Arzenal vzrokov za homoseksualnost, ki jih ponujajo medijske reprezentacije homoseksualnosti, se tudi v devetdesetih ni zmanjšal, vendar se je v vse bolj splošni sprejemljivosti te spolne prakse, v vse večji strpnosti do nje, težišče razlag osredotočalo na prirojenost. Prirojenost je namreč fatalna in človek ne more nič proti njej, pridobljenost pa

je izbira in kot taka pomeni upor proti družbenemu redu. Homoseksualnost je sprejemljiva, le če je prirojena, v nasprotnem primeru je treba izbrati heteroseksualnost.

Niso sami krivi. Kriva je narava, ki jih je naredila za takšne. (67, *Delo*, 1994)

Predstavljam si, kako se za prikupnim dekletom ozirajo fantje in ji tudi skušajo dvoriti. Zaman skušajo pridobiti njeno ljubezen. Narava je močnejša. (32, *Novi tednik*, 1990)

Heteroseksualci pač so. In tako so tudi homoseksualci in lezbijke. So, vedno so bili in vedno bodo. Živijo tako, kot jim ustreza, živijo po zakonih narave, tako smo pač vsi le izdelek narave. (70, *Jana*, 1995)

Za živali na primer vedno rečejo, da se obnašajo naravno, če pa jih opazujemo malo bolj pozorno, hitro vidimo primere, ko pes naskoči psa. (79, *As*, 1996)

Raziskave nedvomno kažejo, da si spolne usmerjenosti ne izberemo in je zato tudi ne moremo spremeniti. (86, *7D*, 1997)

Predstavo o prirojenosti istospolne usmerjenosti utrjujejo razna znanstvena odkritja, ki poskušajo homoseksualnost povezati z geni, ravniyo hormonov, kromosomsko sliko posameznika in podobno. Medijske reprezentacije pri tem praviloma spregledajo zamejenost tovrstnih raziskav, na katere opozarjajo tudi raziskovalci sami, in predstavljene domneve (trdnih dokazov o prirojenosti namreč ni) objavljajo kot trdna dejstva. Tovrstne raziskave so za medije veliko bolj zanimive, bolj oprijemljive in na prvi pogled – tudi zaradi medijskih reprezentacij samih – bolj *zdravorazumske* kot pa teorije o družbeni konstruiranosti spolne privlačnosti.

Z dokazom o prirojenosti bi se zmanjšalo sovraštvo, ki homoseksualce spremlja že stoletja. ... V homoseksualni skupnosti mnogi podpirajo indikacijo o tem, da se homoseksualnost začne v kromosomih. Teoretično jim to lahko prinese pravico, ki jo ima vsaka »naravna« manjšina. Razen tega lahko z ramen njihovih staršev odvzame tudi breme obtoževanja. Genetska komponenta v spolni naravnosti pravi: »To ni krivda, sploh pa ne tvoja krivda.« (43, *Slovenec*, 1992)

Mediji objavljajo rezultate takih raziskav s senzacionalističnimi naslovi: »Homoseksualnost izkoreniniti genetsko« (82, *Dnevnik*, 1997), »Bomo homoseksualnost zdravi z antibiotiki?« (80, *Delo*, 1996), »Homoseksualni gen«

(73, *Delo*, 1995). Gilbert Zicklin (1997) ugotavlja v kritiki metodoloških pomanjkljivosti tovrstnih raziskav, ki se pri oblikovanju vzorcev pogosto zanašajo na problematične psihiatrične in zdravniške sezname, očitane že Freudu, ali pa na vzorce, ki so oblikovani tako, da bodo potrdili znanstvenikovo domnevo in pričakovani rezultat, zakaj so rezultati biologističnih raziskav o homoseksualnosti tako zanimivi za medije, pri tem pa skoraj v popolnosti zanemarijajo sociološke vidike razumevanja teme. Tovrstne raziskave namreč ponujajo nekaj, kar se zdi gotovo. Za vsem tem, meni Zicklin, je politična igra. Gre za liberalno politiko, ki temelji na normalizaciji in vključitvi. Ampak vključitev je zgolj navidezna, saj je za biološkimi razlagami spolnih preferenc kulturno in politično razumevanje erotičnega življenja, ki »normalnim« omogoča, da svojo spolnost razumejo kot prirojeno. Gre za preseganje strahu, ki je tako značilen za moderno razumevanje spolnosti; to je strah, da morda nisi dovolj moški ali dovolj ženska. Če je spolna preferenca namreč prirojena, potem so vsi (potlačeni) občutki privlačnosti do istega spola povsem irelevantni, neskončno daleč od tiste prave, biološke homoseksualnosti. Gre torej za ustvarjanje predstave o jasno postavljenih mejah spolnih identitet, ki jih seveda določa biologija. Tako kot je ženska lahko noseča ali pa ne, vmesne pozicije ni, tako je človek rojen homoseksualec ali pa ne. Enako seveda velja za heteroseksualca. S promocijo takega modela, meni Zicklin, mediji izpolnjujejo skrite želje javnosti, med njimi tudi dela gejev in lezbijk, da bi se rešili perversnosti, ki se lahko izraža v njihovih seksualnih željah. V vsaki skupini, heteroseksualni in homoseksualni, so posamezniki tako odrešeni deviantnega statusa, na katerega jih take želje vežejo. Identiteta je oblikovana tako, da so posamezniki razdeljeni na podskupine isto čutečih, okrog tega pa se vzpostavlja tudi politika in kultura, ki te identitete materializirata.

Genetske razlage seksualnosti so tako vabljive zato, ker nas oskrbijo z gotovostjo in nespremenljivo identiteto, okrog katere je nato zgrajena podporna skupnost. Prav zato se počutimo ogrožene pri vsakem socialnokonstruktivističnem razumevanju seksualne identitete in seksualnosti, saj tovrstne razlage zamajajo našo trdno identiteto, spolno orientacijo pa opisujejo kot naučeno prakso, ne pa kot biološko dano usodo. Biološki model tako »ohranja stabilnost v seksualnem življenju: postavlja jo v ahistorični kontekst, razvozla nekatere tenzije in negotovosti spolne želje in utrjuje družbenospolni sistem; moški si ne želijo drugih moških,

ženske si ne želijo drugih žensk, razen če niso rojeni taki – v tem primeru jim je oproščeno«. (*ibid.*, 1997:393)

Na podobno politiko opozarja tudi Hall (1997), saj ugotavlja, da je bilo za rasistične reprezentacije značilno, da so kulturo temnopoltih ljudi reducirale na naturo. Šlo je za naturalizacijo razlike.

»Če so razlike med temnopoltimi in svetlopoltimi ljudmi kulturne, potem so odprte za modifikacijo in spremembo. Če pa so »naravne« – to so verjeli lastniki sužnjev – potem so onstran zgodovine, permanentne in fiksirane. »Naturalizacija« je torej reprezentacijska strategija, oblikovana za fiksiranje »drugačnosti«, s tem pa je zajamčena večnost le-te. To je poskus zaustavitve neizogibnega drsenja pomena za zagotovitev diskurzivnega ali ideološkega »zaprtja«. ... Lenost ... zvičajnost, naivnost so pripadale črncem kot rasi, kot vrsti«. (Hall, 1997:245)

5.1. AIDS IN MEDIKALIZACIJA

V osemdesetih so bile medijske reprezentacije homoseksualnosti tesno povezane s problematiko aidsa¹⁹, predvsem s strahovi in ugibanjem o tej (neznani) bolezni, tako v strokovnih kot posledično tudi v medijskih krogih. Aids je namreč zbujal toliko strahu, ker se prenaša s spolnimi odnosi, najstrašnejše bolezni pa, kot piše Susan Sontag (1989), niso tiste, ki so usodne, pač pa tiste, za katere se zdi, da so ponižujoče.

Ko sogovorniki na novinarskem pogovoru na Voglu pripovedujejo, kaj vse bodo še naredili, da bi bilo bolnikom in okuženim z aidsom lažje, človek gleda po obrazih fantov in deklet in za nekaj trenutkov skuša ugotoviti, kdo med temi homoseksualci že ima v rokah vstopnico za svet trpljenja. (60, *Slovenske novice*, 1993)

Edward Albert (1999) ugotavlja v analizi petinsedemdesetih besedil o aidsu, ki so v petindvajsetih ameriških revijah izšli od maja 1982 do decembra 1983 – v času, ko je aids kot neznana bolezen šele vdrl v medijski prostor – da je prevladujoča komponenta takratnih medijskih reprezentacij osredotočena na družbenokulturna vprašanja. V ospredje je potisnjeno vprašanje gejevskega stila življenja kot geografsko

¹⁹ V bazi časopisnih in revijalnih besedil, ki jih tu analiziramo, se vprašanje aidsa praviloma pojavlja le v besedilih, ki sicer obravnavajo homoseksualnost. Besedila o aidsu tako niso sistematično sestavljena baza, zato je tudi domet naših ugotovitev zamejen in lahko le delen.

izoliranega (dogaja se, na primer, v javnih kopelih). Občutek distance do obravnavane teme, tako do bolezni kot družbene skupine homoseksualcev, se ustvarja s tremi, med seboj povezanimi oblikami medijskih reprezentacij. Prva se nanaša na prikazovanje homoseksualnega vedenja kot tistega, ki je normativno drugačno ter je v osnovi in neizogibno v nasprotju s sprejetim »ameriškim« načinom življenja. Druga oblika medijskih reprezentacij prikazuje obolele za aidsom, predvsem homoseksualne moške, kot zaprto skupino, ki živi pod grožnjo naraščajočega števila smrtnih žrtev. To je skupina, ki jo je zajela panika, katere institucije se podirajo, njen stil življenja pa postaja vse bolj beden. Tako konstituirana »skupina s problemom« je ločena od družbe in nima z njo nikakršne povezave. Aids se je zdel kot »oddaljen potres, vojna, v katero so vključeni drugi, ali zgolj kot velika suša, ki pustoši po nekih drugih delih sveta« (Albert, 1999:397). Tako so mediji samo še poglobljali že tako obstoječo distanco med okuženimi in neokuženimi skupinami. Ta distanca se s tretjim tipom medijske reprezentacije, karakterizacijo, še zaostruje. Princip karakterizacije označuje proces označevanja skupine ljudi kot drugačnih. V primeru aidsa so bili tisti, o katerih se je zdelo, da so mu bolj izpostavljeni, označeni za »rizične skupine« ali »žrtve«. Nasprotno so druge skupine ostale v nediferenciranih kategorijah, označene so bile za splošno populacijo.

Ker so se reprezentacije homoseksualnosti v medijih pred izbruhom aidsa pojavljale v strogo kodificiranih oblikah, so se mediji zaradi aidsa znašli pred skorajda nerešljivo nalogo: homoseksualci so bili devianti, aids pa je bil njihova bolezen. Nastala situacija jih je kratko malo pahnila v pretežno moralistični diskurz, ki predpostavlja skupne vrednote in ideje o »človekovi naravi«, »normalnosti« in »spodobnosti«.

Teoretski okvir, na katerega so se oprli številni analitiki medijskih reprezentacij aidsa, je koncepcija moralne panike.

»Mehanizmi moralne panike so dobro poznani: definiranje grožnje v določenem dogodku (mladostniški »upor«, seksualni škandal), medijska stereotipizacija glavnega akterja kot nekakšne pošasti (prostitutka kot »padla ženska«, pedofil kot »nadlegovalec otrok«), spiralna eskalacija tako nastale grožnje, kar vodi do prevzemanja absolutističnih pozicij in postavljanja moralnih barikad; nakaže se tudi imaginarna rešitev – ostrejši zakoni, moralna izolacija, simbolično dejanje na sodišču, temu sledi upadanje bojazni, žrtve tega procesa pa so izgane, se mo-

rajo sprijazniti z novo družbeno klimo ali plačati legalne kazni» (Weeks, 1999: 45).

Cohen (1972:9) meni, da družba od časa do časa zaide v kratke sekvence tako imenovane moralne panike. Takrat je skupina ljudi, posameznik ali dogodek označen za ogrožajoči element, ki napada vrednote ali interese družbe, kakršne v glavnem sporočajo mediji. Mediji so namreč, po Cohenu, glavni vir informacij o pojavnosti družbe, o mejah, preko katerih naj človek ne pogleda. Tisti, ki je označen za ogrožajoči element, je v medijih predstavljen v strogo stilizirani in stereotipizirani obliki. Včasih taka moralna panika mine brez večjih posledic, ohrani se le v »folklori« in kolektivnem spominu, včasih pa ima lahko daljnosežne posledice. Vpliva lahko, na primer, na spremembo politike in celo na to, kako družba razume samo sebe. Moralna panika je torej temeljna oblika ideološke zavesti, preko katere »tiha večina« zmaga predvsem z uporabo prisilnih aparatov države in ki hkrati daje legitimiteto ostrejši uporabi moči, kot je to običajno.

Po Watneyju (1997) označuje moralna panika mesta širših ideoloških spopadov v družbi in v vseh poljih njene javne reprezentacije. Histerija, ki je po izbruhu aidsa nastala konec osemdesetih in v začetku devetdesetih, po Watneyjevem mnenju ni zgolj odsev zamejene moralne panike, ki se nanaša zgolj na aids, pač pa je le del politične kampanje mnenjskih voditeljev, da bi zavarovali moralno blaginjo in promovirali institucijo »prave družine«.

Moralna panika nastane in izgine, zato ne more v celoti pojasniti ali konceptualizirati množičnih medijev kot industrije, ki je že sama po sebi povezana z ekscesom, ne more razložiti vseh operacij ideologije znotraj vseh reprezentacijskih sistemov. Reprezentacija je polje stalnega ideološkega boja za pomen, pomen se ves čas definira in na novo vzpostavlja, medtem ko moralne panike nastajajo in izginjajo in tako zanemarijo stalnost v boju za pomen. Moralna panika je torej instrument, ki označuje trenutne »prve bojne črte« v ideološkem boju za pomen.

Na prelomu osemdesetih so mediji poročali o rizičnih skupinah in to je heteroseksualno skupnost navdajalo z nekakšnim upanjem, da je aids zgolj bolezen »drugačnih«. Prorektor ljubljanske univerze prof. dr. Miha Likar v intervjuju za *Teleks* decembra 1985 tako pravi:

Pri nas so inficirane rizične skupine – narkomani, homoseksualci, hemofiliki. Primera, ki bi bil čisto »naš«, pa še nimamo. Od treh, o katerih sem govoril, sta bila dva zdomca, ki sta bila tu na dopustu, tretji pa je bil Afričan. To pomeni, da našega primera pravzaprav še nimamo, čeprav po vsem tem, kar zdaj vemo o bolezni, moramo pričakovati prve primere, vendar med rizičnimi skupinami. (15, 1985)

Aids je bolezen, ki prihaja z zahoda in se torej dogaja nekje na tujem, ne pa pri nas, sploh pa je to »pederska kuga« in »normalne« pusti pri miru – takšno je bilo implicitno sporočilo številnih časopisnih prispevkov, ki so jih domači novinarke in novinarji povzemali po tujem časopisju: *Economist*, *Die Zeit*, *Der Spiegel* in podobno. Medijske reprezentacije moralne panike so prilivale olje na ogenj »moralističnega vala«, ki se je tako sklenil. Mediji so takrat pogosto objavljali zgodbe o tujcih, obolelih z aidsom, element oddaljenosti problema od »normalne« večine pa je bil pripis, da gre za homoseksualca (s promiskuitetno spolno zgodovino).

Zima 1981. Bolnišnica Kalifornijske univerze v Los Angelesu. ... Vsi štirje moški so stari trideset let, vsi so bili zdravi, preden so nenadoma postali izredno dovzetni za infekcije. Vsi štirje so imeli homoseksualne stike, trije so pogosto menjali partnerje. (12, *Teleks*, 1985)

Tovrstnim diskriminatornim medijskim reprezentacijam homoseksualcev so sledili medijski protitokovi, ki so opozarjali na napačno predstavo, da so pod udarom aidsa zgolj homoseksualci, vendar je pogostost medijskih podob aidsa ob reprezentacijah homoseksualcev povzročila tisto, kar Mihelj (2001:12) označuje za prenos semov od enega označevalca k drugemu. Tako je bilo že prej obstoječi navezavi homoseksualnosti na bolezen dano še ime. Homoseksualnost je postala aids in narobe. V *Teleksu* leta 1985 in 1986 pišejo:

Žrtev bolj prikrite diskriminacije so tako imenovane rizične skupine ... Strah pred aidsom je okreplil predsodke do homoseksualcev in zato so ponekod zakoni proti diskriminaciji zastali ali pa jih preklicujejo. V Teksasu je zvezno prizivno sodišče nedavno spet uveljavilo zakon proti sodomiji. (14, 1985)

Nestrpnost do homoseksualcev je porasla po svetu, pa tudi pri nas. ... Najbolj tragično pa je, da ta nestrpnost ni upravičena – aids ni bolezen homoseksualcev, ampak bolezen ljudi. (16, 1986)

V devetdesetih aids ni bil več sidrišče ideološkega boja za pomen, sekvenca moralne panike, kot jo definira Cohen (1972), je izginila, prepletajoče medijske reprezentacije aidsa in homoseksualnosti pa se bile še vedno pogosto neločljiva celota, tudi kot element homofobne prakse. V *Slovenskih novicah* so leta 1993 tako zapisali, da je »še preveč pred-sodkov do drugačnosti, homoseksualnost je še vedno nekaj nenormalnega, s širitvijo aidsa tudi *nevarnega*«. (60, 1993) Novinarka *Jane* je med pripravljanjem prispevka o homoseksualnosti našla prijaznega geja, ki ga je zato »lahko tudi vprašala, ali je aids kot bolezen, ki najbolj ogroža homoseksualce, ovira za svobodno navezovanje seksualnih vezi, in *kaj storijo za zaščito*«. (52, 1993) V obeh primerih je implicitna ideja o aidsu kot ekskluzivni bolezni homoseksualcev: v prvem primeru zato, ker je homoseksualnost postala nevarna zaradi aidsa (heteroseksualnost je izključena), v drugem primeru pa na to kaže zadnji del vprašanja, ki ponovno izloča heteroseksualce, homoseksualce pa vzpostavlja kot ločeno skupino, ki se mora zaščititi (medtem ko se drugih to ne tiče). Še bolj eksplicitno je ta povezava vzpostavljena v članku »Sedem roza let«, objavljenem v *Slovenskih novicah* leta 1996, v katerem je novinarka zapisala:

Kadar slišim besedo homoseksualnost, mi pravzaprav najprej pride pred oči ves trud, da bi zajezili širjenje kuge tega stoletja, aids. (77, 1996)

Na osnovi razpoložljivih virov lahko sklenemo, da je vprašanje aidsa tudi v devetdesetih še vedno povezano s homoseksualnostjo, čeprav bolezen ni več tako pogosto reprezentirana kot ekskluzivno homoseksualna, kar je bilo značilno za medijsko poročanje v začetku osemdesetih let.

6. SEKSUALIZACIJA

*»Zanima me, kako vas je študent konkretno nagovarjal?
Najprej me je začel strastno objemati, se želel z mano poljubljati, nič drugega.
Nič drugega, nič v zvezi s penisom?« (2, Problemi, 1972)*

Vprašanje izziva zanimanje: Kako to počnejo? Če je, kot v pismih bralcev v protest proti članku »Topli bratci vseh dežel ...« v *Teleksu* leta 1984 piše bralka Julija, »moški spolni organ ... ustvarjen po naravi in za ohranjanje človeškega rodu, za naloge kot materinstvo, ne pa, da rine po dreku, za kar je določena rit« (10, 1984), kako so potem spolni odnosi med dvema moškima ali dvema ženskama sploh mogoči. To v potankosti zanima avtorja »Dolgega intervjuja s homoseksualcem« leta 1971, saj se zdi, da je to edina stvar, ki konstituira homoseksualnost: seks. Novinar tako sprašuje, koliko je bil »anonimni homoseksualec« (2, *Problemi*, 1972) star pri prvem spolnem odnosu, kdo je komu dražil splovilo in kako je celoten spolni odnos potekal. Ko ga vpraša, ali sta si on in njegov partner spolne ude dražila z rokami, intervjuvanec pa na to nejasno odgovori »Ne, niti ne, ampak sva drug drugemu, ne ..., kratkomalo ...« (1, *Problemi*, 1971), ga novinar ustavi in zahteva natančen odgovor: »No, prosim, jaz bi rad, da ste tukaj do kraja jasni. ... Ali so še kakšne zanimive posameznosti v zvezi s samo fizično platjo zadeve? ... Kaj čutite, ko ljubite človeka? Ali lahko to opišete? Ali čutite navezanost nanj, ali čutite tudi pohoto?« (1, *ibid.*) Intervjuvanec zatrdi, da samo spolno zблиžanje ni nič drugačno kot pri moškem in ženski, in konča: »Velikokrat mi zadošča zgolj dotik telesa ob telo, brez kakega manualnega draženja ... (1, *ibid.*). Novinarja »nejasnost« ne zadovolji:

»Torej golega telesa, dotik golega telesa ob golo telo?

Golega telesa ob golo telo, da doživim orgazem.

In tudi ejakulacijo, ne?

Da, tudi, jasno.

Pa nič drugega kot dotik?

Velikokrat samo to.

Ali se samo objemata, ali kako?

Objameva in stisneva drug ob drugega.

Nič drugega, gibata se v tem stiskanju, če ne more priti do orgazma?

Kako ne more, lahko! Lahko pride do ejakulacije ob popolnem mirovanju.

Samo zlijeta, pritisneta si telesi?

To se tudi dogaja, ampak to je potem zame dokaz popolnega zlitja.

Potem?

Kot običajno, mislim, najbolj razširjena oblika je vzajemna onanija, možno in tudi zelo pogosto je oralno ...

Da mu vzameš penis v usta?

Ja, to, ampak ne bova tako govorila.

Jaz hočem, da govoriš grobo, mislim, jaz bom tako rekel ...

[...]

... kateri element vam je najbolj všeč, to vas moram vprašati, to je važno zame?

Od vsega mi je najbolj všeč, da se s partnerjem poljubljam.

Pa lahko doživite orgazem?

Ja, lahko.

Pa ne da bi se kaj dražila ročno?

To sem prej poudaril, brez ročnega draženja.

To je pa zanimivo, ne?» (1, ibid.)

Zakaj ta obsedenost s homoseksualnim seksom in neprestano namigovanje na analni seks kot nekaj nezaslišanega, še posebno v »vicih o pedrih«? Viktorijanska etika, kot je pokazal Foucault (2000, 1976), nam je vsadila novo moralo.²⁰ Z razpravljanjem o robnih seksualnostih, s »spravljanjem seksa v govor«, prežene iz stvarnosti vse oblike seksualnosti, ki niso v funkciji razmnoževanja. Dovoljena (nekaznovana) je le reprodukcija, kot jo je že stoletja prej definiralo krščanstvo: dovoljena forma spolnih odnosov je odnos med moškim in žensko, katerega namen je nadaljevanje rodu. Protestantski reformatorji so to optiko sicer nekoliko obrnili, saj so spolnost razumeli kot božji blagoslov, ne pa kot pomanjkljivost človeške rase in potencialni greh, kar je optika razumevanja rimskokatoliške cerkve, vendar iz teh okvirov izpadejo vse oblike spolnih odnosov, pri katerih spolna združitve ni

²⁰ Foucault v prvem delu *Zgodovine seksualnosti* zavrne predpostavko, da je od 18. stoletja razpravljanje o seksu zatrto. Nasprotno, dokazuje, da se takrat govori o seksualnosti pomnožijo. O seksu se ne govori manj, pač pa več, razlika je le ta, da zdaj o njem govorijo drugi ljudje (zdravniki), z drugih vidikov in z namenom doseči drugačne učinke. »Dejansko je bila ta znanost narejena iz izogibanj, ker se je, v svoji nesposobnosti ali v odklanjanju, da bi govorila o samem seksu, sklicevala zlasti na njegove odklone, izrojenosti, izjemne nenavadnosti, patološke razveljavitve in bolezenske besnosti. Prav tako je bila to znanost, ki je bila v glavnem podrejena zahtevam neke morale in pod okriljem medicinske norme je obnavljala njeno razdelitev. Pod pretvezo, da govori resnico, je povsod zanetila strahove; še najmanjšim nihanjem seksualnosti je pripisovala namišljeno dinastijo muk, ki se bodo prenesle še v naslednjo generacije; za skrivne navade boječnežev in za najsamotnejše drobne strasti je trdila, da so nevarne za celo družbo; na konec nenavadnih užitkov je postavila nič manj kot smrt: smrt posameznikov, potomstev, vrste.« (Foucault, 2000: 57–58)

udejanjanje zakonske ljubezni. Foucault to obdobje poetično poimenuje enolična noč viktorijanskega meščanstva.

»Temu svetlemu dnevu je sledil kratek somrak in slednjič enolične noči viktorijanskega meščanstva. Od tedaj je seksualnost skrbno zaprta. Vseli se v dom. Prilasti si jo zakonska družina in jo v celoti vsrka v resno nalogo razmnoževanja. O seksu se molči. ... V družbenem prostoru je, kot v srcu vsake hiše, edino mesto priznane, a koristne in plodne seksualnosti: soba staršev. Vse ostalo se lahko le še zabriše; spodobnost vedenj obide telesa, dostojnost besed očisti pogovore. In kar je neplodno, se, če se preveč vztrajno kaže, spremeni v nenormalno: dobilo bo tak položaj in moralo bo plačati kazen.« (Foucault, 2000:7–8)

Nedovoljene oblike seksualnosti so postale orožje socialnega revanšizma, ki je ljudem dalo agresivno etiko, da so z njo izražali svojo jezo. Zatiranje in potlačevanje nedovoljenih užitkov, izbira istospolnega objekta, o kateri Freud pravi, da so »vsi ljudje sposobni [te] izbire ... in da so to izbiro v nezavednem tudi naredili« (Freud, 1995:27), nato v odnosu do homoseksualnosti deluje po principu tako imenovane »fantazme despotizma«. Gre za podobno logiko principa, kakršna se je razvila v odnosu Evrope do Orienta. Despotizem je v očeh Evrope konstruiran kot »pogoltnost po dobrinah, ki se kot v črno luknjo stekajo na despotski dvor, ta domnevni raj vseh užitkov; ... in naposled, *last but not least*, neverjetna seksualna pogoltnost, domnevni brezmejni užitek v središču tega dispozitiva, neskončna despotova kopulacija z nepreštevnim številom njegovih žena. Despotizem se torej ponuja predvsem kot negativ Evrope, njeno Drugo« (Dolar, 1985:210).

Podobno tudi homoseksualnost pomeni negativ heteroseksualnosti, polje, ki je primarno definirano s seksualnostjo, na katerem se dogajajo seksualne perverzije, kamor se steka višek seksualne energije. Višek seksualne energije je projiciran na subjekt, v odnosu do katerega se vzpostavlja tvoja lastna, heteroseksualna identiteta in do katerega se prav zato vzpostavlja sovražen odnos. Užitek je percipiran kot konstanta, zato ga ima Drugi lahko toliko več, kolikor se mu prvi (jaz) odpove. Odpoved užitku producira presežni užitek, ki se steka k »subjektu, za katerega se predpostavlja, da uživa«. Črnci so tako pretirano potentni, Orient se predaja spolnim orgijam, homoseksualci iz spolnosti iztiskajo večje užitke, saj je njihova spolnost en sam užitek, medtem ko je heteroseksualna obremenjena s funkcijo reproduk-

cije in tako naprej. Heteroseksualni manjko je presežek v homoseksualnem zadovoljstvu. »Ne, pri vas je drugače, vi morate bolj uživati ...«, (2, *Problemi*, 1972) trdi novinar v pogovoru s homoseksualcem o homoseksualnih spolnih odnosih. A fantazma, piše Dolar (1985), nam lahko pove le nekaj o tistih, ki so jo oblikovali, skoraj nič pa o tistih, na katere se nanaša. Na podobno percepcijo homoseksualnosti kot generatorja presežka seksualne energije opozarja tudi novinar *Teleksa* leta 1984, ko v članku »Topli bratci vseh dežel ...« piše:

Pri nas, zlasti na podeželju, še postopoma slišite glasove s prizvoki odpora, češ da imajo homoseksualci ali topli bratci strašansko svedrasto dolge ude, zakrivljene kot turške sablje, žilave kot kače klopotače, da imajo, skratka, v hlačah macole ali kompresorske brusilnike. (8, *Teleks*, 1984)

Čeprav smo o osemdesetih zapisali, da je homoseksualnost iz skorajda izključno seksualiziranih in medikaliziranih medijskih podob v sedemdesetih predstavljena tudi v kontekst kulture in politike, v prvi polovici osemdesetih še vedno lahko najdemo povsem eksplicitno seksualizacijo. Članek o homoseksualnosti iz leta 1984 »Topli bratci vseh dežel ...«, ki je v dveh delih izšel v reviji *Teleks* in katerega namen naj bi bil reprezentirati »kar se da resnici ustrezajoč odblesk o homoseksualnosti pri nas« (8, 1984), predstavlja homoseksualnost prvenstveno kot seksualni fenomen, pa čeprav je avtor zapisal, da hoče spodbuditi »homoseksualce«, »homiče«, »metuljčke«, »tople bratce«, da se združijo v klubu in začno izdajati svoj časopis, saj »med homoseksualci ne gre samo in zgolj za spolnost, temveč za javno in svobodno druženje s sebi enakimi somišljeniki in to tako, da ne bo javnih obsojanj in zgražanj«. (9, 1984) Avtor sicer hoče zavreči etiketo seksualnosti kot izključne lastnosti homoseksualnosti, a jih medijske reprezentacije, ki jih vzpostavlja v članku, nasprotno, le potrjujejo. Gre za splet psihiatričnih in medicinskih dognanj in njegovih lastnih opažanj, ki so polna moralnih ocen. Nato sledijo opisi njegovih srečevanj s homoseksualci po straniščih in parkih v izključno seksualnih kontekstih.

V eni roki je držal poslovno torbo, z drugo si je odpenjal »šlic«. A ga ni vzel ven, samo bežno je nakazal nekaj kratkega in debelega in nato napeto čakal. Čez čas je vprašal: »Čakate drugega, vam nisem pogodu?« Še tiše in bolj nežno sem nastavil svoje »kosmate« brke na njegovo uho in rekel: »Žal mi je, nisem topli brat!« (8, *Teleks*, 1984)

Ali pa:

Spotoma obiščem javno stranišče na Trgu republike [v Zagrebu, op. a.]. Tisti trenutek zraste ob mojem škropilniku za lulanje kakšna dva metra velik možakar. Povleče ga iz hlač rekoč: »Daj ruku!«. Jaz pa »odmaglim« z nekakšnim trpkim priokusom, da se morajo naši topli bratci potikati tudi po javnih straniščih, kar ni dostojno človeške narave. Še opice v Maksimiru imajo svoje koticke za ljubezen. (8, *ibid.*)

In še:

Pod grmom zagledam moškega moškemu v naročju. Tudi na veji se sinici ljubkujeta. Moška sta kot srčkana žužka. Tisti zadaj je onemu sprednjemu potegnil hlače prek riti. Oni spredaj reče: »Au, pazi, uzmi niveu.« (8, *ibid.*)

Ker se mu pri njegovem »raziskovalnem« delu ni zgodilo nič groznega, ugotavlja, da njegova srečanja »s homoseksualci razkrivajo, da med njimi ni nasilnežev, posiljevalcev ali morda 'Trobežev'«. (8, *ibid.*)

Avtor je hotel s tovrstno reprezentacijo homoseksualnosti, ki jo je prikazal kot skrivnost, reducirano na seksualnost, ki se dogaja na straniščih in v parku, homoseksualci pa so »kljub temu olikani«, čeprav se »morajo ... shajati v neprimernih prostorih« (8, *ibid.*), zbuditi sočutje, vendar je konotativni nivo reprezentacije dosegel prav nasprotni učinek. O tem pričajo tudi nekatera (jezna) pisma bralcev. Sicer pa sočustvujoč odnos, kot piše Sabina Mihelj, »ni nevprašljivo pozitiven; *etika sočustvovanja* namreč implicira tudi določeno degradacijo tistega, s katerim se sočustvuje – sočustvovanje se lahko vzpostavi šele, ko je objekt sočustvovanja zadostno degradiran« (Mihelj, 2001:19).

Centralizacija predstave homoseksualnosti okrog seksa je subjekt – torej homoseksualce (pri tem pa skorajda izključno moške) – konstituirala kot bistveno ali primarno seksualizirana bitja, ki svoja dejanja skrivajo, ker počno nekaj grešnega (cerkev), kaznivega (policija) oziroma bolnega (psihijatrija). Tako se vzpostavlja tudi kod pravilne heteroseksualne spolne prakse. Seks na javnem prostoru, rekreativni seks, seks z več partnerji in sploh promiskuiteta in hedonizem, vse to je spolno vedenje, ki se pripisuje (moški) homoseksualnosti ter jo tako konstituira kot izključno seksualno vprašanje – še več, kot vprašanje nedopustnih/nezaželenih seksualnih praks, ki so z enačenjem s homoseksualnostjo stigmatizirane. Postavljena je jasna ločnica med pravo in nepravo uporabo

seksualnih užitkov. S tem je vprašanje preneseno tudi na polje morale in etike.

Takšen je bil eden od odzivov v pismih bralcev:

Ali zato sekamo naše življenjsko potrebne gozdove in delamo iz njih papir, da nam le-ta postreže take, in povrh še hvali anomalije. Po moji stari pameti pač spadajo vsi tisti, ki hvalijo homiče, onaniste, drkače, pa iztirjene ženske in se zavzemajo za njih za nekaj časa v zavod za prisilno delo, ker je najbrž vse to posledica preveč prostega časa in ne vedo, kaj z njim. Če se bodo v potu svojega obraza morali truditi za vsakdanji kruh, kakor kmet ali jaz pred mnogimi leti po 14 do 16 ur na dan, jih bodo take stvari minile. (10, *Teleks*, 1984)

V poznih osemdesetih in devetdesetih se je eksplicitna seksualizacija homoseksualnosti ali, bolje rečeno, zvajanje homoseksualnosti na izključno seksualno raven, umikalo, čeprav so bili v tekstih ves čas implicitni namigi, ki so se v primeru gejev vezali predvsem na idejo o njihovi domnevni promiskuitetnosti. Leta 1987 so, na primer, beograjski in sarajevski mediji ob aferi »svetovni kongres pedrov« namigovali, da nam preti aids, če se bodo udeleženci tudi praktično lotili teme kongresa.

Seksualizacija se je v besedilih najpogosteje kazala v implicitni obliki ali modificiranih stavčnih formah. Te so novinarju omogočale distanciranje od očitnosti stereotipne podobe in prenos problema na imaginarnega tretjega. Stereotipna podoba pa je seveda privlačna za bralce, saj ohranja družbeni *status quo*.

»Homoseksualce povezujejo z razuzdanostjo«, (33, 1990) se od stereotipa distancira novinar *Novega tednika*. Na podoben način prislov »menda« rešuje anonimnega avtorja ali avtorico intervjuja v *Slovenskih novicah*: »Menda je trajen odnos istospolnih partnerjev zelo problematičen. Zakaj?« (63, 1994)

Tudi novinar *7D* uporablja v prispevku »Kako se zabavajo slovenski homoseksualci« podobno tehniko čeprav-nasploh-pravijo, pri kateri kognitivni proces pri bralkah in bralcih, kot ga opisuje Dijk, poskrbi za to, da se simbol »ljubčki za eno noč« poveže s splošno shemo in tako s seksualizacijo (ali celo perverznošjo) subjekta – homoseksualca.

Čeprav nasploh pravijo, da je družabnost med njimi slabo razvita, da slabo skrbijo za prijateljevanje, ker znajo biti homoseksualci darežljivi do svoje okolice in do ljubčkov za eno noč, do drugih homoseksualcev pa ne. (64, *7D*, 1994)

Svojevrstno medijsko reprezentacijo homoseksualnosti si je konec devetdesetih umislila *Mladina*. V nizu besedil, objavljenih pod oznako »življenjski stil«, je novinar, ki se je v prvem izmed teh besedil deklariral najprej za biseksualca, potem pa za geja, svoje reportažne članke pisal s stališča deviktimizacije. Začel je utelešati stereotipno podobo geja, kar je v Goffmanovi (1990, 1963) shemi ena izmed strategij boja proti stigmati. Brez politične korektnosti in moralnih zadržkov je kot podmeno svojega pisanja vzel najbolj očitne stereotipe, ki jih ni hotel razbiti, pač pa je na njih gradil in iz njih izhajal pri pisanju zgodb o gejevski ljubezni in predvsem seksu. Značilna je tudi njegova povsem neobremenjena uporaba besede »peder«. Te medijske reprezentacije so tako prežete predvsem s seksualizacijo, homoseksualnost pa pogosto zreducirana na seks.

Čeprav sem že najmanj stokrat prisegel, da v pederdiskoteko moja noga ne stopi več, se mi je po nekaj mesečni abstinenci stozilo po vseh pederplacih, točneje tistih, katerih catch sta poleg obilice zabave hitro pecanje in navaden fuk. (99, *Mladina*, 2000)

Stereotipno je, da geji z očmi nenehno goltamo in slačimo moške. Vsaj večina to počne. In spet ta večni zakaj. Vemo le to, da si radi ogledujemo druge tipe, najraje na cesti, in sicer vse, kar je užitnega v mimogomazeči množici in nosi hlače. (98, *Mladina*, 2000)

Na plažo nisem prišel fukat, ker fuka je povsod dovolj. Kaj naj s poročenimi tipi, ki ženo in otroke pustijo za rtom in kot maratonski plavalci priplavajo v gejevsko oazo, stopijo iz vode in si tri minute mencajo tiča, da bi ja izgledal večji in bi vso stvar na hitro opravili za kakšno večjo skalo? Ali s tistimi, ki pitje vode iz plastenke razumejo kot očiteno namig in že tečejo proti bližnjemu grmovju v upanju, da jim bo sledil? In kaj naj s čudakom, ki si pet metrov od mene mrcvari tiča in upa, da ima dovolj dolgega, da bo z njim dosegel moja usta? (98, *ibid.*)

Ali so geji bolj obsedeni s seksom? Če pomislim na svoje istospolne kolege, največ govorijo o seksu in seveda še posebej o dolgih kurcij ter seveda o lepih in obdarjenih partnerjih.« (98, *ibid.*)

V reportaži s pohoda gejevskega in lezbičnega ponosa v Rimu leta 2000 obžaluje, da tam ni bilo nobenega »partija, na katerem bi npr. striperji razkazovali svoje nadpovprečno dolge genitalije od vročine napol goli publiki, ali pa zabave, na kateri bi pomanjkljivo oblečeni plesalci ekshibicionistično

razkazovali napete ritke in nabita oprsja, z glasno glasbo in veliko pijače in še več druge omame«. (97, *Mladina*, 2000)

Če se je seksualizacija v devetdesetih praviloma sicer umikala iz teksta (omenjeni navedki iz *Mladine* so pri tem seveda izjema), pa je povsem drugačna sporočila prinašal slikovni material. Pri tem je nastal tudi zanimiv obrat: besedila v sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih, v katerih je seksualizacija prisotna v tekstu, so bila opremljena s slikovnim materialom, ki homoseksualnost prikazuje kot skrivnost (na primer skozi tunel slikana oseba, ki je vidna samo kot silhueta), ko pa je eksplicitna seksualizacija izginila iz tekstov, se je prenesla na grafično opremo besedil (slike golih moških, slike iz erotičnih homoseksualnih šovov in podobno).²¹ Seksualizacija v slikovnem gradivu se je tako v osemdesetih kot devetdesetih kazala v nekaj manj kot petini vseh besedil, ki so opremljena s slikami.

Barthesov (1993) model reprezentacije z denotativnim in konotativnim nivojem pomena je kot teoretski instrument še posebno prikladen za analizo fotografskega materiala, v našem primeru tistega, ki je bil objavljen ob analiziranih besedilih. Slika ne sporoča zgolj informacije o objektu, ki je na njej (denotativni nivo), pač pa je objekt na sliki povezan tudi s širšim setom označenega, z našo kulturo in zgodovino (konotativni nivo) in kot tak proizvede ideološko sporočilo. Slika torej deluje na nivoju mita. Seveda je pomen dvoumen in nejasen, saj lahko ista slika vsebuje več pomenov, mogočih je več interpretacij, ki so lahko tudi diametralno nasprotne. Naloga in cilj reprezentativne prakse pa sta ravno fiksiranje pomena, saj med mnogimi možnimi razlagami poskuša privilegirati eno. Pri tem ima najpomembnejšo vlogo podpis pod sliko (ali naslov članka, ki mu je slika pridana), saj zoži možnost interpretacije na tako imenovano preferirano razumevanje slike (Hall, 1997:228).

Odločilne so torej besede, saj pomen slike ne prebiva ekskluzivno v sliki sami, pač pa v konjunkciji med sliko in tekstom. Za fiksiranje pomena, pravi Barthes (1977), sta potrebna dva diskurza: diskurz fotografije in diskurz jezika. Oglejmo si tri primere. »Pravica do drugačnosti« je naslov članka *Slovenskih novic* iz leta 1992, v katerem avtor homo-

21 V našo analizo slikovnega gradiva so vključene samo tiste fotografije, ki so bile objavljene ob besedilih o homoseksualnosti. Pri tem ne upoštevamo najrazličnejših fotomontaž, objavljenih v slovenskih revijah, predvsem *Mladini*, ki homoseksualni spolni odnos, najpogosteje analni, uporabljajo za posmeh in diskreditacijo politikov ali drugih javnih osebnosti v kontekstih, ki seveda niso povezani s homoseksualnostjo. Homoseksualnost je tako še vedno način diskreditiranja, ponižanja in zasmehovanja političnega sovražnika.

seksualnost obravnava predvsem z vidika človekovih pravic. Drugačno sporočilo pa prinaša slikovni material. Članek je namreč opremljen s šestimi povsem eksplicitnimi slikami golih moških. Ena od teh slik prikazuje dva moška v postelji, kar dvakrat na isti strani pa je natisnjena ista slika, značilna za pornografske revije, ki prikazuje oralni seks med dvema moškima. Ker je bil fotografski aparat postavljen v smeri proti svetlobi, je slika hkrati tudi rahlo zabrisana s svetlimi toni, kar jo deloma »očisti« njene pornografske narave, na konotativnem nivoju pa homoseksualnost potiska na polje skrivnostnosti. Celotna konotativna raven grafične opreme je seveda jasna: seksualizacija homoseksualnosti.

SLIKA 6.1.: SEKSUALIZACIJA
(*Slovenske novice*, 30. DECEMBER 1992)

Tudi drugi primer seksualizacije homoseksualnosti z grafično opremo besedil je vzet iz *Slovenskih novic*. Članek »Tiho priznanje drugačnosti« iz leta 1995 je opremljen s sliko dveh moških, ki se poljubljata. Eden od njiju je do pasu gol, hkrati pa ima tudi odpete hlače, izza njih pa je moč videti bele spodnjice (in na njih napis Calvin Cline). Slika izpričuje veliko več kot le ljubezensko razmerje med dvema moškima, saj odnos prikaže kot predvsem seksualen. Golo telo, odpete hlače in spodnjice so namreč povsem očitna aluzija na seksualnost.

SLIKA 6.2.: SEKSUALIZACIJA
(*Slovenske novice*, 22. AVGUST 1995)

Tretji primer seksualizacije homoseksualnosti smo vzeli iz reportaže *Mladine* o pohodu gejevskega in lezbičnega ponosa v Rimu »Brez seksa na ulicah«. Reportaža je med drugim opremljena s sliko treh moških, golih do pasu, ki se poljubljajo, v ozadju pa sta še dva moška, ravno tako gola do pasu, s hrbtom obrnjena drug proti drugemu. Slika je naslovljena s podpisom »Gay olimpiada v Amsterdamu leta 1998« in celotno dogajanje na olimpiadi reducira na gola telesa v diskoteki, seks in promiskuiteto.

SLIKA 6.3.: SEKSUALIZACIJA
(*Mladina*, 12. JUNIJ 2000)

V zgornjih primerih smo se osredotočili izključno na fotografske podobe gejev v medijih, ki pa niso enoznačne s podobami lezbijk. Te so bile v poznih osemdesetih, piše Suzana Tratnik (2001), v nasprotju s podobami gejev, predvsem aseksualne. Stilizirane podobe dveh lezbijk so zasno-

vane na depersonalizirani estetiki, poudarjajo pa predvsem čustveno, neseksualno dimenzijo lezbične zveze.

Pri tem je treba dodati še to, da je vidnost lezbištva v medijih, če upoštevamo samo fotografije, objavljene ob besedilih, veliko manjša kot vidnost gejevskih podob. Besedila o homoseksualnosti so, če izvzamemo tista, kjer so objavljene slike človeka ali dogodka, o katerem novinarji in novinarke poročajo, najpogosteje opremljena s sliko homoseksualnega para. Med njimi je enkrat več moških parov kot ženskih, v 25 odstotkih slik, ki prikazujejo pare, pa je zaznati tudi seksualizacijo. Pri tem gre v 77 odstotkih za seksualizacijo gejevskega para.

7. SKRIVNOST

Aprila 1994 so v *Dnevniku* objavili članek z naslovom »Nocoj bom prvič rekel da ...«. Poročali so o nastopu Helene Blagne v Roza disku in pri tem objavili nekaj ekskluzivnih posnetkov, v desnem spodnjem kotu, kjer bi, vsaj tako se je zdelo, morala biti še ena slika, pa je iz časopisa seval prazen, bel uokvirjen prostor. Da ne gre za »tiskarskega škrate«, je pojasnjeval napis pod praznim prostorom:

»Ne, prosim, ne to objavit, mama me bo ubila, če me vidi v cajtngu!« naju vleče za rokav mladi zaljubljenec (njegov fant se je nekje izgubil). Ja, svet je na žalost res tak, da mnoge mame lažje prebavijo, če sinovi pobijajo, kot če se poljubljajo s prijatelji. (62, 1994)

Homoseksualnost je v medijske reprezentacije interpolirana z že opisanimi tehnikami stereotipizacije, medikalizacije in seksualizacije, pa tudi kot *skrivnost*. Največja mera mistifikacije homoseksualnosti kot skrivnosti se dogaja z medijskim molkom. V analiziranih medijskih reprezentacijah pa se homoseksualnost kot skrivnost pojavlja tudi v obliki anonimnih sogovornikov, v spremenjenih imenih sogovornikov, v medijski reprodukciji klozeta, z naslovi, slikami in podobno.

V ljubljanskem klubu k4 so izbirali najlepšo lezbijko in najlepšega homoseksualca – Ker se bojijo izpostavljanja, se je prijavilo le pet žensk in pet moških. ... Navdušeno so pozirale fotografom in uživale v središču pozornosti. »Saj tega ne bodo nikjer objavili, a ne?« so se potem, ko je ugasnil soj reflektorjev, spraševali med seboj. To, da jih je utegnila ujeti televizijska kamera, je skrbelo predvsem nekatere fante, za katere doma ne vedo, da so homoseksualci. Nasploh smo na medijski prireditvi imeli vtis, da se marsikdo izreka za istospolno usmerjenega le zato, da bi bil za vsako ceno neke vrste alternativec. (87, *Delo* 1998)

Na skrivnostnost (in sram, krivdo, zločin ipd.) aludira tudi konstantna uporaba glagola »priznati« ob razkritjih posameznikove spolne identitete. Elton John je v članku *Jane* tako opisan kot »priljubljeni Britanec, ki je v devetdesetih letih končno priznal, da je homoseksualec ...« (100, 2000). V isti reviji leta 2000 ugotavljajo, da »vse več slavnih žensk brez jecljanja priznava, da so jim všeč pač (tudi) ženske« (92, 2000), podobno kot v *Delu* leta 1997 pišejo: »Britanska ministrica priznala svoje lezbištvo.« (84, 1997) Dve leti prej v *Slovenskih novicah* beremo: »Na kulturni sceni je nemalo

žensk, ki so uspele kljub temu, da so *priznale* lezbištvo.« (68, 1995)

Skrivnostnost kot sestavni del medijske reprezentacije homoseksualnosti na konotativnem nivoju implicira vprašanja sprejemljivosti, normalnosti, sramu, nenaravnosti. Skrivnost je tako na družbenem nivoju povezana z vidnostjo in v bistvu ustvarja začarani krog: dokler homoseksualnost ni vidna, se gejevska in lezbična identiteta realizirata v okvirih skrivanja in strahu pred heteroseksualnostjo kot sistemom dominacije in kot principom, ki strukturira večino družb. Če homoseksualci ostajajo v *klozetu*, potem homoseksualnost ni vidna in krog je sklenjen.

Sami geji in lezbijke s skrivanjem svoje spolne usmerjenosti tako prispevajo k omenjenim medijskim reprezentacijam, vendar po našem mnenju fatalnost začaranega kroga podpira tudi struktura heteroseksualne družbe, saj je homoseksualnost najmanj ogrožajoča za družbeno kohezivnost takrat, kadar je nevidna. Pri tem lahko vzpostavimo jasno korelacijo s Foucaultovo razlago o konstrukciji kriminalca, ki ga družba postavi na margino in se tako v odnosu do njega identificira kot zdravo jedro. Psihiater dr. Jože Lokar pravi v intervjuju leta 1974:

»Pri delnih homoseksualcih pa se zaradi izraženih ali skritih homoseksualnih teženj pogosto razvijejo občutki krivde in zaradi njih velikokrat zaidejo v *čudne reakcije: javno koga zapeljujejo, se izpostavljajo ...*« (4. ITD, 1974)

Homoseksualnost kot skrivnost konstituira tudi novinarsko distanciranje od obravnavane teme, ki pa seveda ni v službi medijske objektivnosti. Ker je zamišljeni časopisni bralec zagotovo heteroseksualec, pisanje, ki je vedno usmerjeno in oblikovano za specifično občinstvo, dopušča večjo možnost prestopanja meje *dopustnega*. To se kaže tako v distanciranju, poudarjanju drugačnosti, opazkah na račun gejev in lezbijk in podobnem. Čeprav se zdi, da o homoseksualnosti pišejo tisti novinarke in novinarji, ki so do problematike odprti in se o njej izražajo pozitivno, ne smemo spregledati senzacionalistične moči, ki se dotika te teme in vodi k tovrstnim medijskim reprezentacijam. Novinarji in novinarke v skrbi, da jim bralci in bralke ne bi pripisali iste »diagnoze«, v svoje tekste pogosto implicitno ali eksplicitno vključujejo informacije, ki jih konstituira kot heteroseksualne, ali pa se odločajo za anonimnost. Kar 26 odstotkov besedil, ki jih tu obravnavamo, tako ni pod-

pisanih, pod 16 odstotki besedil pa najdemo le inicialke avtorja ali avtorice.

TABELA 7.1.: AVTORSTVO BESEDIL

ŠT. AVTORSTVO	FREKVENCA	ODSTOTEK
1. NOVINAR	164	29,3
2. NOVINARKA	133	23,8
3. INICIALKE	90	16,1
4. PREVEDENO BESEDILO	20	3,6
5. NEPODPISANO BESEDILO	146	26,1
6. DRUGO	6	1,1
SKUPAJ	559	100

Visoki odstotek nepodpisanih besedil kaže na stigmatiziranost teme, od katere se večina novinarjev distancira, saj bi prevelika zainteresiranost zanjo med bralci in bralkami lahko zbudila sum, da je tudi novinar »eden izmed njih«. Novinarka *Teleksa* je leta 1988 že na samem začetku članka »Jaz sem za konkretno« na primer zapisala, da je njej »všeč postaven in duhovit dedec, ne pa dobra babnica – pa kaj?«. (27, 1988) Podobno v že večkrat omenjenem članku »Topli bratci vseh dežel ...« novinar piše:

V Londonu me je znan gledališki delavec povabil zvečer v Hampstead, imeniten klub »metuljčkov«. Tam se mi je takoj približal svetlolasec v hlačkah, ki so bile tako oprijete, da je bilo videti obrise njegovih mod. ... Uglajenemu fantu sem odkrito priznal, da imam raje ženski svet. (8, *Teleks*, 1984)

Tudi avtor »Dolgega intervjuja s homoseksulcem« je čutil podobno potrebo po distanciranju.

... [V] vašem svetu se mi zdi, da je bolj pogosto to, da pritegne najprej notranjost, to je duševnost, in šele potem telo, medtem ko je v tem svetu, v katerem tudi jaz živim, dostikrat tako, da telo pritegne lepa ženska, bi rekel zdaj čisto po domače, da se sploh o duši ne sprašuješ dosti. (1, Problemi, 1971)

Svojevrsten primer v medijskih reprezentacijah, ki jih analiziramo, je spet *Mladina*. Njen novinar Anton Hrvatin je prvi (in do sedaj edini) pišoči novinar, ki se je v eni od svojih reportaž, v kateri je pisal o darovanju krvi, ki je homoseksualci v Sloveniji ne smejo darovati, razkril kot gej.

Nekako logično se mi je zdelo, da me zdravnica ne bi zavrnila, če bi ji priznal, da na primer že deset let živim na koruzi s stalnim partnerjem, s katerim pojma skok čez plot ne pozna. (90, 1999)

Posebnih reakcij njegov *coming out* ni izzval, razen v njegovem bližnjem okolju. Te reakcije je popisal že v naslednji številki *Mladine* v članku »Vzor strpnosti«:

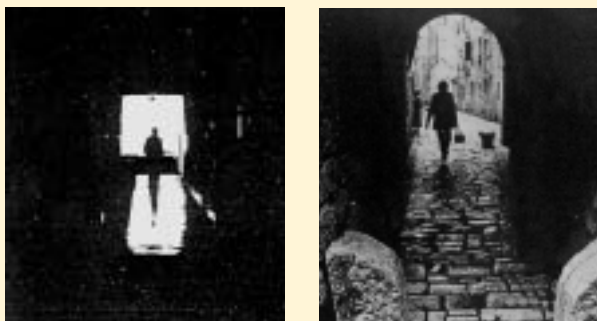
Nekdo, ki redno bere *Mladino*, jim je prišepnil, da je v zadnji številki reportaža, v kateri črno na belem piše, kdo in kaj sem. Kdo drug bi pisal reportaže o rizičnih homoseksualcih, ali ste slišali že za koga, ki bi zdravniku kar tako priznal, da homoseksualno občuje in ima fanta že deset let? Takšne zgodbe ne pišejo niti Američani za mastne denarce. ... Nihče me sicer ni postavil na zatožno klopo ali me zaradi omenjene reportaže o krvodajalstvu osumil. Na hitro so pokupili nekaj izvodov »ta najnovejše« *Mladine*, se najverjetneje posvetovali z ženami, mi določili partnerja, prijatelja iz otroštva, in mojemu očetu, ki pride skoraj vsak dan preverit, ali sem še živ, nalepili na avtomobil listek z napisom »gojitelj pedrov«. Res da se, odkar je upokojen, ukvarja s kmetijstvom, a takih rastlin na svojem vrtu ali vinogradu nima.

In ker naj to ne bi bilo dovolj, so ga, v bifeju seveda, podučili o stvari, mu pokazali rastlino, razširili obzorja, odstopili zadnji izvod *Mladine* in ga s svojo neizmerno sočutnostjo prepričali, kako mu želijo le dobro. (91, 1999)

Že prej smo ugotovili, da fotografski material predvsem v devetdesetih homoseksualnost seksualizira, medtem ko je za sedemdeseta in del osemdesetih za konotativni nivo fotografskega materiala značilna predvsem skrivnost, skrivanje. Poglejmo si nekaj tipičnih primerov, katerih skupna značilnost je, da homoseksualnost reprezentirajo kot skrivnost.

Intervju s sodnikom Šinkovcem »Med moralo in svobodo« iz leta 1974 je, na primer, opremljen s sliko temnega tunela, na koncu katerega je moč videti človeka, a le njegovo silhueto. Na sliki prevladujejo temni toni. Homoseksualnost je v podobi reprezentirana kot nekaj, kar je skrito (mora biti skrito), kar pripada temnim in nedoločljivim prostorom in podobno. Podoben princip slike z enakim konotativnim sporočilom (skozi tunel slikana oseba, ki je vidna le kot silhueta) je bil v *Novem tedniku* objavljen slabih dvajset let pozneje, leta 1990. Homoseksualnost je v medijskih predstavah kljub šestnajstletnemu razmiku očitno še vedno evocirala iste podobe skrivnostnosti.

SLIKA 7.1.: HOMOSEKSUALNOST KOT SKRIVNOST
V SEDEMDESETIH IN DEVETDESETIH
(ITD, 12. FEBRUAR 1974, IN *Novi tednik*, 11. JANUAR 1990)

Članek v *Jani* leta 1981 o lezbištvu je zgovoren že s svojim naslovom »Ljubezen, ki mora ostati skrita« (6, 1981), temu »primerna« pa je tudi grafična oprema. Slika prikazuje žensko, ki je fotografirana v hrbet, tako da je njen obraz skrit. Homoseksualnost brez obraza je skrivnost, nekaj, kar »mora ostati skrito«. Enako velja tudi za sliko iz članka v *Mladini* »Kot devica, ki je še ni videlo moško oko«. Prikazuje dva fanta, ki sta v objemu in zakrivata obraz. Slika je opremljena z naslovom »Moška ljubezen«.

SLIKA 7.2.: SKRITI OBRAZI – OSEMDESETA IN DEVETDESETA
(*Jana*, 11. NOVEMBER 1981, IN *Mladina*, 13. NOVEMBER 2000)

Zgovorna je tudi slika, objavljena v *Mladini* leta 1992, na kateri sta dva moška (»modela *Mladine*«), eden poljublja drugega na lice, čez njune oči pa je nalepljen črn trak, ki aludira ne samo na skrivnostnost, pač pa tudi na kriminaliteto, saj so take slike pogosto objavljene na časopisnih straneh kronike.

SLIKA 7.3.: SKRIVNOST
(*Mladina*, 20. OKTOBER 1992)

8. NORMALIZACIJA

Homoseksualni želji, kaj šele gejevski in lezbični identiteti, je vstop v reprezentacije masovnih medijev, piše Watney (1997), dovoljen zgolj v ostro kodificiranih oblikah, ki ne ogrožajo splošne publike, uporabnikov in uporabnic medijev, in jih zato obvarujejo pred grožnjo potencialne destabilizacije. V medijskem repertoarju ostro zamejenih in determiniranih podob, s katerimi so bile mobilizirane ideje o spodobnosti, človeški naravi, normalnosti in podobno, je bila homoseksualnost konstituirana kot nekaj strah zbujajočega in ogrožajočega.

Glavna ideološka naloga komunikacijske industrije, meni Watney, je zagotavljanje vnaprej oblikovanih identitet, namenjenih kupcem na medijskem trgu, kjer si jih izbirajo. Celotna paleta ponudbe pa ne more zadostiti vsem potrebam, zato so tisti, ki ostanejo zunaj splošne javnosti, na primer črnci, geji in lezbijke – čeprav ti dve skupini na različen način – grožnja notranji koheziji. Ta seveda ni »naravno« stanje, pač pa posledica medijskega naslavljanja na imaginarno družino, ki je predvsem svetlopolta in heteroseksualna.

Homoseksualnost se v medijskem poročanju konstituira kot tuja, drugačna, lahko tudi nenaravna, nenormalna, in to izziva vprašanje o njenem izvoru. Kopja se lomijo na relaciji pridobljeno – prirojeno, pri tem pa heteroseksualnost ostane neproblematisirana. Homoseksualnost mora zato nujno imeti nekatere pomanjkljivosti. Psihiater dr. Jože Lokar v intervjuju leta 1974 na primer pravi:

Popoln homoseksualec lahko v razumevajočem okolju zadovoljivo živi brez kakršnihkoli pretresov. Seveda pa ne more biti nikoli popolnoma srečen. ... Tudi če jim rečemo, prav, to je pač vaša motnja, živite z njo naprej – zmeraj ostane dejstvo, da ista spola nista komplementarna

...

... da je to nekaj proti naravi.

Lahko rečete tudi tako. (4, *ITD*, 1994)

Ken Plummer (1996) sodi, da je tisto, kar homoseksualnost v zahodnem svetu loči in razlikuje od običajnosti, posledica njene družbene prepovedi. Družbena reakcija homoseksualnost torej naredi za deviantno, a to seveda ne pomeni, da reakcija na deviantno vedenje ustvarja vedenje samo, pač pa se njen pomen in kategorizacija vedenja kot

deviantnega in njeno mesto v družbi producirajo v procesu reakcije.

Potemtakem je mogoče, da homoseksualci kažejo patološko obnašanje, da so promiskuitetni, pretirano feminilni in tako naprej. A če je res tako (in domnevam, da resnica običajno ni taka), potem razlage ne moremo iskati v homoseksualni izkušnji per se, pač pa v sovražnih reakcijah, ki jo obkrožajo. (Plummer, 1996:65)

Čeprav bi iz Watneyjevega opisa o načinih stopanja homoseksualnosti v medijski prostor pričakovali, da so podobe homoseksualcev predvsem strah zbujujoče, se, vsaj kar se tiče našega dela analize časopisnih besedil v Sloveniji, v devetdesetih kaže radikalni obrat, ki mu lahko rečemo obrat k normalizaciji. Prej je bil homoseksualec v najboljšem primeru nesrečno bitje, ker zaradi narave odnosa med njim in njegovim partnerjem »nikoli ni popolne skladnosti in tako homoseksualčeva 'sreča' nikoli ne more doseči tistega, kar nastane med moškim in žensko« (4, *ITD*, 1974), homoseksualec devetdesetih pa je tak kot vsi drugi, postal je eden izmed nas.

Sonja je na videz prav takšno dekle, v katerega se fantje najpogosteje zaljubljuje. (32, *Novi tednik*, 1990)

Sprejel me je namreč samozavesten in nasmejan moški v poznih dvajsetih, gospodič, ki uteleša ženski ideal privlačnega, uglajenega in ustrežljivega zeta. (101, *Glamur*, 2000)

Odnos dveh partnerjev ali partnerk istega spola je ravno tako čustveno poln in ploden kot odnos dveh partnerjev nasprotnega spola. Še več, na nekaterih nivojih so celo bolj čustveno intenzivni in polni ljubezni kot pri partnerjih nasprotnega spola. (54, *Dnevnik*, 1993)

Tudi duhovniki so homoseksualci (tudi v Ljubljani), kot so bili mnogi papeži in kot so mnogi politiki. Homoseksualci so bili tako kralji kot zločinci. (64, *7D*, 1994)

Normalizacija, o kateri govorimo, prekriva prejšnje podobe homoseksualca kot kriminalca, duševnega bolnika in podobno. Homoseksualec konec devetdesetih v medijskih reprezentacijah postane povsem običajni človek, ki svojo homoseksualnost lahko živi ravno tako polno kot drugi živijo svojo heteroseksualnost. Zdi se, kakor da hočejo reprezenta-

cije pokazati, da je mogoče življenje tudi zunaj *klozeta*, brez skrivanja. A normalizacija subjekta, o kateri govorimo, je »heteroseksualna« normalizacija. Homoseksualci so toliko bolj družbeno sprejemljivi, kolikor bolj so v svoji podobi, fizični, vedenjski in družbeni, »heteroseksualni«. Medijska reprezentacija normalne homoseksualnosti je pravzaprav medijska reprezentacija homoseksualnosti po meri heteroseksualca, ki ne ogroža njegovega sveta.

Viktimizacija je ena od medijskih strategij normalizacije kot reprezentacijske prakse v devetdesetih. Homoseksualci so tako prikazani kot žrtve, heteroseksualna večina pa tista, ki zatira.

Toda vrsta znamenj pravi, da naša »dolina šentflorjanska« na tem področju ohranja vse značilnosti izrazito nestrpnega, represivnega okolja, ki homoseksualne manjšine ne potiska le v geto, ampak jo naravnost sili v neistovetnost in mimikrijo. (83, *Sobotna priloga*, 1997)

Pri branjenju homoseksualcev se praksa diskriminacije označuje za nedemokratsko in pripisuje drugemu (npr. Balkancem). Eden od gejevskih aktivistov v intervjuju za *Dnevnik* tako pravi:

Pa kaj bi drugega lahko pričakovali od podalpskih planšarjev, ki bi radi svoje plemenske zveze, uroke in kazni uvajali celo v Evropo? Naj se vendar raje pridružijo južnejšim bratom in se namažejo z bojnimi barvami. (56, *Dnevnik*, 1993)

Hkrati z viktimizacijo kot medijsko prakso se v devetdesetih pojavlja tudi relativizacija. Geji in lezbijke so najprej reprezentirani kot žrtve homofobne družbe, v kateri živijo, hkrati pa je homofobija v odnosu na preteklost relativizirana in minimalizirana.

Življenje homoseksualcev pri nas res ni postlano z rožicami, kljub temu pa je viden napredek v zakonodaji. (68, *Slovenske novice*, 1995)

Nacisti homoseksualcev res niso marali, pri nas pa smo še sorazmerno strpni do njih. (78, *Jana*, 1996)

Viktimizacija kot medijska praksa v prizadevanju za normalizacijo kliče k toleranci. A problem koncepta tolerance je pozicija, s katere se izvaja. Toleranten je namreč lahko le tisti, ki viktimizira (razen v primeru samoviktimizacije), ki je torej v odnosu do žrtve v poziciji moči. To za žrtev

pomeni, da je še naprej v neavtonomnem in podrejenem položaju, saj je njena pozicija odvisna od (dobre volje) tistega, ki naj bi bil tolerant. Med toleranco in sprejetjem zeva velik prepad.

»Morda je ironično, da nasprotje netolerance, tistega, za kar se spleča bojevati in kar se spleča braniti, ni toleranca. Tisti ali tista, ki jo/ga tolerirajo, ni svoboden/a. Tisti (in ponavadi je to res 'on', in ne 'ona'), ki tolerira, ima moč, da milostno priznava 'toleriranega' vse dotlej, dokler mu to ustreza. Privolitev v toleranco lahko odpravi takoj, ko se mu zazdi, da ni več v njegovo dobro. Odpravljanje je ponavadi maskirano z višjimi cilji; s prizadevanjem za zaščito javne morale, zaščito tradicionalnih družinskih vrednot, s kontrolo omejenih javnih virov in podobno. Ne, nasprotje netolerance ni toleranca. Namesto da je naš skupni cilj boj proti netoleranci in diskriminaciji, mora biti naš cilj zaščita pravice vsakega posameznika, da ga obravnavamo in sprejemamo z vsem človeškim dostojanstvom.« (Ytterberg, 2001:3–4)

Homoseksualec postane v devetdesetih normalen državljan, a še vedno pripadnik jasno ločene družbene manjšine, ki jo je sicer treba tolerirati, a le dokler ne ogroža heteroseksualne dominacije. Seidman (2002) v analizi hollywoodskih filmov, ki prikazujejo geje in lezbijke, v devetdesetih opaža podoben trend normalizacije in prizadevanje za toleranco homoseksualcev. Govori o prehodu od podob pokvarjenega homoseksualca k normalnemu geju oziroma lezbijki. Homoseksualci postanejo vidni in permanentni del ameriškega *mainstreama*, a ne brez omejitev.

»Normalni homoseksualec je predstavljen kot popolnoma človeški, psihološko in moralno enak heteroseksualcu, zato bi morali biti homoseksualci intergrirani v ameriško družbo kot ugledni državljani. Kljub vsemu pa normalni homoseksualec ustreza le ozki socialni normi. Njegova podoba je povezana s specifičnim osebnim in družbenim vedenjem. Od normalnega homoseksualca se na primer pričakuje, da ustreza uveljavljeni družbenospolni shemi, da seks in ljubezen povezuje s poroko oziroma partnersko zvezo, da zagovarja družinske vrednote, uteleša ekonomski individualizem in izžareva narodni ponos. Čeprav normalizacija posameznikom omogoča ohranjanje življenjske integritete, hkrati vzpostavlja moralno in družbeno delitev med homoseksualci. Le normalni homoseksualci, ki se podredijo dominantnim družbenim normam, zaslužijo spoštovanje in integracijo. Lezbijke in geji, ki so družbenospolno nekonvencionalni, ali pa se

odločijo za alternativno intimno življenje, ostanejo outsiderji. ... Normalni homoseksualec implicira politično logiko tolerance in pravic manjšin, ki pa ne izpodbijajo heteroseksualne dominence.« (Seidman, 2002:133)

Ta paradoks je vsekakor zanimiv, saj je bila (ali še vedno je) tovrstna normalizacija cilj političnega in družbenega prizadevanja številnih gejevskih in lezbičnih aktivistov, vendar se je hkrati obrnila v svoje lastno uničenje. Nekateri avtorji namreč opozarjajo, da bolj ko je homoseksualnost vidna in vključena, bolj nevidna postaja. Bersani (1995) tako trdi, da so se geji »degejizirali« v procesu lastne vizibilizacije. V devetdesetih se je namreč začela komercializacija homoseksualnosti, gejevstvo in lezbištvo – drugo z lezbičnim šikom – sta stopila v *mainstream*, s tem pa so se meje začele brisati in po svoje je popularna *mainstream* kultura (glasba, moda, filmi) postala veliko bolj gejevska kot gejevstvo samo. Homoseksualnost je tako stopila v *mainstream* na račun depolitizirane lezbične in gejevske identitete. Proces pa ni enoznačen; po eni strani normalizacija homoseksualnosti podira samoumevno homofobično »kulturo«, ki doživlja svoj antipol v sprejemanju antidiskriminacijske zakonodaje, z normalizacijo se slabijo občutki sramu, skrivanja in (samo)sovraštva, proces vsaj v zahodnem svetu vzpostavlja plodna tla za socialno vključenost gejev in lezbijk kot polnopravnih državljanov, po drugi strani pa normalizacija prispeva k novim delitvam, k toleriranju zgolj izbranih, ki ne spodkopavajo heteronormativnosti. Zagotavlja le zoženo razumevanje družbene tolerance, ne pa enakost. V tem smislu normalizacija le navidezno prispeva k destigmatizaciji in utrjevanju gejevske in lezbične identitete.

Proces normalizacije, o katerem govorimo, moramo razumeti kot trend, pod katerim pa še vedno tlijo ideje o nenormalnosti, nenaravnost, patološkosti in podobno. Preproga nad (medijskem) smetiščem idej o homoseksualnosti se ponovno dviga v razpravi o pravici do poroke in predvsem posvojitve za istospolne pare. Svoj vrh bo bržkone dosegla, ko bo predlog zakona obravnaval slovenski parlament.

Zahteva homoseksualne skupnosti po izenačitvi institucije poroke in posvojitve tudi za homoseksualne pare je bila v slovenskih medijih prvič eksplicitno omenjena v sporočilu za javnost Roza kluba o svojih sklepih v *Delu* 4. oktobra 1990. Prej so obstajale pobude za enakopravnost, vendar poroka in posvojitve, čeprav implicitni v teh pobudah, v medijski prostor nista stopili kot osrednji temi. V devetde-

setih pa se je tej problematiki odprl širok medijski prostor in vprašanje homoseksualnosti se je pogosto obravnavalo skozi to optiko.

Prepričanje, da homoseksualci ne morejo biti dobri starši, nima nobene osnove, saj se od heteroseksualno usmerjenih ljudi ne razlikujejo niti v stopnji duševnega zdravja niti glede svojih pogledov in metod v zvezi z vzgojo otrok ... Otroci potrebujejo ljubezen, sprejemanje, toplino in razumevanje. In vse to jim lahko nedvomno zagotovita tudi dve materi ali dva očeta. (96, 7D, 2000)

Oblike homofobičnih medijskih reprezentacij, v medijski prostor pogosto vnesene v obliki argumentov *pro et contra* o poroki in posvojitvi, so osrediščene okrog dveh točk: družina in otroci.²² Nepriznavanje diverzifikacije družinskih oblik kot enakovrednih je le okvir, znotraj katerega je homoseksualnost ponovno označena za nezdravo (moralna kategorija) ali nenaravno (biološka kategorija) družbeno dejstvo. Kopja se lomijo (se bodo lomila) predvsem glede otrok. Otrokove pravice so postavljene pred pravice odraslih, argumentacija pa se giblje v okviru od popularne psihologije do morale. Tisti, ki govorijo proti posvojitvam, zagovarjajo stališče naravnosti, po katerem otrok potrebuje očeta in mater (diskvalifikacija vseh drugih oblik družine, ki so »le izhod v sili, le po analogiji imenovane družinske oblike« (57, Slovenec, 1993)), drugi, ki so za posvojitve, pa v ospredje postavljajo problematičnost »naravne« družinske oblike, ki je lahko disfunkcionalna in zato neprimerna za otroka. Pravica otrok je tako izrabljena v dveh diametralno nasprotnih smereh. Čeprav se zdi, da je postavljena v ospredje, je pravzaprav polje starih ideoloških spopadov za homoseksualnost in proti njej, ideoloških spopadov o naravnosti in normalnosti istospolne usmerjenosti.

22 Mediji princip *pro et contra* upravičujejo z uravnoteženostjo medijskih izdelkov. Pri tem se pozablja, da človekovih pravic ne moremo obravnavati v takšnem medijskem formatu. Na vprašanje zakaj, odgovarjamo s tole anekdoto: ko so na Irskem sprejemali zakon o registriranem partnerstvu, so enega izmed gejevskih aktivistov povabili v televizijsko oddajo *pro et contra*, v kateri naj bi razpravljali, ali se homoseksualci lahko poročajo ali ne. Sodelovanje je zavrnil in na novinarjevo prigovarjanje, da je takšen format oddaje potreben zaradi uravnoteženosti poročanja, vprašal: »Ali to pomeni, da morate vedno, ko poročate o Židih, zaradi uravnoteženosti v oddajo povabiti tudi naciste?«.

9. NAMESTO KONCA

Raziskave javnega mnenja merijo odnos državljanov in državljanek Slovenije do homoseksualnosti šele od devetdesetih naprej. Kakšen je bil odnos do gejev in lezbijk v preteklosti, lahko samo ugibamo. Bržkone večina mnenja o homoseksualnosti sploh ni imela, saj to verjetno ni bila ena izmed kategorij, ki bi bila relevantna v javnosti, o katerih bi ljudje razmišljali. Homoseksualci so bili tako nevidna manjšina, razumljena v kategorijah spolnih sprevržencev in duševnih bolnikov.

V začetku devetdesetih – po šestih letih organiziranega gejevskega in lezbičnega gibanja v Sloveniji – je bila podoba odnosa javnosti do homoseksualnosti bolj jasna. V raziskavah Slovenskega javnega mnenja so odnos do homoseksualcev merili z lestvico socialne distance (Koga ne želite imeti za soseda?) in s spraševanjem po mnenju o spolnih odnosih med dvema odraslima osebamama istega spola. V spodnjih razpredelnicah prikazujemo združene rezultate.²³

TABELA 9.1.: ZDRUŽENI REZULTATI MNENJ O SPOLNIH ODNOSIH MED DVEMA ODRASLIMA OSEBAMA ISTEGA SPOLA.

KAJ MENITE O SPOLNIH ODNOSIH MED DVEMA ODRASLIMA OSEBAMA ISTEGA SPOLA? (V ODSOTOKIH)

	1991	1993	1998
TO JE VEDNO SLABO	45.7	51.4	39.2
TO JE SKORAJ VEDNO SLABO	11.5	9.5	10.8
TO JE VČASIH SLABO	8.9	6.8	13.1
TO NI NIKOLI SLABO	9.2	5.9	14.2
NE VEM, BREZ ODGOVORA	24.7	26.4	22.7

TABELA 9.2.: ZDRUŽENI REZULTATI MERJENJA SOCIALNE DISTANCE DO HOMOSEKSUALCEV

NE ŽELIM IMETI HOMOSEKSUALCA ZA SOSEDA ... (V ODSOTOKIH)

1992	1993	1994	1995	1998	1999	2000
42.5	61.6	56.2	61.2	60.3	44.3	55.1

Delež, ki izraža negativen odnos ali natančneje predsodke do obravnavanega fenomena, je v devetdesetih z večjimi

²³ Vsi podatki so vzeti iz raziskav Slovenskega javnega mnenja.

Glej Toš, Niko in drugi (1999): Vrednote v prehodu II (Slovensko javno mnenje 1990–1998), Fakulteta za družbene vede, CJMMK, Ljubljana.

Toš, Niko in drugi (2002): Vrednote v prehodu III (Slovensko javno mnenje 1999–2002), Fakulteta za družbene vede, CJMMK, Ljubljana.

ali manjšimi odstopanji na točki šestdesetih odstotkov, s tem da se proti koncu devetdesetih kaže pozitiven trend v smislu večje strpnosti. To hkrati nakazujejo tudi rezultati Slovenskega javnega mnenja 2001, v katerem je na trditev, da bi »homoseksualnim osebam morali prepovedati javno izražanje svoje spolne usmerjenosti« pritrtilno odgovorilo 29 odstotkov vprašanih, 47 odstotkov anketirancev pa se s tem ne strinja. Omenimo še troje telefonskih javnomnenjskih raziskav, objavljenih v časopisu *Delo*, ki jih je izvedla raziskovalna skupina Delo Stik. Leta 1995²⁴ se je 62 odstotkov anketirancev opredelilo za strpne, hkrati pa je 60 odstotkov vprašanih nasprotovalo porokam istospolnih partnerjev. Še bolj odklonilno stališče imajo vprašani do možnosti posvojitve za homoseksualne pare. Temu nasprotuje 68 odstotkov vprašanih, medtem ko bi pravico do posvojitve istospolno usmerjenim partnerjem priznalo 16 odstotkov anketirancev. Pri podobni anketi leta 1996²⁵ so se odstotki malo znižali; polovica ni odobravala poroke med homoseksualci, 32 odstotkov pa se jih je strinja s tovrstnimi porokami, skoraj 18 odstotkov anketirancev pa se o tem ni moglo opredeliti. Homoseksualnemu paru 61 odstotkov vprašanih ne bi dovolilo posvojitve otroka, 20 odstotkov bi to dovolilo, skoraj 19 odstotkov pa je bilo neopredeljenih. Leta 2001²⁶ je 43 odstotkov vprašanih, proporcionalno največji del, menila, da slovenska družba ni dovolj strpna do ljudi druge rase, spolne, verske ali druge usmeritve. Hkrati je 60 odstotkov istih anketirancev odgovorilo, da homoseksualno usmerjeni osebi ne bi dovolilo paziti svojega otroka.

Na podlagi razpoložljivih rezultatov (in ob očitnem in hkrati zgovornem pomanjkanju resne sociološke raziskave omenjene problematike) lahko sklenemo, da je za več kot polovico državljanov in državljanek Slovenije homoseksualnost nekaj povsem nesprejemljivega. Homoseksualnost je toliko bolj nesprejemljiva, kolikor bolj se vprašani počuti vpletenega (sosedski odnosi, varovanje otroka ipd.). Raziskave socialne distance zato kažejo večjo stopnjo homofobije. O delu slovenske družbe tako lahko rečemo, da je zanj značilna nekakšna hipokritska toleranca; strpnost kot vrednota, s katero se je treba ponašati, zdrži le toliko časa, kolikor homoseksualnost ostane skrita in nevidna ali pa dokler vprašani nimajo nobenega opravka, sosedskih odnosov ali česa podobnega z geji in lesbijkami.

24 N=609, telefonska anketa je bila izvedena 12. marca 1995.

25 N=636, telefonska anketa je bila izvedena 14. avgusta 1996.

26 N=405, telefonska anketa je bila izvedena 12. julija 2001.

Zdi se, da je odnos medijev do homoseksualnosti veliko bolj naklonjen, kot pa kažejo rezultati javnega mnenja. Povsem očitnega in eksplicitnega hujskaškega poročanja proti gejem in lezbijkam je bilo v analiziranem tridesetletnem obdobju le nekaj. Pravzaprav so vsi tovrstni članki iz devetdesetih, tovrstno poročanje pa je bilo – vsaj v določenem delu – reakcija na vse bolj vidno gejevsko in lezbično skupnost v Sloveniji in na očitno ogroženost nekaterih spričo tega dejstva.²⁷ Omenimo naj članek iz Slovenskih novic leta 1996 »Homoseksualec v Tivoliju«, ki je ponatisnjen na začetku pričujoče razprave, in članek na straneh kronike *Dela* »Nova oblika posilstva«, objavljen leto prej, v katerem je avtor R. K. ob posilstvu moškega nad moškim brez pomisleka sklenil, da je posiljevalec homoseksualec, to pa je bilo zanj izhodišče za homofobičen komentar; pravico do drugačnosti je opredeli kot izzivaško in reklamatorsko, hkrati pa je svoj dvom generaliziral in ga pripisal »mnogim«:

Mnogi se na primer sprašujejo, če je promocija homoseksualnosti res ena od nujnih poti, s katero morajo državljani dokazovati stopnjo tolerance do drugačnosti oziroma različnosti. ... Kar naprej ponavljana gesla o pravici do drugačnosti in nestrpnosti, ki jih obdaja, pa, glede na resnično stanje, sploh niso primerna, so kvečjemu izzivaška in reklamatorska. ... Primer seveda še ni zaključen, preiskava še teče, molk, s katerim se je obdala množica, ki javno razglša svojo drugačnost, pa daje slutiti, da dogodek ni ravno pozitivna reklama za »privilegijske« boje in razna homoseksualna zborovanja v Ljubljani. Sicer pa, tudi med drugačnimi so pokvarjene duše. (371, 1995)

Zanimivo je, da je na tovrstno pisanje poleg gejevskih in lezbičnih aktivistov reagirala revija *Stop*. Ta je v rubriki *Minus* (tisto, kar je out) zapisala:

27 Pri tem ne upoštevamo člankov, objavljenih v časopisu *Družina*, ki že zaradi narave časopisa spadajo v posebno kategorijo. Omenimo naj samo članek »Nagnjenost do istega spola«, ki je v dveh delih izšel leta 1998. Avtorica Petra je članek zasnovala na rigidnih družbenospolnih shemah in med drugim piše: "Naloga obeh staršev, matere in očeta, je, da sina potrdi in tem, da je fant, da je moški, in dekle v tem, kar je v njej dekleškega, ženskega." Svoje pisanje o homoseksualnosti je povzela v treh točkah: "1. Homoseksualnost je odklon od normalnega, zato ni in ne more biti naravno stanje. 2. Človek, ki trpi za homoseksualnostjo, v večini primerov ne nosi za to krivde – povabljen pa je k čistosti (kar velja navsezadnje za vsakega kristjana). 3. Homoseksualnost je motnja v spolnem vedenju, ki se lahko spremeni in je ozdravljiva. (556, 1998). Več o poročanju *Družine* glej v Greif, Tatjana (2001): "Spet čisto dekle: seksualnost v tedniku *Družina*", *Časopis za kritiko znanosti*, letnik 29, št. 202–203, str. 381–393.

Uravnotežena uredniška politika dnevnika *Delo*. Potem ko so spustili homoseksualce na prvo »ne spreglejte!« stran, so velikodušno izkazovanje pozornosti tej temi uravnotežili z na prvi strani napovedano in v kroniko, kamor tudi spada, uvrščeno novico o istospolnem posilstvu. In ker naj bi šlo za »novo obliko posilstva«, se je zdelo novičarju R. K. potrebno za uvod zapisati še nekaj misli o organiziranih dejavnostih homoseksualcev s prve strani svojega časopisa, ki mu gredo očitno na jetra. Žal pa je prenehal bodisi razmišljati bodisi svoja razmišljanja zapisovati, še preden je prišel do povezave med cilji organiziranih homoseksualcev in spolnim nasiljem. (375. 1995)

Strinjamo se lahko z Natašo Velikonja (2001), ki ugotavlja, da je edina uveljavljena uredniška politika glede homoseksualnosti ta, da je ni. Homofobičnost medijskih prispevkov moramo tako pripisati avtorjem in avtoricam, ne pa časopisom in revijam kot takim, saj lahko v istem časopisu ali reviji v razmiku nekaj dni preberemo tako homofobično besedilo kot besedilo, ki razbija predsodke in stereotype.

Razlika med medijskimi reprezentacijami homoseksualnosti in stopnjo homofobije pri nas je mogoča zato, ker medijem seveda ne moremo pripisati absolutne moči pri oblikovanju javnega mnenja. V zgodovini je bila homoseksualnost diskvalificirana in do nje se je vzpostavil negativen odnos, saj so bile vrednotno obremenjene izjave predstavljene kot dejstva, v katerih je bilo le malo, če sploh kaj prostora za protargumentacijo. Mediji kot polje ideoloških bojev za definicije lahko to sliko le spreminjajo, ne pa dokončno spremenijo. Sprememba odnosa je v končni instanci namreč v rokah vsakega posameznika, ki je avtonomen, a dojemljiv za medijske in drugačne predloge. Bistveno vlogo imajo pri tem vladne institucije, oblast, ta pa se, namesto da bi preprečevala diskriminacijo, pred prehitrim pravnim izenačevanjem homoseksualcev in heteroseksualcev povratno sklicuje prav na javno mnenje, češ da še ni pripravljeno na tovrstno spremembo, hkrati pa (namerno?) pozablja, da je sama ena izmed instanc, ki spreminja in vpliva na spreminjanje javnega mnenja.

V sklepu naše analize je zato relevantno vprašanje, kje so znotraj medijskih reprezentacij nastavki za ohranjanje negativnega javnega mnenja do obravnavanega fenomena, kateri so tisti elementi v medijskem poročanju, ki vzdržujejo negativno percepcijo homoseksualnosti? Mislimo, da je del odgovora na zastavljeno vprašanje prav v kategorizaciji medijskih reprezentacij, ki smo jih analizirali. Stereotipizacija, medikalizacija, seksualizacija, skrivnostnost in navsezadnje

tudi normalizacija (saj so taki kot mi . . . , a vendarle niso) so namreč tiste točke, tisti nastavki v medijskih reprezentacijah, na katerih medijsko poročanje uhaja iz vajeti politične korektnosti, sili čez rob. Prav te točke ohranjajo in reproducirajo negativnost v odnosu do homoseksualnosti, čeprav ta odnos praviloma želijo spremeniti. Homoseksualnost namreč še vedno povzroča negotovost in nelagodje, strah in bojazen, rezultat tega pa je, da so jasne reference do te teme v javnem ali popularnem diskurzu zatrite in potlačene, skrite v stereotipizirane podobe, ki se lahko umestijo v bralčevo ali gledalčevo predstavo o homoseksualcih in jih tako ne vznemirjajo.

Prav zato smo omenjali normalizacijo, ki navidezno deluje kot preseganje stereotipizacije, a je hkrati tista vrsta medijske reprezentacije, ki je ustvarjena po meri heteroseksualca in ne ogroža njegovega sveta. Homoseksualnost je pozitivno reprezentirana, homoseksualec postane eden izmed nas, a pod površjem tovrstnih politično korektnih medijskih podob ostane bistveni element nesprijemanja, nepriznavanja in nerazumevanja homoseksualnosti. Ta se veže na zgodovinsko pogojene koncepte o razumevanju normalnosti, naravnosti, družbenega spola in podobno. Gre pravzaprav za posledico sistema prepričanj oziroma verovanj, ki ga strukturirajo diskurzivni okviri, kredibilnost in moč pa črpajo iz zgodovinskega odnosa med homoseksualnostjo in heteroseksualnostjo. Odnos do homoseksualnosti se namreč vzpostavlja v odnosu do »nas«, »normalnih«, »heteroseksualnih«, saj so medijske reprezentacije še vedno rezervirane in v medijski prostor plasirane s pozicije heteronormativnosti, v odnosu do katere se homoseksualnost vzpostavlja kot »drugačna«, »manjšinska«, »robna«, »podrejena spolna praksa«. Ker je označena za manjšinsko in s tem etiketirana z deviantnimi podobami o manjšini in margini, jo je hkrati tudi moč spregledati. V tem je tako imenovana tolažilna moč tovrstnega etiketiranja, saj to pomeni, da lahko ohranimo normalnost in ponovno vzpostavimo *status quo*.

Čeprav je bil predmet naše analize medijske konstrukcije homoseksualnosti deloma zamejen, ker smo analizirali zgolj tiskane medije, naše ugotovitve nakazujejo smer odnosa do obravnavanega fenomena. Kljub temu, da so bila medijska poročila v devetdesetih praviloma naklonjena ali indiferentna (ne pa nenaklonjena) do homoseksualnosti, je tako odprt medijski prostor hkrati s tem prepuščal tudi razne oblike homofobije, ki so postale sestavni del medijskih reprezentacij. Analizirane medijske reprezentacije homosek-

sualnosti kažejo, da homoseksualnost ni neproblematičen koncept, saj se okrog njega vrtijo številne razprave in ugi-banja o njegovi »resnici«. Pozicija teh razprav je pozicija normalnega, naravnega in heteroseksualnega, izhodišče pisanja o homoseksualnosti pa je ravno dvom o njeni nor-malnosti in naravnosti. Prav na tej točki nastajajo tenzije, ki povzročajo nastajanje predstavljenih reprezentacijskih praks. To so hkrati tudi nastavki, ki v sicer naklonjenem ali vsaj nevtralnem odnosu medijev do homoseksualnosti omogočajo in vzdržujejo negativno naravnost javnega mnenja, predsodke in stereotipe, do gejev in lezbijk.

10. SEZNAM CITIRANIH ČASOPISNIH IN REVIALNIH BESEDIL O HOMOSEKSUALNOSTI²⁸

- 1 Dolgi pogovor s homoseksualcem, Primož Žagar, *Problemi*, št. 108, december 1971.
- 2 Drugi del dolgega pogovora s homoseksualcem, Primož Žagar, *Problemi*, št. 111–112, marec–april 1972.
- 3 Med moralo in svobodo, Sodnik vrhovnega sodišča srs Janez Šinkovec o homoseksualnosti, J. Lorenci, *ITD*, 12. februar 1974.
- 4 Beg pred žensko?, Psihiater dr. Jože Lokar o homoseksualnosti, Janko Lorenci, *ITD*, 5. marec 1974.
- 5 Moška ljubezen, svobodna ljubezen, Bernarda Rakovec, *ITD*, 14. april 1977.
- 6 Ljubezen, ki mora ostati skrita, Pohodništvo lezbijk, b. a., *Jana*, št. 45, 11. november 1981.
- 7 Homoseksualci pod (ne)svobodnim soncem (Kadar moški ljubi – moškega ...), Marjan Vončina, *Nedeljski dnevnik*, 5. julij 1984.
- 8 Topli bratci vseh dežel ..., Miroslav Slana–Miros, *Teleks*, št. 30, 26. julij 1984.
- 9 Topli bratci vseh dežel ..., Miroslav Slana–Miros, *Teleks*, št. 31, 2. avgust 1984.
- 10 Topli bratci vseh dežel ... (pismo bralcev), Julija Flis, *Teleks*, št. 32, 9. avgust 1984.
- 11 Topli bratci vseh dežel ... (pismo bralcev), dr. Mirko Škof, *Teleks*, št. 36, 6. september 1984.
- 12 Aids: nevarnost narašča, *Die Zeit*, *Teleks*, št. 35, 29. avgust 1985.
- 13 Reagan, nato še aids, Darko Štrajn, *Mladina*, št. 28, 5. september 1985.
- 14 Velik strah pred umiranjem, *Economist*, *Teleks*, št. 44, 31. oktober 1985.
- 15 Aids je in bo, pa če je to ministrom všeč ali ne!, *Teleks*, št. 50, 12. december 1985.
- 16 Dvorezni molk, Mija Repovž, *Teleks*, št. 34, 21. avgust 1986.
- 17 Aids in kongresniki, Janez Kovačič, *Delo*, 19. marec 1987.
- 18 Zmaga nevednosti ali nov prispevek k slovenski blaznosti, b. a., *Jana*, 1. april 1987.
- 19 Sveta preproščina in inteligentni virus, Lidija Jurjevec, *Mladina*, št. 13, 3. april 1987.
- 20 Homoseksualci, Judje, boljševiki, Zoja Skušek – Močnik, *Mladina*, 10. april 1987.
- 21 Prijateljica me vznemirja (Prostovoljno pred poroto), *Jana*, št. 37, 16. september 1987.
- 22 Odprto pismo predsedniku RK SZDL Slovenije Jožetu Smoletu (pismo bralcev), Magnus in LL, *Delo*, 6. februar 1988.

²⁸ Tu objavljamo zgolj seznam v delu citiranih časopisnih in revialnih besedil o homoseksualnosti. Celotni seznam analiziranih besedil je dosegljiv v Kuhar, Roman (2002): *Diskurzi o homoseksualnosti*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

- 23 Odprto pismo Jožetu Smoletu (pismo bralcev), Nada Kostanjevic, *Delo*, 20. februar 1988.
- 24 Med beograjskimi homoseksualci, Ilustrovana politika, *Kaj*, 17. maj 1988.
- 25 Homoseksualnost in država, Bogdan Lešnik, *Teleks*, št. 23, 9. junij 1988.
- 26 Drhtenje lokvanjev (pozdrav ženskam, ki ljubijo ženske 4), Miroslav Slana, *7D*, št. 38, 22. september 1988.
- 27 Jaz sem za konkretno, Alenka Štebe, *Teleks*, 22. december 1988.
- 28 Je moj sin homoseksualec?, b. a., *Jana*, 19. julij 1989.
- 29 Razkritje slovenskih lezbijk, Sonja Grizila, *Jana*, 2. avgust 1989.
- 30 Pismo Pavletu Čeliku (pismo bralcev), Škuc Forum, *Delo*, 3. avgust 1989.
- 31 Pavle Čelik o »Pismu Pavletu Čeliku«, Žarko Hojnik, *Delo*, 9. avgust 1989.
- 32 Črno laso dekle iz lezbične sekcije, Brane Jeranko, *Novi tednik NT & RC*, II. januar 1990.
- 33 Kam hodijo homoseksualci s Celjskega, b. a., *Novi tednik NT & RC*, 15. marec 1990.
- 34 Posebne vrste Amerika, b. a., *Kaj*, 31. julij, 1990.
- 35 Maurice, Boštjan Malus, *Stop*, št. 4., 25. januar 1991.
- 36 Jaz sem homoseksualec, Ksenija Gerovac, *Kaj*, št. 9, 26. februar 1991.
- 37 Revolverju pa ne damo!, Sonja H. Vogrič, *Dnevnik*, 12. junij 1991.
- 38 Večinska demokracija, Nina Kozinc, *Delo*, 14. junij 1991.
- 39 Ko slišim revolver, vidim roza, Vesna R. Marinčič, *Delo*, 25. junij 1991.
- 40 O identiteti homoseksualne populacije, Meta Roglič, *Dnevnik*, 10. september 1991.
- 41 Še pomnite tovariši in gospodje?, Samoiniciativno združenje homoseksualnih parov, *Dnevnik*, 12. november 1991.
- 42 Prihaja obdobje suhih krav?, Sonja H. Vogrič, *Dnevnik*, 25. januar 1992.
- 43 Ali je homoseksualnost prirojena ali privzgojena, K. M. (po Newsweek), *Slovenec*, 7. marec 1992.
- 44 Bičaj me nežno, Jaša Kramaršič – Kacin, *Mladina*, 7. april 1992.
- 45 Dobre in zanimive imajo dovolj bralcev, Janez Strehovec, *Delo*, 17. april 1992.
- 46 Romeo in Julij, Jaša Kramaršič – Kacin, *Mladina*, 20. oktober 1992.
- 47 Anonimni mučeniki, Jaša Kramaršič – Kacin, *Mladina*, 29. december 1992.
- 48 Pravica do drugačnosti, Grega Kališnik, *Slovenske novice*, 30. december 1992.
- 49 En sam, ki je ljubil moške, Bojan Bauman, *Večer*, 28. februar 1993.
- 50 Hrvaški homiči zasedli Ljubljano, b. a., *Kaj*, 10. april 1993.
- 51 One ljubijo ženske, oni ljubijo moške, Žana Kapetanović, *Jana*, 27. april 1993.
- 52 Poljubi na tromostovju, Žana Kapetanović, *Jana*, 4. maj 1993.
- 53 Rozavizija, b. a., *Stop*, 27. maj 1993.
- 54 Poroke med istim spolom ni, b. a., *Dnevnik*, 2. junij 1993.
- 55 Rizični Dolenc (pismo bralcev), Brane Mozetič, *Mladina*, 7. junij 1993.
- 56 Kam s pravico do ljubezni, Brane Mozetič, *Dnevnik*, 22. junij 1993.
- 57 O pluralnosti družinskih oblik, Miha Žužek, *Slovenec*, 1993.

- 58 O homoseksualnosti naglas (pismo bralcev), P. L., *Nedeljski dnevnik*, 4. julij 1993.
- 59 Homoseksualni gen, *The Independent on Sunday*, *Delo*, 7. avgust 1993.
- 60 Aids na Voglu, Mojca Kaučič, *Slovenske novice*, 30. avgust 1993.
- 61 Spolnost in aids (pismo bralcev), Vinko Vodopivec, *Delo*, 9. oktober 1993.
- 62 Nocoj bom prvič rekel da ..., Tanja Lesničar – Pučko, *Dnevnik*, 19. april 1994.
- 63 Nobeni ne piše na čelu, Ženske in homoseksualnost v Sloveniji, b. a., *Slovenske novice*, 26. april 1994.
- 64 Kako se zabavajo slovenski homoseksualci, Bojan Tomažič, *7D*, 26. april 1994.
- 65 Umazano roza, Jelena Gačeša, *Delo*, 30. maj 1994.
- 66 Homoseksualci, ven iz gradu!, Sabina Obolnar, *Slovenske novice*, 30. maj 1994.
- 67 Kmalu zakoni med homoseksualci?, b. a., *Delo*, 6. junij 1994.
- 68 Tiho priznanje drugačnosti, Ana Turk, *Slovenske novice*, 22. avgust 1995.
- 69 Strpni in liberalni do drugih, Ana Turk, *Slovenske novice*, 22. avgust 1995.
- 70 Živi in pusti živeti, Mednarodni posvet o homoseksualnosti, Petra Grujičič, *Jana*, 5. september 1995.
- 71 Nova oblika posilstva, r. k., *Delo*, 9. september 1995.
- 72 Uravnotežena uredniška politika dnevnika *Delo*, b. a., *Stop*, 29. september 1995.
- 73 Homoseksualni gen, b. a., *Delo*, 21. november 1995.
- 74 Vino iz ženskih rok, A. S., *Slovenske novice*, 15. februar 1996.
- 75 Homoseksualci, nezvesti zapravljevci, b. a., *Delo*, 20. marec 1996.
- 76 Neustavljiva privlačnost nasprotnega spola, Antun Skrbinač, *Kaj*, 28. marec 1996.
- 77 Sedem roza let, Mojca Kaučič, *Slovenske novice*, 28. maj 1996.
- 78 Sedem let skomin, Homoseksualci in transvestiti so praznovali, Petra Grujičič, *Jana*, 12. junij 1996.
- 79 Otroci z dvema očetoma – zakaj pa ne?, Nataša Perovič, *As*, 11. junij 1996.
- 80 Bomo homoseksualnost zdravili z antibiotiki, b. a., 15. julij 1996.
- 81 NE za poroke med homoseksualci, *Republika*, 14. september 1996.
- 82 Homoseksualnost izkoreniniti genetsko, b. a., *Dnevnik*, 25. februar 1997.
- 83 Cerkev naj enkrat vidi svoje ljudi kot ljudi, Okrogla miza o odnosu do homoseksualnosti v slovenski družbi in Cerkvi, Slava Partlič, *Delo*, 10. julij 1997.
- 84 Britanska ministrica priznala svoje lezbištvo, b. a., *Dnevnik*, 13. september 1997.
- 85 Dan ponosa za »obrobne« državljanke, Jozsef Szabo, *Delo*, 15. september 1997.
- 86 Spolna usmerjenost, Irena Dogša, *7D*, 19. november 1997.
- 87 Alternativci za vsako ceno, Barbara Hočevar, *Delo*, 29. april 1998.
- 88 Nagnjenost do istega spola (2), Petra, *Družina*, št. 20, 17. maj 1998.
- 89 Napad na svetost družine?, Slava Partlič, *Delo*, 15. oktober 1999.

- 90 Rizični homoseksualci, Anton Hrvatin, *Mladina*, št. 45, 9. november 1999.
- 91 Vzor strpnosti, Anton Hrvatin, *Mladina*, št. 46, 15. november 1999.
- 92 Lezbo šik prihaja!, Melita Berzelak, *Jana*, marec 2000.
- 93 Ko se on igra z medvedki, Katja Mai, *Ona*, 17. maj 2000.
- 94 Rim noče roza predstav, Tone Hočevar, *Delo*, 31. maj 2000.
- 95 Brez seksa na ulicah, Anton Hrvatin, *Mladina*, št. 24, 12. junij 2000.
- 96 Homoseksualci so lahko dobri starši, Irena Dogša, *7D*, 5. julij 2000.
- 97 Peder tu, peder tam, Amor Toplak, *Mladina*, št. 29, 17. julij 2000.
- 98 Toliko seksa, pa tako malo ljubezni, Amor Toplak, *Mladina*, št. 37, 11. september 2000.
- 99 Kot devica, ki je še ni videlo moško oko, Amor Toplak, *Mladina*, št. 46, 13. november 2000.
- 100 Razprodaja za žrtve aidsa, b. a., *Jana*, 5. december 2000.
- 101 Skrivno homoerotično življenje Slovencev, Andreja Ažber, *Glamor*, december 2000.

11. IZBRANA LITERATURA

ADORNO, T. W.

- (1999): "Avtoritarna osebnost". V: Mirjana Ule (ur.)
(1999): *Predsodki in stereotipi, Znanstveno in publicistično središče*, Ljubljana

ALBERT, EDWARD

- (1999): "Illness and Deviance: The Response of the Press to AIDS". V: Gross, Larry in James D. Woods (ur.) (1999): *The Columbia Reader on lesbians and gay men in media, society and politics*, Columbia University Press, New York, str. 393–402

ALWOOD, EDWARD

- (1996): *Straight News (Gays, Lesbians, And the News Media)*, Columbia University Press, New York, str. 1–15

BARTHES, ROLAND

- (1977): »Rethoric of the image«. V.: Barthes, Roland in Heath, Stephen (ur.): *Image, music, text*, Fontana, Glasgow, str. 32–52
(1993): *Mythologies*, The Noonday Press, New York

BARTKY, SANDRA

- (1990): "Foucault, Femininity and the Modernization of Patriarchal Power". V: Bartky, Sandra Lee (ur.) (1990): *Femininity and Domination: Studies in the Phenomenology of Oppression*, Routledge, New York

BERLANT, LAUREN in ELIZABETH FREEMAN

- (1993): *Queer Nationality*. V: Michael Warner (ur.): *Fear of a Queer Planet. Queer Politics and Social Theory*, University of Minnesota Press, Minneapolis, str. 193–229

BERSANI, LEO

- (1995): *Homos*, Harvard University Press, Cambridge

BRANSTON, GILL in STAFFORD ROY

- (2001): *The Media Student's Book*, Routledge, London in New York

COHEN, STANLEY

(1980, 1972): *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers*, Martin Robertson, London, str. 1–10

DANAHER, GEOFF, TONY SCHIRATO in JEN WEBB

(2000): *Understanding Foucault*, Sage publications, London

DEVOR, HOLLY

(1987): "Gender Blending Females (Woman and Sometimes Men)", *American Behavioural Scientist*, 31, 1, str. 12–40

DIANE, MACDONNELL

(1986): *Theories of Discourse*, Blackwell, Oxford

DIJK, TEUN A. VAN

(1985): *Prejudice in discourse*, Benjamins, Amsterdam
(1990): "Social cognition and discourse". V: Giles, V. H. in W. P. Robinson (ur.): *Handbook of language and social psychology*, John Wiley & Sons, New York, str. 163–186

DOLAR, MLADEN

(1985): "Subjekt, ki se zanj predpostavlja, da uživa". V: Grosrichard, A. (1985): *Struktura seraja*, *Studia humanitatis*, str. 207–228
(1991): »Spremna beseda«. V: Michel Foucault (1991): *Vednost – oblast – subjekt*, Krt, Ljubljana, str. vii–xxxv)

DYER, RICHARD

(1999): »Stereotyping«. V.: Gross, Larry & James D. Woods (ur.) (1999): *Columbia Reader on Lesbian & Gay Men in Media, Society & Politics*, Columbia University Press, str. 297–301

FAIRCLOUGH, NORMAN

(1992): *Discourse and social change*, Polity, London

FAIRCLOUGH, NORMAN in RUTH WODAK

(1997): *Critical discourse analysis*. V.: Dijk, Teun A. van (ur.): *Discourse as Social Interaction (Discourse studi-*

es: A Multidisciplinary Introduction Volume 2), Sage publications, London, str. 158–183

FOUCAULT, MICHEL

- (1990): "On power". V: Kritzman, Lawrence D. (ur.): Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other Writings 1977–1984, Routledge, New York str. 96–109
- (1990): "Sexual Choice, Sexual Act: Foucault on Homosexuality". V: Kritzman, Lawrence D. (ur.): Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture, Interviews and other Writings 1977–1984, Routledge, New York, str. 286–303
- (1991): "O genealogiji etike: pregled dela v nastajanju". V: Foucault, Michel: Vednost – oblast – subjekt, Krt, Ljubljana, str. 121–144
- (1991a): »Subjekt in oblast, zakaj preučevati oblast: vprašanje subjekta«. V.: Dolar, M., (ur.) (1991): Vednost – oblast – subjekt, Krt, Ljubljana, str. 103–120
- (1991b): »Red diskurza«. V: Foucault, Michel (1991): Vednost – oblast – subjekt, Krt, Ljubljana
- (1993): Zgodovina seksualnosti 3 (Skrb zase), Škuc, Ljubljana
- (2000): Zgodovina seksualnosti (Volja do znanja), Škuc, Ljubljana
- (2001, 1969): Arheologija vednosti, Studia humanitatis, Ljubljana

FREUD, SIGMUND

- (1995): Tri razprave o teoriji seksualnosti, Studia humanitatis, Ljubljana

FROW, JOHN

- (1985): »Discourse and power«, Economy and Society, št. 2, str. 192–214

GOFFMAN, ERVING

- (1990, 1963): Stigma (Notes on the Management of Spoiled Identity), Penguin Books, London

GRADIŠEK, ANTON in drugi

- (1985): Zdravstvena vzgoja (druga, izpopolnjena izdaja), Univerzum, Ljubljana

GREIF, TATJANA

(2001): "Spet čisto dekle: seksualnost v tedniku Družina",
Časopis za kritiko znanosti, letnik 29, št. 202–203, str.
381–393

GROSS, LARRY

(1991): "The Contested Closet: The Ethics and Politics
of Outing", Critical Studies in Mass Communication,
3, str. 352–388

HALL, STUART

(1993): "Deviance, politics, and the media". V: Ablove,
Henry, Michele Aina Barale in David M. Halperin
(ur.): The Lesbian and Gay Studies Reader,
Routledge, New York

(ur.) (1997): Representation (Cultural Representations
and Signifying Practices), Sage Publications, London

HAMER, DIANE in BUDGE, BELINDA (ur.)

(1994): The Good, the Bad and the Gorgeous (Popular
Culture's Romance With Lesbianism), Pandora, New
York

HEINEMANN, UTA RANKE

(1992): Katoliška cerkev in spolnost, Državna založba
Slovenije, Ljubljana

Hrvatski mediji o homoseksualnosti (Pračenje i senzi-
biliziranje pisanih medija za prava homoseksualnih
osoba) (2001), Lezbijska organizacija Rijeka »Lori«,
Rijeka

HRŽENJAK, MAJDA

(2001): Temeljni strukturalistični pristopi k analizi sim-
bolnega, doktorska disertacija, FDV, Ljubljana

KUHAR, ROMAN

(2001): Mi, drugi (Oblikovanje in razkritje homoseksual-
ne identitete), Škuc, Ljubljana

LESBO

(2002): »Enajst let države, enajst let homofobije«, Lesbo,
št. 17/18, str. 4

LEŠNIK, BOGDAN

(1991): "Raba morale". V: Richard Plant: Rožnati trikotnik, Krt, Ljubljana, str. vii-xvi

LIPPMAN, WALTER

(1922, 1946): Public opinion, Pelican Books, New York

LUTHAR, BREDA

(1997): "Subjektiviteta skozi tekste v 'družbi tveganja'", Časopis za kritiko znanosti, letnik 25, št. 183, str. 107-130

(1998): Poetika in politika tabloidne kulture, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana

MENCIN, ČEPLAK METKA

(1996): "Samoumevnost diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti". V: Ule, Mirjana Nastran (et al.): Predah za študentsko mladino, Juventa, Ljubljana, str. 203-213

MIHELJ, SABINA

(2001): Ksenofobija v televizijskih informativnih oddajah (Semiološka analiza izbranih televizijskih prispevkov o »ilegalnih migracijah« v Sloveniji), seminar, ISH, Ljubljana, neobjavljeno

(2001a): "Podobe žensk v medijih", Medijska preža, št. 12, Mirovni inštitut, Ljubljana, str. 22-23

MILLS, SARA

(1997): Discourse, Routledge, London

MITTEN, RICHARD in RUTH WODAK

(1993): On the discourse of prejudice and racism: two examples from Austria, working paper, University of Austria

MOZETIČ, BRANE

(1990): Modra svetloba: homoerotična ljubezen v slovenski literaturi, škuc, Ljubljana

O'SULLIVAN, TIM in YVONNE JEWKES

(1997): The Media Studies Reader, Arnold, London

PERKINS, TESSA

(1979): "Rethinking Stereotypes". V: M. Barratt, P. Corrigan, A. Kuhn in J. Wolff (ur.): Ideology and cultural production, Croom Helm British Sociological Association, str. 75–85

PLUMMER, KEN

(1996): "Symbolic Interactionism and the Forms of Homosexuality". V: Steven Seidman (ur.): Queer Theory/Sociology, Blackwell, Oxford

PODLESNIK, IVAN

(1926): Homoseksualnost, samozaložba, Ljubljana

QUASTHOFF, UTA

(1989): "Social prejudice as a resource of power: towards the functional ambivalence of stereotypes". V: Wodak, Ruth (ur.): Language, power and ideology, Benjamins, Amsterdam, str. 181–196

SEIDMAN, STEVEN

(1996) (ur.): Queer Theory/Sociology, Blackwell, Oxford
(2002): Beyond the Closet (The Transformation of Gay and Lesbian Life), Routledge, New York

SONTAG, SUSAN

(1989): Aids and its metaphors, Anchor Books, New York

STANKOVIČ, P., TOMC, G. in VELIKONJA, M. (ur.)

(2000): Urbana plemena : subkulture v Sloveniji v devetdesetih, šou, Ljubljana

TOŠ, NIKO in drugi

(1999): Vrednote v prehodu II (Slovensko javno mnenje 1990–1998), Fakulteta za družbene vede, CJMMK, Ljubljana

(2002): Vrednote v prehodu III (Slovensko javno mnenje 1999–2002), Fakulteta za družbene vede, CJMMK, Ljubljana

TRATNIK, SUZANA

(2001): "Lesbian visibility in Slovenia", The European journal of women's studies (Lesbian studies, lesbian lives, lesbian voices), volume 8, issue 3, avgust 2001, str. 373–380

ULE, NASTRAN MIRJANA in drugi

(1996): Predah za študentsko mladino, Urad Republike Slovenije za mladino, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Juventa, Ljubljana

VELIKONJA, NATAŠA

(1999): "Narod, nacionalna država in homoseksualnost", Časopis za kritiko znanosti, letnik xxvii, št. 195–196, str. 137–151

(2001): "Glej jih, odhajajoče (Reprezentacije homoseksualnosti v javnem prostoru v Sloveniji)", Časopis za kritiko znanosti, letnik 29, št. 202–203, str. 395–409

VERSCHUEREN, JEF

(2000) Razumeti pragmatiko, *cf., Ljubljana

WATNEY, SIMON

(1997): "Moral Panics". V: O«Sullivan, Tim in Yvonne Jewkes (ur.): The Media Studies Reader, Arnold, London, str. 124–133

WEEKS, JEFFREY

(1999): Sexuality and its Discontents (Meaning, Myths & Modern Sexualities), Routledge, London in New York

WODAK, RUTH

(1996): Disorders of discourse, Longman, London & New York

YTTERBERG, HANS

(2001): All human beings are equal – but some are more equal than others, predavanje v Škucu (21. november 2001), neobjavljeno

ZICKLIN, GILBERT

(1997): Media, Science, and Sexual Ideology: The Promotion of Sexual Stability. V: Martin Duberman (ur.): Queer world, New York University Press, New York, str. 381–394